

vigilia

Szűz Mária évében

Fila Béla
Rózsa Huba
Jókai Anna
Kada Lajos
Berda József
Barna Gábor
Gyökössy Endre
írásai

Czakó Gábor
regényrészlete

Rónay László és
Szegedy-Maszák Mihály
Márai Sándorról

A Vigilia beszélgetése
Határ Győzővel

Csányi László esszéje

1988

5

.....	321
FILA BÉLA: Szűz Mária az egyház életében	322
RÓZSA HUBA: Boldog vagy, mert hittél	328
JÓKAI ANNA: Apokrif imák: Ima az utódokért	334
KADA LAJOS: A Szeplőtelen Fogantatás ünnepe a magyar törvényhozásban	338
GYULAY ENDRE: Édesanyám: Egyházunk Anyja	342
ANGELUS SILESIVS: Szűz Máriához, a titkos liliomhoz (vers) (Kalász Márton fordítása)	344
Egy Berda-levél és melléklete (Mészáros István)	345
BERDA JÓZSEF: Harangszó májusi estén; Bizakodó levél Verebélyre (versek)	346
BARNA GÁBOR: A könnyező Mária-képek kegyhelyei Magyarországon a XVII—XVIII. században	347
GYÖKÖSSY ENDRE: Magnificat	353
CZAKÓ GÁBOR: Luca néni föltámadása (regényrészlet)	355
SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: Önéletrajz és regény Márai életművében (I. rész)	359
RÓNAY LÁSZLÓ: Jelek a pusztulás után (Márai Sándorról)	364
KABDEBŐ LÓRÁNT: Egy elfeledett regény (Határ Győző: Heliáne)	372
HATÁR GYŐZŐ: Névtelen apáca imája (vers)	376
NOVALIS: Láthatlak ezerféle képben (vers) (Kalász Márton fordítása)	384
A VIGILIA BESZÉLGETÉSE	
Határ Győzővel (Rónay László)	378
MAI MEDITÁCIÓK	
CSÁNYI LÁSZLÓ: Rigoletto-parafrázis	385
ÉLŐ VILÁGEGYHÁZ	
Szűz Mária és a keresztény egység (Juth Lenke fordítása)	389
HIT ÉS ÉLET	
A rend lelke és a lélek rendje	393
NAPLÓ	
Irodalom Jorge Luis Borges: Az idő újabb cáfolata (Kelényi Béla)	395
Színház Csurka István: Vizsgák és fegyelmik (Erdődy Edit)	396
Kiállítás Szvetnik Joachim ötvösművész-restaurátor kiállítása (Iparművészeti Múzeum; Fábry Eszter)	397
Teológia Új egyházi kiadványok	398
A hónap krónikája	400
A címlapon Ősze András műve; a 321. oldalon a nagyszombati Szent Miklós templom Könnyező Mária képe, a hátsó borítón a kolozsvári (mikolai) Könnyező Szűzanya (Lantos Miklós felvételei)	

Főszerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ

Laptulajdonos: ACTIO CATHOLICA Felelős kiadó: MAGYAR FERENC

Szedte: Szent István Társulat, felelős vezető dr. Ákos Géza igazgató
 Készíti: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató
 Táskaszám: 88/80 071 Index szám: 25 921 HU ISSN 0042—6024

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 177—246. 173—933, Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcán át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37—343—VII. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat, H—1300 Bpest, Pf. 149. Ára 25,— USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H—1850 Budapest) a Kultúra 024—7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 320,— Ft, 1/2 évre 160,— Ft, 1/4 évre 80,— Ft, egyes szám ára 26,— Ft. Megjelenik havonta. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD ÉS CSÜTÖRTÖK 12—2-IG. KÉZIRATOT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Miasszonyunk!

Imádkozni taníts bennünket!

*Egyszerű dolgokra: hogy tudjunk újra áldást kérni az ebédünkre,
hogy csöndesebbek legyünk,
hogy tudjuk újra szeretni az édesapánkat, házastársunkat, gyermekeinket — önts belénk bátorságot elfogadni őket!*

Magyarok Nagyasszonya segíts, hogy a másik magyart is képesek legyünk szeretni, ha akárhol, még ha ebben a kis maradék országban él is, koronádnak ebben a törött gyémántjában!

Járjál közben a Szeretet Uránál, hogy egy nép fiát se

utáljuk, hogy vesszen ki belőlünk a gyűlölet örökre!

Add, hogy hátsó gondolat nélkül, jó szívvel tudjunk segíteni a hozzánk fordulókon!

Egyenesítsd ki ujjainkat, hadd tegyük újra össze a kezünket és nyisd föl szemünket — lássuk végre: emberek vagyunk, szívünk van, lelkünk és elménk, segíts, hogy ezek és ne lábunk, hasunk és zsigerünk irányítsák lépteinket!

Vezess bennünket Fiad keskeny útjára, hogy méltók lehessünk önmagunk szeretetére!

Add, hogy nyugodt szívvel búcsúzhassunk a naptól és reggel tisztán tekintsünk a következőre!

Szeress bennünket, Anyánk, jobban, mint amennyire megérdemeljük, hogy egyszer mi is képesek legyünk teljes szívünkéből, teljes elménkből, teljes lelkünkkel kimondani azt a pár szót, ami téged a Világ Királynőjévé koronázott: Legyen meg a Te akaratom!

CZ

Szűz Mária az egyház életében

Szűz Máriának, az Úr Anyjának (Lk 1, 43) bizalmas és határozott helye van Jézus életében. Testileg és lelkileg a legközelebb áll Jézushoz. Ő formálta testét és emberségét. Közös életüket a kegyelem (Lk 1, 28, 30), a hit (Lk 1, 45), a szolgálát, a szeretet (Lk 1, 38) és az evangéliumi szegénység (Lk 1, 48) jellemzi. Betlehem (Lk 2, 1–20; Mt 2, 1–12), Názáret (Lk 2, 4, 39–40, Mt 2, 19–23), a Kálvária (Jn 19) és Pünkösöd (ApCsel 1, 2) jelzik közös életútjukat.

Máriának jelentős helye van az egyház életében is, amint ezt az egyház hite és hitélete, liturgiája és művészete kezdettől fogva tanúsítja. Igaz, az alapokat lerakó apostoli kezdet és az alapokat kibontó egyházatyák korszaka után Mária alakja még nem tisztázódott igazán. Az egyház ma újra igyekszik egyesíteni a hitéletet és a tant. Mária személye így méltó helyére került, mint a keresztény misztérium lényeges része. Ehhez hosszú és fájdalmas krízist kellett az egyháznak legyőznie. Mária személye a történelem folyamán még ellentmondások jelvé is vált, pedig a megtestesüléstől a keresztáldozatig Isten és az emberiség egységének jele volt. Mária helyét az üdvtörténelemben és az egyház életében végérvényesen a II. Vatikáni zsinat jelölte ki. Alakját beállította az Ó- és Újszövetség egységes keretébe, feladatát egzisztenciálisan újraértelmezte, s új értelmet adott személyének és szerepének az egyház életében. Ennek alapján kell Máriát és a vele kapcsolatos dogmákat újszerűen látnunk és értékelnünk.

Mária az egyház ősmintája

A kiindulópont megválasztása nagyon fontos, hiszen ez határozza meg a kérdés lényegét, kibontásának útját. Manapság a hívő gondolkodás már tisztán látja a kegyelmi beteljesedésre hivatott emberiség életének belső magját: a zsinat szerint ez az egyház. „Az egyház pedig Krisztusban mintegy szakramentuma, vagyis jele és eszköze az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberiség egységének”. (LG 1.) Máriában mint az egyház ősmintájában válik láthatóvá az egyház lényege és egyetemes küldetése.

Hogy mit jelent Mária az egyház életében, arra a Jelenések könyvének 12. fejezetében leírt „nagy égi jel”, az apokaliptikus Asszony alakja világít rá. A szent írónak látomása van, napba öltözött asszonyt lát. Az asszony és a nagy vörös sárkány között küzdelem van, amely a Bárány győzelmével ér véget. Az asszony allegorikus alak. Isten népének jelképe, amelyből a Megváltó származik. A látomás elsősorban az Izrael szerepét átvevő egyházzól szól. Az égi asszony így az egyházat képviseli. Egyébként a Messiást szülő Isten népét már említi Izajás (7, 14; 66, 8) és Mikeás (5, 2). Szó szerinti értelemben az asszony képviseli a kiválasztott közösséget, az ősi Siont, Isten népét, a szent közösséget. Szent János teológiája azonban lehetőséget nyújt az úgynevezett lelki vagy tipikus értelmezésre, amely a szó szerinti értelem háttérében rejtőzik. A Messiás az üdvösséget jelző és munkáló közösségből lép elő, hogy aztán meghirdesse Isten ítéletét és megvalósítsa a mennyei Jeruzsálemet. Igaz, az egzegéta általában a szó szerinti értelmet rögzítheti, de a teljesebb értelem lehetőségét nyitva kell hagynia.

A dogmatikus értelmezés már teljesebb fényben fogja föl a képet. Erre a teljesebb értelmezésre jogosít fel az egész Szentírás összefüggése, az üdvtörténet egésze. Ebben az értelemben nyilvánvaló Jézus és Mária, illetve az egyház és Mária egybetartozása. A

Szentírás adatait ebben a szellemben gondolja tovább a hívő gondolkodás a harmadik század kezdetétől. Az egyház első megjelenését Mária személyében látják az egyházatyák. Szent Ambrus fejtette ki a legteljesebben az egyház—Mária párhuzamot; Mária az egyház típusa és így az egyházban folytatja anyaságát. A hívők hitérzéke kezdetétől őrizte és továbbadta azt a meggyőződést, hogy az egyház és Mária egybetartozik, az egyház átfogóan teszi azt, amit Mária személyesen.

Mária és az egyház párhuzama világosabban előtűnik, ha nemcsak Mária személyes szolgálatából indulunk ki Jézus életében, hanem az egyház titkára is tekintünk. Az egyház Isten üdvözítő akaratának hordozója és megvalósítója, Krisztus teste, testének teljessége (Ef. 1, 23). Krisztus testét először Mária hozta a világra. Neki szerepe volt az egyház alapításában, ezért képviseli az egyházat. Mária alakjában és életében az egyház lényege jelent meg, benne és általa az üdvösség valósult meg. Ő Sion leánya, Jézus anyja és az egyház első tagja. Az üdvtörténet eseményeinek összefüggésében középpontban áll Mária személye.

Személyes, egzisztenciális értelmezésben még jobban kidomborodik Mária és Jézus, illetve Mária és az egyház egybetartozása. H. U. von Balthasar kiemeli Máriával kapcsolatban az „egyház átfogó nőiességét”. Szerinte az egyháznak legtokéletesebb magjában nőiesnek kell lennie, hiszen Isten népe Jahve jegyeseként, feleségeként jelenik meg. Mária szüzi anyasága, eszkatologikus odaadása az egyház legbensőbb lényegére mutat. Nem elszigetelt egyedként áll az üdvtörténet folyamában. Akkor értjük meg Mária szerepét az üdvösségben, ha fősorakoznak mögötte a háttérben az Ószövetség jelentős nő- és asszonyalakjai, amint erre J. Ratzinger rámutatott; Éva, Sára—Hágár, Ráchel—Lea, Hanna—Peninna, Eszter—Judit, a megszabadító nők, a nagy ősanák, a házastársi szeretet képében megjelenő Jahve—Izrael szövetség, Izajás és Ozeás női alakjai. Még élesebben és konkrétan előtűnik Mária a gyermekségtörténetben, Jézus rejtett és nyilvános életében. Úgy áll ő Isten előtt, mint az emberiség képviselője.

A Szent Szüzre vonatkozó dogmák megalapozását a Szentírásban találjuk. A személyére és szerepére vonatkozó adatok azonban még nem adnak teljes képet. Az alap még nem a teljes épület, az eredet még nem a folyam. Csak az egyház életének folyamatában, a hívő gondolkodásban tárul föl lassanként Mária teljes titka, a rá vonatkozó kinyilatkoztatott igazság teljessége. Nehezen kiküzdött és fokozatosan megfogalmazódott igazságokként állnak előtűnik a Mária-dogmák. Ma már nyilvánvaló az, hogy a keresztény hitnek mint élő valóságnak története van, és ebből a folyamatból kell megérteni és kibontani az egyes tételeket. Az egyház életének, hitének történeti folyamatában Mária: új Éva, Isten Anyja, Szűz, Szeplőtelenül Fogantatott és Mennybe Fölvett, aki Közbenjárónk és Közvetítőnk.

Mária — az új Éva

Kezdetben az egyház hitének középpontjában csak a Krisztus-esemény új és lenyűgöző tapasztalata állott. Krisztus az új Ádám, aki új szövetséget kötött. Az idők teljességében Isten elküldötte Fiát, aki „asszonytól született” (Gal 4, 4). Ez a legrégebbi újszövetségi adat még egészen szervesen kapcsolódik a Krisztus-eseményhez. Pál apostol vázolja föl a Római levélben a híres Ádám—Krisztus párhuzamot (5, 12—21), a bűn és az élet, a halál és az élet, a bűn és a kegyelem szembeállítását. Később ez adott teológiai alapot az Éva—Mária párhuzam megpillantásához. Jusztinosz (2. sz.), Iréneusz (2. sz.), Tertullianusz (3. sz.) és Jeromos már határozottan szól az Éva—Mária párhuzam üdvtörténeti, sőt személyes jelentőségéről. A párhuzam elsősorban az üdvtörténeti feladatra utal, és csak aztán lép elő Mária személye, hite, engedelmissége, odaadása, amely az üdvösség tervét munkálja. Amint Éva bűnös engedetlensége miatt az ember bűnös Isten előtt, úgy Mária engedelmissége és „igenje” által az ember közreműködik az üdvösség továbbvitelében.

Mária léte, szerepe tehát üdvtörténeti távlatban jelenik meg. Személye és szerepe csak ebből az egészből értelmezhető: Isten népe, a megváltottak közössége, az egyház, a megváltásra szoruló emberiség keretében. Üdvös események és személyes magatartások keresztező pontján lép előnk a Szent Szűz.

Az Úr Anyja – Isten Anyja

Az újszövetségi Szentírás még nem használja az „Istenszülő”, az Istenanya kifejezést, az anyáról, Jézus anyjáról, Krisztus anyjáról, az asszonyról, az Úr anyjáról tesz említést. Nyilvános működése idején Jézus küldetése mögött a háttérbe szorult minden egyéb, a rokoni kapcsolatok, Mária személye is, bár a Szentírás érzékelteti a Fiú és az Asszony különleges, titokzatos viszonyát (vö. gyermekségtörténet, kánai menyegző). Az Istenanya kifejezés keleten a 3., nyugaton a 4. században merül föl először. Legkorábban a messiási anyaság képét említik, aztán Krisztus istenségének egyre világosabb fölismerésével és megfogalmazásával együtt föltűnik az Isten Anyjának személye. Nesztoriusz nézeteivel kapcsolatban vált szükségessé, hogy világosan megkülönböztessék Krisztus istenségét és emberségét. Az efezusi zsinat 431-ben fogalmazta meg végérvényesen az Istenanya címet, és adott neki igazi rangot. A zsinati meghatározás ellentétes nézetekből, teológiai vitákból érlelődött ki, az egyház tényleges hitélete, a hívek személyes jámborsága nyomán, amely elevenen őrizte Mária személyét. Némi rejtélyesség, sőt ellentmondásosság is kiérződik a kifejezésből. Miért volt mégis szükség erre a kifejezésre? Az adott helyzetben az Istenanya kifejezés a helyes, a hiteles krisztusi hitet képviselte. Mércéje és próbaköve volt a Krisztusba vetett hitnek: Jézus Krisztus valóságos Isten és valóságos ember, a mi Megváltónk.

Fölmerülhet a kérdés, szabad-e, megfelelő-e Máriát Istenanyának nevezni? Hiszen Krisztusban az istenséget nem hozhatja létre semmilyen emberi tevékenység. Az alternatíva másik oldala viszont mindenképpen téves: eszerint Mária csak embert hozhatott a világra. Az egyház viszont mindig azt vallotta, hogy Krisztus Isten és ember egy személyben, mégpedig a második isteni személyben. Mária istenanyasága is segített abban, hogy az egyház a kalkedoni zsinaton megfogalmazza Krisztus istenségének és emberségének egységét. A viták nyomán világosabban megfogalmazták Mária személyi titkát, Krisztus kilétét.

Mária az emberré lett Igét, Jézus Krisztust magát szülte, és így jogosan állítható róla, hogy Jézus anyja, Jézus személyének az anyja, tehát Isten anyja. Nem Mária születésének biológiai ténye az Istenanya kifejezés teológiai alapja, hanem Mária személyes viszonya Krisztus személyéhez, Krisztus istenségéhez, aki igazán az Atya Fia. Az anyaság antropológiai, nem pedig biológiai tényéből kell kiindulnunk. Az anyaság személyes kapcsolat és feladat. Mint minden anya, Mária is gyermeke személyének anyja. Az ő fia azonban Isten Fia. Ez utal a megváltás titkára is. Isten személyesen belépett történelmünkbe, és egyéni életünkbe, hogy megváltson bennünket, és ezt először a Szent Szűz tapasztalta meg személyesen.

Az istenanyaság Krisztusba vetett hitünket fejezi ki. A teológiai jellegű kifejezés mögött az egyház hitének liturgiáját, a Fiú iránti tiszteletadást, a dicsőítő, doxológiai jelleget kell látnunk. Amikor Mária világra hozta gyermekét, tevékenyen és személyesen is részt vállalt a megváltás művében, amelyet az egyház folytat a történelemben. Ahogyan Mária szülte Jézust, a Megváltót, úgy az egyház is újrászüli gyermekeit a keresztség szentségében az örök életre. Mária közvetítése az egyház anyai kegyelemkövetítését is jelzi. Az egyházat gyermekeinek anyaként, anya-szent-egyházként kell tisztelniök és szeretniök. Ennek a tiszteletnek és szeretetnek személyes garanciája az Istenanya tisztelete és szeretete. Minden megkeresztelt az egyházon keresztül kapcsolódik Krisztushoz, és ennek a kapcsolatnak alapja éppen Mária valóságos istenanyasága.

Mária — a mindenkor Szűz

Az Istenanyaság határozza meg Mária személyét és szerepét. Összes többi jellemzői, kiváltságai ebből erednek vagy erre készítettek elő. Az istenanyasággal mindig együtt említették szüzességét is: ő a Szűzanya. Ősi eredetű jellemzője Máriának a szüzesség. Már az egészen korai hívő gondolkodók és írók Szent Szűznek nevezik, és összekötik az anyaságot a szüzességgel (pl. Ignáciusz, Irénéusz). Az efezusi és a kalkedoni zsinat is Szűznek nevezi Máriát: a szüzesség az egyedülálló istenanyaság jellemzője. A szüzesség Mária bensőséges titkát fejezi ki.

A szüzességnek lényeges jelentése van az egyház hitében és életében. Miért hitte ezt az egyház? Mit akart vele kifejezni? A hívő gondolkodás kezdettől fogva reálisan értelmezte a gyermekségtörténet eseményeit. Mélyebb alapja abban van, hogy Jézus Krisztusban az isteni Megváltót látta az egyház. Az isteni gyermekben maga Isten van velünk. A szűzi fogantatás és a szűzi szülés Jézus istenségének a jele. Központi jelentősége van a szűzi fogantatásnak a gyermekségtörténetben (Mt 1, 16—25; Lk 1, 28—38). Jézus eredete szokatlan és paradox jellegű. Ő nem József természetes gyermeke, hanem Isten Fia, aki a Szentlélektől fogantatott. Csodás születése szintén jel; Ő Dávid és a Magasságbeli Fia. A szűzi fogantatás és születés Jézus preegzisztenciájával, öröklétével csendül egybe (Jn 1, 13).

Az egyházatyák és a zsinatok továbbfejlesztették Mária szüzességének gondolatát. Mária szűz volt szülése előtt, szülésében és szülése után, ő a mindenkor Szent Szűz. Valójában a Jézus valóságos istenségébe vetett hit fejeződik ki a „születék Szűz Máriától” megfogalmazásban. A „mindenkor Szűz” a szüzesség tökéletes típusát jelenti. Mária teljes volt a testi-lelki odaadásban, a testi érintetlenségben. Semmi nem homályosította el hitét, kizárólagos Istennek odaadottságát, szolgálatkészségét, szeretetének tisztaságát, Fiához tartozását. Szüzessége a megtestesülés szent titkának jele, annak, hogy Jézus Isten egyszülött Fia, Isten lehajló szeretetének ajándéka: isten-emberi létezése nem emberi szeretet gyümölcse. Születése révén Jézus azzá lett, emberré, ami azelőtt nem volt, anélkül, hogy megszűnt volna az lenni, ami mindig is volt. Mária is a megtestesülésben való közreműködése révén azzá lett, anyává, ami nem volt azelőtt, anélkül, hogy megszűnt volna szűz lenni, ami viszont mindig is volt. Így vélekedtek az egyházatyák.

Mária szüzessége továbbá a megváltás jele is. Jézus megváltói tevékenysége nem földi hatalom segítségével történik. Gyökeres egyszerűségben, szegénységben, szinte tehetetlenségben nyilatkozik meg. Nem véletlen a Szent Szűz szüzességének látszólagos szegénysége és ellentmondásossága sem. Az evílág akarását és élvezését erőteljesen fejezi ki éppen a szexualitás. Az isteni megváltó szeretet ezért jelenik meg a szüzesség látszólagos szegénységében és tehetetlenségében. Már az egyházatyák mély szimbólumot láttak Mária hitében és szüzességében. Mária előbb foganta Jézust a szívében, mint testében. Szűz-anya lett, nem önmagától, nem más embertől, hanem egyedül és kizárólagosan Isten teljes kegyelme révén. Isten isteni módon érinti az embert, és isteni módon egyesül az emberrel. Ezt jelzi Mária szüzessége. Istenbe vetett hite, szeretete és önátadása kizárólag Isten műve. Ezért szülhette a világra Jézust, ezért Szűzanya. Ezt a feladatot kapta az anya-szent-egyház is. Az egyház kegyelemben újraszüli az embereket, Krisztust közvetíti a világ számára. Mária szüzessége szimbóluma annak, hogy az egyház Krisztus tiszta jegyese. És amikor az egyház fölismeri és hirdeti a mindenkor Szent Szűz méltóságát, akkor saját lényegére és feladatára is ráismer.

Mária — a Szeplőtelenül Fogantatott

A Szűz Mária személyére és életére vonatkozó adatok a hívő gondolkodásban idővel egyre inkább elmélyültek, végül egységes egészzé szerveződtek. A hívő gondolkodás Mária

személyét, szerepét mindig az üdvösség távlatában szemlélte. Tudta, hogy Máriát Isten öröktől kiválasztotta, kiváltságokban részesítette. Mária életének külső eseményei mellett lassan fölszínre kerültek a rejtett, benső történések is. Az örök életbe vetett hit szempontjából fontos az ember élettörténete, annak kezdete és vége, az első és utolsó mozzanat. Hiszen az kezdődik el, ami befejeződik, és viszont, az teljesedik be, ami elkezdődött. Döntő jelentősége van tehát a létezés első mozzanatának. Csak később tisztázódott a teológiai gondolkodásban létünk kezdeti pontja és annak titkos sebe, az eredeti bűn.

Mária eredeti sértetlensége, szentsége, kiváltsága kezdettől fogva nyilvánvaló volt. Lassan az a nézet is megjelent, hogy Mária létezése Isten különös kegyelmi kiváltságán nyugszik, amely életének kezdetétől hatékony: ő már az új teremteshez tartozik. Közben tisztázódott a teológiában a bűnös megigazulásának, a kegyelem szűkségességének, az eredeti bűn lényegének a kérdése. Az is elfogadottá vált, hogy az Ó- és Újszövetséget az ígért és a beteljesedés egységében kell értelmezni, és hogy a tipológiai értelmezés is jogos. Szent Pál óta élt az egyházban a „szepültelen” egyház tana (Ef 5, 27). Az egzegézis azt is fölismerte, hogy Mária mint Sion leánya tulajdonképpen a „szent maradék” képviselője. Ezek után már föl lehetett ismerni Mária titkát: Isten kiválasztotta Máriát, és eleve, előre megóvta az eredeti bűntől Szent Fiára való tekintettel. Duns Scotus a középkorban fogalmazta meg, hogy Mária „előre Megváltott”, s ez a kegyelmi teljesség első megnyilatkozása. A dogmatikus egzegézis azt is fölismerte, hogy a „szepültelen” tiszta egyház és Mária párhuzamba hozható. Az egyház lényege is tudatosult ezzel: Máriában az egyház személyes megvalósulását látták.

Ilyen előzmények után fogalmazta meg IX. Pius pápa 1854-ben Mária Szepültelen Fogantatásának dogmáját. E szerint Mária Krisztus érdemeire való tekintettel létének első pillanatától kezdve mentes volt az eredeti bűn minden szennyétől. A megváltottság és a kegyelmi teljesség (Lk 1, 28) személyes egységben és konkrétságban nyilvánult meg Mária kiváltságos létében. Kiváltsága egyben feladat, küldetés is: jelentős szerepet kapott a megváltás művében. Személyes kiváltsága megalapozta az egyház lényegét és életét. Mint az egyház legelső tagja szent és szepültelen, jelezve és képviselve az egyház szentségét. Egyébként az egyház szentségét, szepültelenségét nem tagjai szentsége alapozza meg, hanem egyedül Krisztus szentsége: a belőle kiáradó szentség tette szepültelenné Máriát. A Szepültelenül Fogantatott garانتálja az anya-szent-egyházat, amely a megváltás kegyelmeinek közvetítője.

Mária — a Mennybe Fölvett

Amilyen lényeges életünk kezdete, annyira jelentős életünk befejezése is. A kezdet és a vég határozza meg életünk teljes értelmét. Mária eredeti szentsége és végső megdicsőülése fejezi ki életének teljes titkát. XII. Pius pápa 1950-ben megfogalmazta a Mária életére vonatkozó diptychon másik tagját: a Szepültelenül Fogantatott Isten Anya földi pályafutásának befejeztével testestül-lelkestül fölvétetett a mennyi dicsőségbe. A dogma csak a végső szót mondja ki Mária titkát illetően. Szűz Mária a teljesen megváltott ember. A Szepültelen Fogantatás és a Mennybe Fölvetttség láthatatlan, kegyelmi események. Gyökerük közös: a Szent Szűz benső, kegyelmi viszonya Megváltó Fiához és annak művéhez. Így hát ez a Mária-dogma sem egészen új, csak megfogalmazása érlelődött ki később.

A hívő Mária-tisztelet ki merete mondani Mária életének végső eseményét is, a mennyi megdicsőülést. Nem történeti tanúságtétel alapján mondta ezt ki, hiszen a mennybevitelnek nem is lehetett empirikus tapasztalata. A dogma inkább végső tiszteletadás, doxológia. A kihirdetés indoka igazában Jézus Krisztus előtti hódolat, annak a fölismerése,

hogy az egyházban tényleg jelen van a megváltó kegyelem, és ennek eszkatologikus beteljesedése is valóság. Először talán meglepő az egyház bátorsága, hogy ezt a dogmát kihirdette, de az elmélyültebb megfontolás ráérez igazi jelentőségére. Az egyház hisz a megváltásban, az örök életben. Komolyan veszi az anyagot, a testet, a konkrét élettörténetet, annak végét, a beteljesedést. Ahol élet csírázik, ott megvan a végleges és teljes élet reménye. Ahol a kegyelem teljessége nyilatkozik meg, ott a végső beteljesedés valósága is nyilvánvaló. Mária testben és lélekben fölvetetett a dicsőségbe, tehát a teljes ember megdicsőült. Ez a megdicsőülés dialogikus természetű. Az ember csak mások által és másokért nyerheti el. Máriát Szent Fia dicsőítette meg a testvérei érdekében. Így jelzi, hogy a megváltás nemcsak ígéret, hanem beteljesedés is. Ami az egyházban a megkeresztelték számára még csak ígéret (Ef 2, 4–10), az Mária számára befejezett tény. Ha Isten minden megkeresztelt embert „életre keltett”, „feltámasztott és Jézus Krisztusban a mennyek közé helyezett”, amint ezt Pál apostol kifejti, akkor Máriát is ugyanez a kegyelmi beteljesedés ragadta el. Aki részesül a keresztségben, az az egyház élő tagja lesz, és reménye van a beteljesülésre. Pontosan ez valósult meg Mária élete végén.

A 6. században kezd az egyház liturgiájában, prédikációkban, teológiai reflexiókban fölfigyelni Mária életének végső pontjára. Sejtette, hogy ez a vég rendkívüli volt, ahogyan ezt kegyelmi sorsa kijelölte. Ez a vég csak a megdicsőülés lehetett. A dogma megfogalmazásának alapja az egyetemes egyház hívő meggyőződése. Csak saját alapjaira kellett az egyháznak reflektálnia, máris megpillantotta a megdicsőült Szűz alakját. Teljes értelmet kapott ekkor az ősevangélium ígérete (Ter 3, 15) és Pál apostol tanítása a feltámaszról (1 Kor 15, 1–58). Ezek a szentírási alapok. Valójában az egyház hitélete és eszkatologikus lendülete fejeződött ki a dogmában. A kinyilatkoztatás nem elvont igazságok rendszere, hanem a történelemben megvalósult esemény, igazság, amelyet az egyház konkrét élete hordoz, őriz és szüntelenül kifejti. A dogma értelme: amint Mária titka Krisztussal való egységből érthető, úgy mindenki Krisztushoz kapcsolódhat az egyházon keresztül: részesedhet megváltó kegyelméből és a megdicsőülés reményében élhet. Máriát az egyház nem magánszemélyként szemléli, hanem benne az egyház ősmintáját látja, aki egyben reménye és támasza.

Mária — a Közbenjáró Közvetítő

Mária páratlan személyi kiválóságai és üdítörténeti szerepe alapján az egyház egészen kiemelkedő tagja, az egyház hitének és szeretetének ősmintája, ragyogó példakép. Az egyházban mindig élt a Szent Szűz tisztelete. Újabban XII. Pius pápa a Világ Királynőjének, VI. Pál pápa pedig az Egyház Anyjának nevezte. Egyébként a sok megtisztelő Mária megszólítás, megnevezés és cím mögött nemcsak népi jámborság húzódik meg, hanem az egyház hite. Az egyház mélyen meg van győződve Mária anyai közbenjárásáról. Máriát „boldognak” hirdeti minden nemzedék (Lk 1, 48), mert anyai közbenjárásával közvetít Krisztus és az egyház, az egyház és a hívek között. Közbenjárása alárendelt, csak befogadó jellegű szerep. Aki részesedik a megváltás művében, az közre is működik annak megvalósulásában. Mária anyai feladata egyedülálló és rendkívül fontos.

Az egyház tagjai előtt fényesen ragyog Mária személye, szentsége, hite, szolgálata, páratlan anyasága. Hatására az egyházban létrejött a lelki, kegyelmi anyaság. A kereszt alatt lezajlott eseményre figyelve (Jn 19, 25–27) az egyház gyermeki bizalommal fordul Isten Anyjához. II. János Pál pápa 1987-ben enciklikát adott ki az Üdvözítő Édesanyjáról, és 1987–1988-ra meghirdette a Mária évet. Az volt a szándéka, hogy a zárandókló egyház tagjai, a hit zárandókai föltekintsenek Máriára, közbenjárásában részesüljenek, hiszen a zárandókút élén a Szent Szűz, Üdvözítőnk édesanyja halad.

Boldog vagy, mert hittél

Mária az Újszövetségben

Az egyház kezdettől fogva a hit fényében keresett magyarázatot Máriának, Jézus anyjának személyi kiváltságaira és az üdvösség rendjében betöltött helyére. A teológiai reflexió első s egyben alapvető megnyilatkozását az újszövetségi Szentírásban találjuk: már az ősegyházban elindult a később oly gazdag Mária-tisztelethez vezető folyamat. A Máriáról szóló apostoli hagyományt a négy evangélium és az Apostolok Cselekedetei őrizte meg.

A szinoptikus hagyományból Mátét és Lukácsot kell kiemelnünk, akik Jézus születéséről írva bővebben foglalkoznak Mária személyével és szerepével. Márk csak két alkalommal emlékezik meg Máriáról (Mk 3, 31–35; 6, 3), egyszer meg is nevezi őt (6, 3). János evangéliumában szintén két alkalommal, Jézus nyilvános működésének kezdetén és végén, a kánai menyegzőn (Jn 2, 1–12) és a kereszttel (Jn 19, 25–27) találkozunk Jézus anyjával, de az evangélista szélesebb üdvtörténeti távlatba állítja személyét.

Lukács evangéliumának tanúsága

Az újszövetségi írások között Lukács kettős művében (Evangélium, Apostolok Cselekedetei) találjuk Mária üdvtörténeti jelentőségének legátfogóbb bemutatását, a gyermekségtörténettől egészen az egyház megjelenéséig. A teológiailag legfontosabb szövegeket Jézus születésének és gyermekkorának elbeszélései adják: Jézus születésének hírüladása (Lk 1, 26–38); Mária látogatása Erzsébetnél (Lk 1, 39–56); Jézus születése (Lk 2, 1–10) és bemutatása a templomban (Lk 2, 21–40); a tizenkét éves Jézus a templomban (Lk 2, 41–52). Ezeknek az eseményeknek ábrázolásában az evangélista következetesen azt a teológiai szempontot érvényesíti, hogy a születendő Gyermek nagysága egyúttal anyjának, Máriának személyi méltóságában is kifejezésre jut. Jézus nyilvános működése során két rövid epizód Mária és a hívők közösségének kapcsolatára vet fényt: kik Jézus igazi hozzátartozói (Lk 8, 19–21) és Jézus anyjának dicsérete (Lk 11, 27–28). Mindkét epizód Mária személyes hitét hangsúlyozza, amely azonban üdvtörténeti jelentőségű: ő lesz minden igaz Krisztus-hívő ősképe és példája. — Ezeket egészíti ki az Apostolok Cselekedetei. Jeruzsálemben a megígért Szentlelket váró apostolok és hívők közösségében ott van Jézus anyja is, jelezve Mária maradandó jelentőségét az eljövendő egyházban (ApCsel 1, 14). Hogyan mutatja be Mária üdvtörténeti szerepét Lukács kettős műve?

Szüzi fogantatás

Lukács evangéliumának s benne a gyermekségevangeliumnak egyik fontos alapmotívuma: Jézus születésével az üdvtörténelem eléri teljességét, a végidő megkezdődik. Erről tanúskodnak Jézus születésének körülményei: bennük feltárul Isten minden emberi lehetőségét és várakozást felülmúló működése. Jézus születése meghaladja a pusztán emberi feltételeket. Új kezdet ez a születés, amelyben Isten ereje lép színre. Egész léte Istennek köszönhető (Lk 1, 34–37), és így Mária születendő gyermeke Isten Fia. A gyermek méltósága anyjának, Máriának kegyelmi kiváltságaiban is tükröződik: a szüzi fogantatásban és kegyelmi teljességében.

Jézus születésének hírüladásában (Lk 1, 26—38) Lukács különösen reflektorfénybe állítja Máriát, akinek az eljövendő Messiás anyjaként döntő szerepe van Isten üdvözítő tervében. Erre a feladatra teszik őt alkalmassá azok a kiváltságok, amelyek között az evangélista kiemeli a szüzi fogantatást. Az elbeszélés párbeszédében ószövetségi képek segítségével érzékelteti az esemény páratlan üdvtörténeti jelentőségét és krisztológiai horderejét.

A Máriát köszöntő angyali üdvözet hangsúlyozza az ószövetségi ígéretek beteljesedését, ugyanakkor azt is, hogy a beteljesedés mindent felülmúló isteni adomány: „Ne félj, Mária! kegyelmet találtál Istennél. Méhedben fogansz és fiút szülsz. Jézusnak fogod hívni. Nagy lesz ő: a Magasságbelinek Fia. Az Űristen neki adja atyjának, Dávidnak trónját. Uralkodni fog Jákob házában mindörökké, és királyságának nem lesz vége” (Lk 1, 31—33). Az ígélet megvalósításának módjáról pedig ezt mondja: „A Szentlélek száll rád és a Magasságbelinek ereje borít be árnyékával. Ezért a születendő szent is Isten Fia lesz... Istennél semmi sem lehetetlen” (Lk 1, 35—37).

Az angyali szózat a Dávidnak adott isteni ígéretekre utal, amelyet Nátán próféta közölt a királlyal: „Az Űr nagyra tesz... ha betelnek napjaid, és megtérsz atyáidhoz, megtartom utánad magvadból származó utódodat és megszilárdítom királyságát. Az atya leszek, ő meg fiam lesz... házad és királyságod örökre fennmarad szíнем előtt, trónod örökre szilárd marad” (2 Sám 7, 11—16). Jézus, a Messiás, a Magasságbeli Fia kapja meg Istentől, amit Dávidnak, az ősatyának ígért. Dávid házához tartozása alapján (Lk 1, 27) és a nátáni jövendölés beteljesedése szerint Jézus veszi birtokba Dávid trónját. Messiási uralma végleges, örökké tartó, felváltja a dávidi sarjak ideiglenes uralmát.

A Dávidnak adott jövendölés közvetlen értelmezése szerint utódja Isten fia lesz, az Űr választotta, aki biztosítja a dávidi uralom fennmaradását, ez a fiúság azonban csak fogadott fiúság, Mária gyermekében viszont a Fiú lép közénk. Isten Fia, nem örökbefogadás révén, ő Isten világához tartozik. A gyermek fogantatása Isten teremtő tevékenységének következménye. Az evangélista ezt a héber irodalomban szokásos gondolatpárhuzam segítségével és az Ószövetségből ismert kifejezésekkel fejezi ki:

„A Szentlélek száll rád,

és a Magasságbelinek ereje borít be árnyékával”.

Mindkét sor ugyanazt fejezi ki, a második más szavakkal megismétli az elsőben szereplő gondolatot. A „Szentlélek”, a „Magasságbeli ereje”, Isten teremtő Lelke ad életet a Gyermekeknek.

A „Magasságbelinek ereje borít be árnyékával” kifejezés arra a szóhasználatra megy vissza, amelyet az Ószövetség a nagy teofániák leírásánál használ. A kivonuláskor Isten jelenlétét fejezi ki a szent sátor felett lebegő felhő (Kiv 40, 34 köv.). Az újonnan felszentelt templomot is alászálló felhő borítja el, jelezve, hogy Isten jelenlétével birtokba veszi a szentélyt (1 Kir 8, 10—11). A beárnyékoló felhő Isten titokzatos, hatalmas s egyben megfoghatatlan jelenlétére mutat, amely most Mária fölött lebeg, és kegyelmi teremtő erejével működik benne, hogy életet adjon gyermekének. A születendő gyermek, a „születendő Szent” az Isten Fia. Lényege szerint új, isteni teremtés ez.

A szüzi fogantatás révén Mária annak a kinyilatkoztatásnak lett hordozója, amellyel Isten feltárta benső életét az emberiség előtt. Az angyali üdvözetben megtaláljuk a hivatkozást a Szentháromság személyeire: a Szentlélek száll rád, a Magasságbeli ereje megárnyékozik, s a Szent, aki tőled születik, az Isten Fia lesz (Lk 1, 35). A szüzi fogantatás tehát a Szentháromság titkára is utal: „A Magasságbeli az Atya, aki a Szentlélek által alakítja ki a Fiú emberi természetét” (Gál Ferenc: Beszélgetések az Evangéliumról, 61. o.). Ha Isten a Fiú megtestesüléséhez mint utat „a szüzi fogantatást választotta, abban bizonyára valamilyen mélyebb természetfeletti igazságot akart jelképezni. Jézus működésének igazi kerete az Atya és a Fiú kapcsolata: -Az Atya úgy szerette a világot, hogy egyszülött Fiát adta érte-... Isten atyaságának és Jézus fiúságának kellett tükröződnie a szüzi fogantatásban is.

Jézus különleges értelemben az Isten Fia, az Atya pedig egészen atyának akart mutatkozni vele szemben. Ezért teremtő erejével kivette őt a földi atyaság hatásköréből” (I. m. 62. o.).

Kegyelemmel teljes

Mária anyasága azzal a kegyelmi kiváltsággal is együtt járt, amelyet az őt köszöntő angyal szavaiból ismerhetünk fel: „Üdvöz légy! Kegyelemmel teljes! Az Úr veled van. Áldottabb vagy te minden asszonynál” (Lk 1, 28).

Az isteni üzenetből a megszólítást — „Kegyelemmel teljes” — kell kimelnünk. A „kegyelemmel teljes” (kekharitómené) jelentését maga az angyal magyarázza meg, amikor a köszöntésre zavarba jött Máriának ezt mondja: „Ne félj, Mária! Kegyelmet találtál Istennél” (Lk 1, 30). Isten elhalmozta kegyelmével Máriát, mikor kiválasztotta őt arra, hogy a Messiást csodálatosan foganja és anyja legyen (Lk 1, 31–33, 35). De Isten kegyelmi ajándéka több a testi anyaságnál, hiszen a megszólítás — „Kegyelemmel teljes” — még az előtt a kinyilatkoztatás előtt hangzik el, hogy Mária a Messiás anyja lesz, azaz azt a tényt jelenti ki, hogy az Úr kegyelmi jelenléte már most Máriával van. A „Kegyelemmel teljes” megszólítás horderejét további bibliai helyek segítségével érthetjük meg.

Az Ószövetségben Gábrriel angyal Dánielt „Isten előtt kedvelt”-nek szólítja (Dán 9, 23), s ezzel kifejezi, hogy Dániel az Istentől közölt kinyilatkoztatás részese, és megkapja a megértéséhez szükséges kegyeimet is. Mária is kegyelmet nyer Istentől, hogy megértse és hittel fogadja a köszöntést követő két kinyilatkoztatást: a Messiás anyja lesz és fogantatása természetfeletti (Lk 1, 31–33, 35). Az „Úr veled van” kijelentés az Ószövetségben az isteni kegy kinyilvánítását jelenti. Isten az ő kiválasztottjához különösen közel van jelenlétével. Szövetségre lép vele és segítségét ígéri neki, amikor azt mondja: „veled leszek” — „veled vagyok”. Így például Jákob (Ter 28, 14), Mózes (Kiv 3, 12), Dávid (1 Sám 16, 18; 17, 37; 18, 13) esetében. Mária köszöntése kifejezi, hogy a hozzá közel álló Isten kiárasztja rá kegyelmét, nemcsak az angyali üdvözlétkor, hanem egész életében.

Az angyali üdvözlés értelmezése arra indította az egyházat, hogy a köszöntést a megváltás teljesebb összefüggésében szemlélje. Mária létének első pillanatától kegyelemmel elhalmozott volt, a kegyelem teljessége töltötte el. Következik ez abból az egyedülálló kapcsolatból, amellyel Krisztus anyja lett. „Mivel anyasága által a legszorosabb kapcsolatba jutott Krisztus emberségével, a főségi kegyelem hordozójával, ezért el kell ismernünk, hogy a kegyelem olyan bősége töltötte el, amely minden más teremtmény állapotát felülmúlja” (Gál Ferenc: Jézus Krisztus, a Megváltó, 85. o.).

Mária a hívő ősképe és példája

Isten örök üdvözítő terve és annak időbeli valóra válása között Mária a közvetítő. Az isteni szándék rajta keresztül lett üdvtörténeti eseménnyé. Az evangéliumi hagyomány arról tanúskodik, hogy Isten kinyilvánított akaratára Mária hittel válaszolt. A kapott kegyelmi adományok képessé tették őt üdvrendi szerepének betöltésére, Mária viszont a maga részéről méltónak bizonyult rá azzal, hogy fenntartás nélküli odaadással, teljes tudattal és szabadon vállalta a Megváltó anyjának feladatát. Az evangélisták közül Lukács fejt ki, mit jelent Mária engedelmissége Isten szava iránt: ő az evangéliumot hallgató és befogadó hívő ősképe és követendő példája. Lukács fokozatosan új meg új részletekkel egészíti ki azt a képet, amelyet az angyali üdvözlésben megrajzolt Mária hívő odaadásáról.

Az angyali üdvözlés kiemelkedő láncszeme a gyermekesgtörténet összefüggésének. Nemcsak azt ismerjük meg belőle, hogy Isten milyen nagy szerepet szánt Máriának az

üdvösség történetében, hanem Mária készséges hitét is, amellyel Isten akaratát vállalta. Elfogadja, hogy a Messiás anyja legyen, bár nem látja a megvalósulás módját. Kérdésére — „Hogyan történik meg ez, hiszen férfit nem ismerek?” — isteni kinyilatkoztatás tárja fel a titkot: „A Szentlélek száll rád és a Magasságbeli ereje borít be árnyékával. Rokonod, Erzsébet is fiút fogant öregségében s már a hatodik hónapban van, bár magtalannak tartják az emberek... Istennél semmi sem lehetetlen” (Lk 1, 35—37). A kinyilatkoztatást záró mondat az Ószövetségre utal, Ábrahám és Sára történetére. Isten az idős, gyermektelen Sárának utódot ígérve mondja Ábrahámnak: „Van-e az Úrnak lehetetlen? A jövő évben újra eljövök ez idő tájt, és Sárának már fia lesz” (Ter 18, 14). Ahogyan egykor az utódot ígérő Isten szavára Ábrahám hittel válaszolt, Mária is kimondja az igent, mert hisz abban, hogy Istennél semmi sem lehetetlen: „Az Úr szolgálóleánya vagyok, történjék velem szavaid szerint” (Lk 1, 38). Hívő készséggel beleegyezését adja mindahhoz, amit vele Isten cselekedni akar.

Mária döntésének jelentőségét Lukács Mária és Erzsébet találkozásának keretében tárja fel (Lk 1, 39—56). Az angyal a gyermeket váró Erzsébetre, Keresztelő János anyjára hivatkozik, aki Mária számára jele lesz Isten mindenhatóságának. Mária felkeresi Erzsébetet, hogy lássa a jelet. Találkozásukkor Erzsébet köszöntése emeli a hívő Máriát az újszövetségi Isten népe képviselőjévé: „Boldog, aki hitt annak beteljesedésében, amit az Úr mondott neki!” (Lk 1, 42—43, 45).

Az engedelmességében kifejezett hit az üdvtörténet másik nagy hívő embere, Ábrahám mellé állítja Máriát. Lukács tudatosan emeli ki a párhuzamot azzal, hogy az egész gyermekségtörténet megfogalmazásában felhasználja Ábrahám és Sára történetét. Elbeszélésebe beleszővi a pátriárkai történet bibliai szövegét annak jelentéstartalmával együtt. Erzsébet Mária hitét dicséroró szavai is Ábrahámmra irányítják tekintetünket. Ábrahám és Mária hitének rokonságát jól megvilágítja Pál apostol tanítása. Úgy mutatja be Ábrahámot, mint aki „mindnyájunk atyja Isten előtt... mert hitt abban, aki életre kelti a halottakat, és létre hívja a nem létezőket. Ő a remény ellenére is reménykedve hitte, hogy sok nép atyja lesz... Nem gyengült meg hite... nem gondolt életerejét vesztett testére, sem Sára elapadt méhére. Nem kételkedett hitetlenül Isten ígéréteiben, hanem erőt merített hitéből, és magasztalta az Istent; meg volt győződve, hogy elég hatalmas ígéréteinek teljesítésére” (Róm 4, 17—21). Az üdvösség története Ábrahám hitével indul, s Máriával egy új kezdethez ér. Hitből fakadó szavával ő lett a hívő Ábrahám leszármazottjának, Jézusnak anyjává. Vele kezdődik az újszövetségi hívők sora, akik mind Ábrahám fiai (Róm 4, 11 köv.). Ábrahám hite talál új kifejezést az Újszövetség hívőiben, e hívők anyja s képviselője pedig Mária.

Lukács további részlettel egészíti ki Mária hívő magatartásának jelentőségét. Evángéliumában fontos téma Krisztus követése, ezért előtérbe állítja az apostolokat és a többi tanítványt mint az egyház képviselőit. Máriát is ebbe a távlatba helyezi az evangélista az ismeretlen asszony dicséretében és Jézus ehhez fűzött szavaiban. „Még beszélt (Jézus), amikor egy asszony így kiáltott a nép közül: -Boldog a méh, amely téged hordozott, és az emlő, amelyet szoptál-. Ő azonban hozzáfűzte: -Boldogabb, aki hallgatja és megőrzi Isten ígését-” (Lk 11, 27—28). Jézus kiigazítja az asszony dicséretét, aki szavaival Máriát mint test szerinti anyját magasztalta. Nemcsak azért boldog Mária, mert hordozta és keblén táplálta Jézust, hanem mert hittal befogadta és követte az Isten szavát. Boldogságában osztozik mindenki, aki hozzá hasonlóan cselekszik. Mindez összekapcsolódik Erzsébet köszöntésével, aki szintén Mária hitét dicséri: „Boldog, aki hitt annak beteljesedésében, amit az Úr mondott” (Lk 1, 45). Amikor Lukács a test szerinti anyaságról Mária hívő magatartására fordítja figyelmünket, akkor az evangéliumot befogadó és a Krisztust követő tanítványok körébe állítja őt. Jézus boldognak hirdeti tanítványait: „Boldogok vagytok ti szegények! Tiétek az Isten országa” (Lk 6, 20). Szava elsősorban Máriára, az Úr szolgálóleányára érvényes. Az evangélium ezért hirdeti kiemelten boldognak őt, aki Isten

szavának tanúsított odaadó hitével igazi keresztyének, Krisztus tanítványának bizonyult, s így minden hívő ösképe és példája lett.

Mária örömeinekéből, a Magnificatból, amelyet Erzsébet látogatásakor mond (Lk 1, 46–55), fény derül arra is, hogy közelebről kiket képvisel Mária. Lukács evangéliumának alap gondolata, hogy Krisztus fordulatot hozott az üdvösség történetében: az örömhír a szegényeknek szól elsősorban. A gyermekségtörténet hangsúlyozza, hogy Jézusnak, az egész világ üdvözítőjének születéséről először a szegények értesülnek. A „szegény” eszméjét az evangéliumi hagyomány az Ószövetség szóhasználatából meríti, amely nemcsak az ember társadalmi helyzetét, hanem Istennel való kapcsolatát is kifejezi. Az Ószövetségben a szegény olyan ember, aki bármi módon kiszolgáltatott másoknak, azoktól függ. Ezért egyúttal megvetett, nem sokra becsült, lenézett. A szegénység tehát nemcsak a vagyontalanság, bár az Ószövetségben az esetek jelentős részében az anyagiakban nélkülözést szenvedőket jelenti. A másoknak való kiszolgáltatottság vallási jelentősége abból következik, hogy a szegény azért szenved jogtalanságot, mert a hatalmasok, a gazdagok megszegték Isten törvényét, ezért maga Isten lép fel a hozzá segítségért kiáltó s egyedül benne reménykedő szegényekért, és helyreállítja a megsértett isteni jogrendet. Izrael nagy prófétái számtalanszor hangoztatják: Izrael Istene maga fog igazságot szolgáltatni a „szegényeknek”: özvegyeknek, árváknak, nincsteleneknek, elnyomottaknak. Eszerint „szegény” az, aki egyedül Istenben bíz, s csak tőle remél segítséget, mivel a világtól nem várhat semmit. Kívánja Isten országának eljövését, amelyben helyreáll a megsértett isteni jogrend.

A szegények reménye Jézusban teljesedett be. Lukács egyik fő témája, hogy az evangélium a szegényeknek szóló örömhír, de ő a vallási értelemben vett szegényeket következetesen azonosítja a ténylegesen nincstelenekkel, a társadalmilag háttérbe kerültekkel. A Krisztussal beköszöntött végső idő változást hoz a gazdagok és szegények, a hatalmaskodók és elnyomottak viszonyában. Isten minden számítást felborítva nem engedi, hogy emberi viszonyok korlátozzák kegyelmének adományozásában.

Jézus egész tevékenysége az új kegyelmi rend jegyében áll. Már születésének körülményeiben bekövetkezik a nagy fordulat. A Messiás eljövételének örömhírét először Isten szegényei hallják: Zakariás és Erzsébet, Mária és József, a megvetettnek tekintett pásztorok, az agg Simeon és Anna prófétaasszony. Jézus pedig egyenesen boldogoknak és Isten országa birtokosainak nevezi a szegényeket. Boldognak nevezi az éhez, síró és szenvedő embereket, viszont jajt kiált a gazdagokra, a jóllakottakra, a gondtalanul nevető és hízélgéssel körülvett emberekre (Lk 6, 20 köv.).

A szegények között Mária, Jézus anyja az, aki a végidőben Isten kegyelmi adományában mindenkit felülmúló módon részesült. Ő a példája az isteni irgalom ama megnyilvánulásának, amelyet a „szegények”, ki-ki a neki adott kegyelemnek megfelelően az Újszövetségben megtapasztalnak. Mária hálaénekében mond köszönetet azért, hogy Isten emberi kicsinysége ellenére lehajolt hozzá, és a Messiás anyjává emelte (Lk 1, 48–49). Az ő sorsában megélt fordulat a Krisztussal megvalósult üdvrend törvénye. Ennek megnyilvánulását hirdeti a Magnificat: Isten a gyengék, rászorulók, a védtelenek felé fordul, s igazságot szolgáltat nekik, felemeli őket, míg a hatalmasokat megalázza. Ezért Mária ösképe és képviselője minden „szegénynek”, aki Istenben bizakodik és egész szívvel ráhagyatkozik. Benne jelenik meg az Újszövetség, Isten népe, az egyház.

A pásztorok látogatása alkalmával Lukács a következőket jegyzi meg: „Mária pedig szívébe véste szavaikat és el-elgondolkodott rajtuk” (Lk 2, 19), majd a gyermekségevangelium végén, miután a húsvéti zarándoklatról a szent család a tizenkét éves Jézussal visszatért Názáretbe: „Anyja szívébe véste ezeket a dolgokat” (Lk 2, 52). Mária ebben is a hit példájának mutatkozik. Isten a Megváltó anyjává emelte, de ő is a hit zarándokútját járta. Bár mindenkinél többet tudott Jézusról, gyermekének végső titka még nem tárult fel előtte. Mint Krisztus bármely tanítványának, a hit próbáiban neki is egészen Isten

vezetésére kellett bíznia magát. Minthogy hitében egészen nyitott volt Isten felé, tudott olvasni Jézus életének jeleiből, s így hite is erősödött és gazdagodott tartalmában: „Jézus igazi kiléte és a megváltás módja Mária előtt is csak Fiának megdicsőülése után tisztázódott... akkor ismerte fel gyermekében teljesen az Atya örök Fiát, de előzetesen már a szenvedés idejéig is összegyűjtött annyi jelet, hogy őt a keresztről botránnyal sem ingatta meg” (Gál Ferenc: Beszélgetések az evangéliumról, 77. o.). A Jézus élete és sorsa felett elmélkedő Mária példája az egyháznak, amely földi zárándokútjának próbatételeiben hittel, hűségesen követi Krisztust a színjáték ismeretéig.

Mária az egyházban

Az Apostolok Cselekedetei első fejezeteiben Lukács leírja a jeruzsálemi ősegyház életét, amelyet egyúttal az egész egyházra érvényes modellnek tekint (ApCsel 2, 42–47). Mint láttuk, Máriát kiemelkedő üdvtörténeti szerepében mutatja be, s amikor őt a Krisztus-hívők ösképének és példájának tekinti, akkor megmutatja kapcsolatát a hívők közösségével, az egyházzal. Ennek a szemléletnek felel meg az is, hogy Lukács kettős művében Máriával utoljára az egyházban, a Szentlelket váró apostoli közösség körében találkozunk: az apostolok a többi tanítvánnyal és Máriával, Jézus anyjával együtt egy szívvel-lélekkel állhatatosan imádkoztak (ApCsel 1, 13–14). A leírásban kifejezésre jut Lukács egyházmodellje: pillérei Jézus életének hivatalos tanúi, az apostolok, akik János keresztségétől egészen mennybemenetelig vele voltak (ApCsel 1, 22), a hívőkkel egységben, s körükben Mária. Az evangélista szemléletében tehát Jézus anyjának döntő szerepe van az újszövetségi Isten népében. Amit a gyermekésgéztörténet, majd az evangélium még csak jelez, azt az Apostolok Cselekedeteinek elbeszélése világosan tudatja velünk: Mária tovább él az egyházban. Hogy ez miként történik, arra Lukács nem ad választ. Ezt a feladatot az egyház eljövendő nemzedékeinek teológiai munkásságára hagyta.

Összegezőként elmondhatjuk, hogy Lukács hagyományozta ránk Mária életének legfontosabb eseményeit, üdvtörténeti távlatba állítva azokat. Ezzel megteremtette az alapját annak a teológiai reflexiónak, amely a páratlanul gazdag Mária-tisztelet kialakulásához vezetett. Az egyház nem fejezhette ki háláját méltóbban Lukácsnak, mint azzal, hogy a legszebb Mária-imádságban, az Üdvözlégyben az ő evangéliumának szavaival köszönti Jézus anyját: „Üdvözlégy Mária, kegyelemmel teljes, az Úr van teveled”, „áldott vagy te az asszonyok között és áldott a te méhednek gyümölcse” (Lk 1, 28, 42).

Számunk írói

Fila Béla dogmatika professzor, Pázmány Péter Hittudományi Akadémia

Rózsa Huba a Pázmány Péter Hittudományi Akadémia dékánja

Jókai Anna író

Kada Lajos érsek, a Szentségi Kongregáció titkára, Róma

Gyulay Endre szeged-csanádi megyéspüspök

Barna Gábor néprajzkutató

Gyökössy Endre pszichológia professzor, ny. református lelkész

Szegedy-Maszák Mihály irodalomtörténész

Csányi László író, Szekszárd

Apokrif imák

Ima az utódokért

Például

akik odalenn vihorásznak gipszmárvány oszlopok közt falkába verődve, a nyakuk vékony és mellkasuk behorpad, korcsosult sarlók, imbolyogva fémmel patkolt lábakon; a vastag talpbőr őket köpésbe és köre szórt magokba ragasztja. A lányok a semmitől viselősek a hasassá duzzasztott dzseki alatt — a jelentéktelen csúnyaságot így változtatják legalább a rútságban jelentékennyé: ők a botránkoztatók, a régen elpackázott eufória kikövetelői Te legboldogtalanabb Boldogasszony, Mária-anyácska

lásd meg őket, ahogy rossz fogaikat nyelvükkel cuppogatták, hajuk egy már fölöslegesült, s ezért kipusztult madárfajta, fülükből hullámosított pléhszívek lógnak vagy zsíros üvegkőnny csillog cimpájukon. Nincsen bánatuk, mert ők maguk a bánat, ők a nagy-közös kudarcok egyikének látványos viselői, *a bedumált létértelmetlenség* borzasztó gyermekei Te legilletékesebb Közbenjáró, Mária-anyácska

kés és lánc az ő játékaik, dehát nevelődik is részben korbács, részben maszlag, s némelyikük tán így is született: valami lényeges elem nem szállt be, kívül maradt már akkor, amikor megtörtént egy-egy fogantatás

Te legsterilebb Edény, Mária-anyácska

méhedbe egy Isten is belefért, de lásd meg, a roncsolt méhek sokasodnak, nem bírják az emberfokú ember terhét

Te legvédehetőbb Termőtalaj, Mária-anyácska

nagy a baj, ha az ocsú is kivirágzik — a félkész, sietős lélek áthalad a mérgezett ondón is: szellemi koraszülöttek báméskodnak a világ rettentő dolgaira, és semmit, de semmit sem értenek, sem az ál-tanítók egy ponton amúgy is mindig logikátlan magyarázatait, sem az egyszerűségükben lenézett alapigéket

Te legkifosztottabb Kincstár, Mária-anyácska

lásd meg, milyen nyomorultak és szegények, bárha gyilkolnak is; mennyire ők azok, akik „nem tudják, mit cselekszenek”, kínlódvá és izzadtan makogják el kierőszakolt büntudat nyomán a tettet még tovább minősítő önvallomásokat: „marha voltam”, „hülyeség volt”, „most kellemetlen”, „egy kicsit meg is ijedtem...”

Te legszívósabb Pártfogó, Mária-anyácska

lásd meg őket az utcasarkon, a kapualjban, majd a zárka mélyén és a kötél alatt végül

Te leggyöngédebb Dorgáló, Mária-anyácska

lásd meg bennük is, bennük is Tennen-Fiadat...

Vagy

például

akik a felszínen tüsténkednek, viselik az egygombos zakót, halszálkás öltönyöket, az épp-csak-lazított csomójú nyakkendő kipárnázott felsőtestüket szabályosan, éppen középen osztja ketté, ez a halott inga nem leng egyetlen millimétert se jobbra, se balra — a nadrág bűjja sem trottyosodik

Te legkönyörületesebb Parancsvégrehajtó, Mária-anyácska

lásd meg őket, ahogy általános elégedettséget szuggeralva lassan elővillantják hibátlanná kalapált fogsorukat, a mosolygás szögét az esedékes mondanivalóval szigorú szinkronba igazítva. A komikus hajpamacst is lásd meg a hamar kopaszodó koponya közepén, vagy az

alacsony homlokba fésült Napoleon-tincset, és a fülközeli választéktól az ellenkező irányba igyekezettel nyálazott gyér hajszálakat szintén... Nincsen szomorúságuk, mert ők a szomorúság hivatalos megtagadói, ők a másik nagy-közös kudarc tapsrend szerint elővezetett szereplői, *a meghamisított létértelmezés* száználmas csemetéi

Te legszerencsétlenebb Kegyelet, Mária-anyácska

ők úgy beszélnek, mintha gondolkodnának, s ez veszélyes! Arcuk egy-egy semleges kötőszó előtt mély, aggodalmas ráncba szalad, a tekintet megüvegesedve a fölparcellázott jövőbe néz, s a szólam, mint súlyos axióma, úgy hangzik el, egy-egy hatásvadász, mesterséges szünet után. A semmitközlés gyakorisága megtokásítja az olykor sovány állakat is — a látszatnyüzgés állapotában tekintélyessé válik bármily nyeszlett alkat

Te leggazdagabb Megrabolt, Mária-anyácska

lásd, kilopták belőlük a személyességet; esetleg, mint túl szegletes poggyászt, ők maguk hagyták odaát könnyelműen, ilyenre sikeredtek, és ráadásul ezt roppant élvezik, gyanútlanul görgetik a már élesre biztosított gránátvilágot, mint mókus az aranyozott diót

Te legbántalmazottabb Túlélő, Mária-anyácska

csalhatatlanságuk siralmas, alkalmazkodókészségük más korokban tán lehetne hősies, kényszerében a fennmaradásnak, de a fennmaradás most az óvatosan elszánt hirdetés mégis

Te legvakmerőbb Kísérő, Mária-anyácska

lásd, az olajozott fogalmazásban ők mily messzire mentek, még csak nem is színlelnek, „ami a szívünkön, az a szánkon” — joggal mondogatják, valóban őszinték, magukhoz képest — s ebben rejlik igazi tragédiájuk. A színváltónak még van reménye — a színtelennek nincsen.

Te legigénytelenebb Kárvallott, Mária-anyácska

lásd meg őket az első padban, a pulpituson, a Volgák hátsó ülésén és a süllyesztőben végül

Te legfegyelmezettőbb Lázadó, Mária-anyácska

lásd meg bennük is, bennük is Tennen-Fiadat...

Vagy

például

akik szorgosan sűrögnek-forognak, látástól vakulásig és nem szólnak semmit egyáltalán, s ha igen, csak a hétköznapi szükségletek szakszavait, haladnak a korral meg a divattal, miközben egy helyben járnak

Te legáttetszőbb Realitás, Mária-anyácska

lásd meg őket, ahogy lógó nyelvvél és lihegve, időt-fáradtságot nem kímélve loholnak holmi „jugoszláv szekrényért”, „olasz csempéért”, „francia kárpitért”, „német turmixgépert”, — minden mentség nélkül; ahogy más társaik éjt-nappallá téve, nyakukban bőgő kisdedekkel egy be-nem-omló szobáért, egy nem-bicegő székért, hat darab egyforma kanálért, egy pár vízhatlan csizmacskáért teszik az ugyanehhez hasonlót, de nem, nem ugyanazt, mert

Te legemberibb Égi, Mária-anyácska

lásd meg és lásd be: ha felesleges is a felesleges, azért a szükséges bizony szükséges.

Te legtipikusabb Rendkívüli, Mária-anyácska

így aztán mindüknek a „füttyülő kulcs”, az „éneklő doboz”, a „hódfarkú cserép” oly ismerősek, de kertedben fel sem ismerik már a szőlő szőlőt, nevető almát és a csengő barackot... Tervszerűen ölelnek: két csupaszworm, két mechanikus végrehajtó működik a praktikussá redukált szeretkezésben

Te legéteribb Szerelmes, Mária-anyácska

lásd meg a két idegent, a szórakozott, májszín körmöt a borotvával felnyírt tarkón, lásd meg a lopott vagy szerződött randevű gondosan beszerzett kellékeit, a Henessey- vagy Lánchíd-márkájú bontott konyakot, a Marlboro vagy a Sopianae csikkjeit a táliban, a Kleopátra bársonyágyat vagy a Misi ripszváson heverőt... Itt már a kellék a vonzó, mert a

laza homokba vert céltáblát egy cinikus kéz duggatja boszorkányos gyorsasággal napról napra távolabbra ...

Te legeredményesebben Férfitszülő, Mária-anyácska

lásd meg a teremtéstől elkedvetlenedett fiatal férfiakat a napi hajszában és a lebegésből robotmozgásúvá szabályozott édes asszonykákat

Te legvegytisztább Nőnemű, Mária-anyácska

lásd meg őket az áruházak mozgólépcsőin, a kiárusítások tumultusában, a Trabantot vagy a Volvót mosva, a tizenharmadik óra pluszmunkáiban és a diliházban végül

Te legaktívabb Áldozat, Mária-anyácska .

lásd meg bennük is, bennük is Tennen-Fiadat ...

Vagy

például

— ne takard el azúr szemedet kérlek — itt vannak az ifjú terroristák, a fejük búbján lifeg a kontyra kötött fekete harisnya szára; az elrúkosodott elvközpontúság iszonyú suhanckatonái, bizony itt vannak és hitből ölnek, mikoron pedig

Te legdiadalmasabb Legyőzött, Mária-anyácska

a Tiéd a hitéért halt meg, éppen ellenkezőleg!

Te legszemérmesebb Szemlélő, Mária-anyácska

muszáj meglátnod már a lefelé fordított, földbeszúrt keresztet, a sátán keresztjét, az ivadékok mágikus táncát a toccsanó vérben

Te legvesztesebb Győzedelmes, Mária-anyácska

muszáj meglátnod őket a bérkocsiban, a templomok előtti lesben, a repülőtereken, sutfniban lapulva és szétlőtt dinnnyefejjel végül

Te legelvezettebb ügyek Ügyvédje, Mária-anyácska

muszáj meglátnod bennük is, bennük is Tennen-Fiadat ...

Vagy

például

— s most már könnyebb a szívem, mint aki a nehezén túlesett — nézd, hogy sokasodnak ők is: a meg nem — és bele nem — nyugvó keresők, kopott, de nem előkoptatott farmernadrágban, rongyos, de nem kirongyolt gumicipőben, télen-nyáron nyitott nyakú kockás flanelingben, egyre csatakosabb szakállal. Nézz rájuk

Te legteljesebb Szótár, Mária-anyácska,

mennyire idegesek és a pontos szót mennyire nem találják; mennyire túl-okosak és ezért érc-hidegek olykor, mások meg mennyire percnyi indulatból ütnének! Már korán tikket kap a bőr a szemük alatt, hangjuk már korán elreked vagy mutálva csúszkál két szélsőség között, nézz rájuk

Te legöszönösebb Tudás, Mária-anyácska

hiszen akár a kipányvázott versenylovak, hátra egy se, de előre (ki tudja, hova?) szaladna mind; mi az, ami nem kell, azt ők hibátlanul tudják, de ami kell helyette, az még nekik is homályos. Nincs igazi kenyerük,

Te legéhesebb Föltáplált, Mária-anyácska,

nincs igazi italuk,

Te legszomjasabb Megitatott, Mária-anyácska

lásd meg hát őket a füstös kiskocsmákban, az albérletek vassodronyán, a szobrok talapatánál, a Duna-parti ingyen-fényben és a kórházak pótágyain végül

Te legrejtőzködőbb Nyilvánosság, Mária-anyácska

lásd meg bennük is, bennük is Tennen-Fiadat

(és engedd, hogy ők is, ők is láthassanak Téged ...)

Vagy

például

íme, az a néhány, talán nem túl előnyös küllemű, tétovának tetsző, de elszánt jótcselekvő: hiszen léteznek ők is köztük, köztünk... Szenvedélyes hangon kérlek, nézd meg őket jobban: a barna fűzőscipőket, a kinyúlott kötöttkabátot, a házilag-nyírt frizurát, a tövig vágott halovány körmöt

Te legszegényebb Gyarápító, Mária-anyácska

nézd meg, ténykedésük milyen zajtalan, s mennyire természetesen köszönet nélküli. Nyugalmas arcukon nincsen csinált mosolygás és korrigáló mázak — de valami örök derű az öröklött fájdalmat csak-csak földeríti. Ők azok, akik nem fintorognak, ha szennyes a láb, amit szappannal-vízzel és nem csak „jelképesen” meg kell mosni,

Te legrangosabb Beosztott, Mária-anyácska

ők a nem fogyatkozó Törvény fogyatkozó-őrei, ők a lesajnáltak és kikacagottak, ők az alávetettek és mégis fönmaradók,

Te legcserbenhagyottabb Fölmagasztalt, Mária-anyácska

nézd meg hát őket jobban, szövetségeseidet, nézd meg őket az egyetem csarnokában, a munkagépnél, a nyomorékok között, az öregek odúiban és a halál megérett órájában végül Te legkoldusabb Nyerőfél, Mária-anyácska

Nézd meg bennük is, bennük is Tennen-Fiadat

(és nézz vissza rájuk többször: százszor-ezerszer...)

Vagy

például

— én tökéletlenségem! — akik kimaradtak: a seregnyi változat, keverék, a milliárdszor-milliárd „volt” és „lesz” élő élet, minden előd, aki talán utódként megérkezik újra és újra... Lásd meg a dermesztő földi magányt, a fölcserélt lakhely viszonylagos kietlenségét

Te legmagányosabb Miasszonyunk, Mária-anyácska

lásd meg az égihez-régihez viszonyított tehetetlenséget,

Te leghűségesebb Elhagyott, Mária-anyácska

és azt a sok káprázatosan szép hiábavalót, amivel a hosszú száműzetést színezik, színezzük!

Te legotthonalanabb Hazahívott, Mária-anyácska

lásd meg a fényévnyi terekben, időtlen időkben, mindig és mindig majd bennük is, bennük is Tennen-Fiadat

(S segíts, hogy ne vesszenek el ők is, mint ahogy mi sorra elvesztünk; vagy legalább ilyen mértékben megmentődjenek!)

A Szeplőtelen Fogantatás ünnepe a magyar törvényhozásban*

1854. december 1-én, a bíborosi kollégium gyűlésén Scitovszky János magyar bíboros hercegprímás ezekkel a szavakkal fejezte ki véleményét a Szeplőtelen Fogantatás dogmájának kihirdetéséről: „Nekem nemcsak tetszik, de óhajtom is, hogy a Boldogságos Szűznek fogantatása szeplőtelenül nyilváníttassék. Én ugyanis méltatlan bár, de első papja vagyok a hierarchiai rend szerint azon országnak, mely Marianumnak nevezetik; azon országnak, mely Máriát Nagy-Asszonynak nevezi, melyben egykor az egész ifúság, jelenleg is több helyütt, Mária követőjévé avatvatván, meg szokta fogadni: Szentséges Mária, eredeti bűn nélkül fogantatott szűz, én ma szószólómnak elválasztalak sat.; melyben a jelen időkig, az akadémiai tudori címre emeltettek esküvel fogadták, hogy az ájtatos hitet, a Boldogságos Szűz szeplőtelen fogantatásáról védelmezni fogják; melyben a papság minden nem-akadályozott szombaton a B. Szűz szeplőtelen fogantatásáról szóló officiumot mondja; melynek több megyéjében és több év óta az -Immaculata- a praefatioban használtatik; melyben imakönyvek voltak és vannak használatban, ezek közt a híres Pázmányé mintegy 230 éves, melyekben a B. Szűz szeplőtelen fogantatásáról szóló imák és énekek találhatók; mely országban a B. Szűz szent és szeplőtelen szívértől címzett egyesület szélesen el van terjedve; melynek templomai majd felében a B. Szűz tiszteletének, s ezek közt 51 a szeplőtelenül fogantatott szűznek szentelvek...”

Vizsgáljuk meg e szép megnyilatkozás történelmi hátterét a felfedezhető magyar forrásmunkák alapján.

Ha egy ünnepről akarjuk megállapítani, milyen időtől és milyen módon ülték meg hazánkban, önkéntelenül is a régi naptárak után nyúlunk. Megtudjuk belőlük, hogy a Szent Szűz ünnepét igenis ismerték őseink, mégpedig történelmünknek meglehetősen az elején.

Ezeket a régi naptárakat kivétel nélkül egyházi könyvekben, misekönyvekben, breviáriumban találjuk meg.

Knauz Nándor esztergomi kanonok 1877-ben kiadott *Kortan* című igen értékes munkájában hatvan ilyen régi magyarországi naptárt sorol fel a XII. századtól a XVI. századig terjedő időből. Egy kivételével ezek mindegyikében megtalálható a Szeplőtelen Fogantatás ünnepe, ha különböző elnevezésekkel is. (Ilyenek pl.: Bodogh Aszon napja — Bodog aszon — Bodog aszon fogantatása — Unser frawen tag — Concepcionis Mariae.) Három naptár december 9-re helyezi az ünnepet, egy pedig december 7-re.

Első helyen a Pray-kódexben őrzött úgynevezett holdvai bencés misekönyvet kell megemlíteni, mely az 1192. és 1195. évek között készült. A zágrábi egyházmegyéből két breviáriumot kell itt megemlítenünk, egyiket az 1264—1295-ig terjedő időből, másikat pedig közvetlen 1326 utánról, úgyszintén egy misekönyvet, mely a XIV. század második feléből való. Korai naptáremlékeink közé tartozik még egy 1341 körül íródott magyarországi és egy esztergomi misekönyv, valamint egy 1363-ban írt magyarországi és egy 1377-ből származó másik esztergomi misekönyv. Hasonló naptárt találunk egy 1394-ből származó úgynevezett erdélyi misekönyvben is. A XIV. század első feléből pedig egy esztergomi breviárium és karkönyv tartalmaz ünnepfelsorolást.

* 1954. október 25-én a Nemzetközi Mária Kongresszuson elhangzott előadás

Folytatni lehetne még hosszan ezeknek a régi liturgiái könyvemlékeknek a felsorolását, különösen ha Radó Polikárp 1947-ben megjelent kiváló munkáját is segítségül hívnök, aki *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae* (A magyar könyvtárak kéziratos liturgiái könyvei) címen áttekintést ad legrégebb liturgiái könyveinkről, jelezvén egyúttal, milyen ünnepek miséit tartalmazták. De elég az eddigi felsorolás is. Azért említettem meg ezeket a XIV. század végéig nyúló naptáremlékeket, hogy lássuk: a magyar liturgiában már jóval a bázeli zsinat előtt ismerték ezt az ünnepet, amely csak 1439-ben rendelte el először általánosan az egész egyházra, s még inkább az ünnep első pápai jóváhagyása előtt, amire csak 1476-ban került sor IV. Sixtus pápa alatt.

Ha magyarázatot keresünk arra, hogy a különben római és nyugati irányelvek szerint alakuló magyar liturgikus élet majd háromszáz évvel a pápai jóváhagyás előtt ismerte a december 8-i ünnepet, akkor azt csak a keleti egyháznak hazánkban akkoriban még elég erősen érezhető befolyásának tulajdoníthatjuk. Görög szertartású szerzetházak többféle voltak találhatók hazánkban. Az 1092-i szabolcsi és az 1104-i első esztergomi zsinat a papi nőtlenség ügyében a görög álláspont mellé állt, a szabolcsi zsinat a görög böjti fegyelmet rendelte el.

„Nekünk azért is fontos ez (ti. a görög egyház befolyása), mert a görög egyházban igen régi és a középkor első felében elterjedtebb a Szűz Anya tisztelete, mint nyugaton, Mária-ünnepek száma lényegesen több. Csaknem minden Mária-ünnep keletről veszi eredetét... A XI. század magyarja nem látott különbséget nyugati és keleti keresztény, nyugati és keleti rítus között. Mind a két egyház hívei szomszédaink voltak, természetes, hogy mind a kettőnek vallásos szokásai hatottak ránk.” — olvashatjuk Waczulik Margitnak a *Szűz Mária-tisztelet kereszténységünk első századában* címmel 1938-ban írt értekezésében.

Ha ez a párhuzamvonás egy kissé túlzottnak tűnik is, mindenesetre a görög befolyás ténye a legkézenfekvőbb magyarázata annak, hogy Szűz Mária kérdéses ünnepét oly korán ismerte és megülte a magyar egyház.

Ha ismert is volt ez az ünnep az egyházi liturgiában, mégsem olyan mértékben, hogy a kötelező ünnepnapok között találánánk. Zsinataink hosszú ideig nem említik a kötelező ünnepek között. Az 1092-ben, Szent László uralkodása alatt tartott szabolcsi zsinat 38. pontjában felsorolja a kötelező ünnepeket. Ezek között azonban csak három Mária-ünnepet találunk: Gyertyaszentelő Boldogasszony, Nagyboldogasszony és Mária születésnapjának az ünnepét.

Az 1493-ban tartott esztergomi provinciális zsinat II. Ulászló királysága és este-i Hippolyt érseksége idejében az első magyar zsinat, mely a kötelező ünnepek között sorolja fel a Szepőlötelen Fogantatás napját. Az ezután következő zsinatok, ha egyáltalában felsorolják a kötelező ünnepeket, úgy kivétel nélkül említik közöttük Szűz Mária december 8-i ünnepét is.

A magyar egyházi törvényhozás ebben a pontban azóta sem változott.

Mennyiben vette tekintetbe a Szepőlötelen Fogantatás ünnepét a világi törvényhozás?

Az első magyar századokban az egyházi és világi törvényhozás karöltve halad. Tanúi ennek Szent István törvényei. Az elrendelt ünnepek egyaránt voltak kötelezők az egyházi és világi életre, a törvényekben való felsorolásuk mindkét fórumnak a szentesítését jelentette. Noha a december nyolcadikai ünnepet csak az egyházi liturgia ünnepelte, ez azonban nem jelenti azt, hogy az ünnepet nem ismerték a világi intézmények, s hogy azt csak a szerzetesek ülték volna meg templomaik zárt ajtajai mögött. Ott találjuk a Szent Szűz ünnepét keltezőként a legkülönbözőbb világi természetű okleveleken, a királyi udvar, az ország főtisztviselői, a hites helyek írásain.

Először Róbert Károly 1310-ből származó okmányán található a keltezés: in festo Concepcionis Beatae Virginis. 1318-ban a pécsi káptalan hites hely, 1323-ból ismét Róbert Károly egy írása, 1330-ban Erzsébet királyné egyik okmánya viseli ezt a dátumot.

1342-ben Lajos király Nagyváradon tett látogatása alkalmából szintén így keltezi egyik adománylevelét. Ugyancsak tőle találunk hasonló okmányokat 1351-ből, 1354-ből és 1366-ból. 1348-ban az egri, 1357-ben az esztergomi, 1371-ben a pécsi káptalani hitese hely egy-egy okmánya is Mária fogantatásának ünnepéről van keltezve. 1359-ben András Szabolcs megyei alispánnak Kállón keltezett végzése, 1381-ben Telegdi Miklós bihari comes jogügyi rendelkezése, 1388-ból Zsigmond király adománylevele, 1390-ből Losonczy István machovai bánnak, 1398-ból Frank királyi bírónak egy leirata viseli ezt a dátumot. S az ünnep mindinkább ismert lesz, a későbbi okmányokon egyre gyakrabban találhatjuk a fentebb említett keltezési formát.

A történeti hűség kedvéért meg kell jegyezni, hogy ez a keltezési forma nem általános ebben az időben. Még olyan hivatalos helyek okmányain is gyakran hiányzik, ahol pedig igazán jogosan elvárhatnók, mint a különböző káptalani hitese helyeken. Noha ezek vagy december 8-án lettek kiállítva vagy a közel álló napok egyikén, mégsem a Szent Szűz ünnepét hozzák keltezési napul, és nem is azt veszik kiindulási alapul. Inkább Szent András ünnepének oktaváját említik, vagy pedig Szent Miklós ünnepétől számítják a napokat, avagy Szent Luca ünnepétől számolnak vissza. A legegyszerűbb magyarázatnak az látszik, hogy az említett három ünnep mindenütt ismert volt, népszerűségnek örvendett s jobban élt a köztudatban, mint a csak éppen abban az időben lassanként terjedő Mária-ünnep. Lehetne talán egyik másik — körülményesebb — magyarázatot is keresni. Az országban szétszórt görög monostorok befolyására gondolok. A Visegrádon kiállított királyi görög leiratok keltezésében gyakran szerepel a Szent Szűz Fogantatásának ünnepe. Márpedig Visegrádon volt egy bazilita monostor, mint azt Krajnyák Gábor megállapítja *Szent István veszprémvölgyi donációjának görög egyházi vonatkozásai* (Századok, 1926, 505. l.) című értekezésében. Ennek a feltevésnek a kikutatása és igazolása azonban nem feladata ennek az előadásnak.

Ha most a magyar állami törvényhozás emlékeiben kutatunk, tulajdonképpen nem találunk — legalábbis én nem találtam — egyetlen törvénycikket sem, mely név szerint felsorolná az állam által is elismert, egyháziilag kötelező ünnepeket. Kivételt képez természetesen a már említett szabolcsi zsinat és az ott egyház és állam által egyaránt előírt ünnepeknek egyszerű, felsorolás nélküli említése Kálmán király törvényeiben. Később úgy látszik, nem volt erre szükség: a polgári élet minden nehézség nélkül alkalmazkodott az egyházi előírásokhoz, és az egyháziilag kötelező ünnepeket nem kellett az államnak szentesítenie, sem elismernie vagy jóváhagynia. — Ha például Mátyás király 1464-ben rendeletet adott ki, mely szerint „vasárnapokon és a boldogságos Szűz Mária ünnepein ez országunkban és annak részeiben semmiféle vásárt sem szabad tartani” (1464. évi II. dekretum 25. cikkely), az nem néhány egyházi ünnepnek állami elismerését jelenti, hisz ebben az esetben még jó néhány ünnepet fel kellene sorolnia a rendeletnek, hanem egyszerű közigazgatási intézkedés, mely a vásártartást ezeken a napokon megtiltja.

Az egyháziilag kötelező ünnepeket minden különösebb törvényhozási formáság nélkül a polgári élet is így tekintette, erre különböző időkből hozhatunk bizonyítható példákat.

A Corpus Juris Hungarici-ban találhatjuk Kitionich János 1619-ben írt munkáját „Directio methodica processus iudicarii iuris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae” címmel, mely nem egyéb, mint fiatal ügyvédbojtárok számára készült perjogi tankönyv. Azokról az időkről szólva, amikor a törvényszéki munka szünetel, a szerző a szabolcsi zsinat ünnepeket felsoroló cikkelyére hivatkozik, és hozzáteszi, ez több más, fel nem sorolt ünnepre is vonatkozik, melyeket csak később rendelt el az egyház, vagy később terjedt ki rájuk a törvényszéki szünettartás szokása. Ezen ünnepek között sorolja fel a Szent Szűz Fogantatásának napját is.

Egy másik jellemző eset is igazolja előbbi állításunkat. Mária Terézia idejében igen sok volt már a kötelező egyházi ünnepnap. A munkakiesés érzékenyen érintette különösen a szegényebb néprétegek anyagi létét és magát a termelést is. A királynő ezért XIV. Benedek

pápától kérte a kötelező ünnepnapok számának csökkentését, amit a pápa 1754. december 3-án kelt, a milánói érsekhez címzett levelében megadott. A Szent Szűz december 8-i ünnepe azonban nem szerepelt az eltörölt ünnepek között, azt a magyar polgári élet a többi ünneppel együtt természetesen továbbra is megtartotta. Az egyházi ünnepeket az állam is kötelezőnek ismerte el, egyszerűen azért, mert az egyház előírta őket.

A katolikus ünnepeket hosszú ideig a más vallásúaknak is meg kellett tartaniuk. Az 1647. évi 8. törvénycikk III. Ferdinánd alatt elrendelte ugyan, hogy a Nagyszombatban és másutt élő evangélikus mesterembereket és kézműveseket, akik a céhekben vannak, nem szabad a vallásukkal ellenkező szertartásokra kényszeríteni. Az 1713. április 6-án kiadott Carolina resolutio szerint azonban a katolikus ünnepnapokat külsőleg (quoad forum externum) mindenkinek meg kellett tartania, és a céheknek meg kellett jelenniük a körmeneten. II. József 1781. október 25-i türelmi rendelete már kimondja, hogy a római katolikus istentisztelekre és szertartásokra sem egyséket, sem a céheket kényszeríteni nem lehet. Az 1791. évi 26-ik törvénycikk pedig úgy rendelkezik, hogy a katolikusok ünnepeit külsőleg is meg kell minden egyéb felekezetűnek is tartania.

Röviden megemlítjük az 1855. augusztus 18-án IX. Pius pápa és I. Ferenc József között kötött konkordátumot. Igaz, hogy a magyar parlament sohasem fogadta el ezt a konkordátumot, mégis tekintetbe kell venni, mert a gyakorlatban legalábbis érvénybe lépett. A konkordátum szövege nem beszél az ünnepekről, 38-ik cikkelye azonban kimondja, hogy azokra az egyházi vonatkozású ügyekre és személyekre nézve, melyekről a konkordátum egyébként nem beszél, az egyházi tanítás és a fegyelmi előírások érvényesek. Tehát az ünnepekre is, melyek így változatlanul kötelezőek maradnak polgárilag is, ha eddig azok voltak. Márpedig ezek közé tartozott a december 8-i Mária ünnep is.

Az 1868. évi 53. törvénycikk, mely a különböző vallásfelekezetek viszonyát rendezi, csak ezt mondja: Egyik vallásfelekezetnek a tagjai sem kötelezhetők arra, hogy más vallásfelekezetbeliek egyházi szertartásait és ünnepeit megtartsa, vagy ezeken a napokon bármilyen munkától is tartózkodjék. Ez a törvény a felekezetek vallásszabadságát biztosítja. Nem változtatott azonban azon a tényen, hogy Magyarországon a katolikus egyház kötelező ünnepnapjain továbbra is munkaszünet maradjon. Ha tehát nem is találunk törvényhozásunkban olyan törvényt, mely felsorolná az államilag is elfogadott, egyházilag kötelező ünnepeket — kivéve a szabolcsi zsinat már említett 38. pontját, amelyben azonban a december 8-i ünnep még nincs benne —, az nem azt jelenti, hogy a katolikus egyház ünnepei és közöttük a Szeplőtelen Fogantatás ünnepe nem kapták volna meg a magyar állam törvényei szerint a szükséges elismerést és szentesítést. A katolikus élet annyira átjárta szellemével, tanításával, szokásaival a magyar életet, hogy e szokások nagy részének állami szentesítésre nem is volt szüksége. Egészen a legutolsó időkig természetesnek tekintették eleink, hogy a katolikus egyház kötelező ünnepnapjait, közöttük a Szent Szűz december 8-i ünnepét polgárilag is, munkaszünettel ülte meg az ország.

Csak a háború utáni idők változtatták meg a Szeplőtelen Fogantatás és még sok más ősrégi katolikus ünnep jelzését a magyar naptárakban. Csak kényszerítő hatás alatt tűnt el a magyar életből 1949 óta ezeknek az ünnepeknek polgári megtartása.

Édesanyám: Egyházunk Anyja

Szeretem a Szűzanya képeit elnézegetni. A művészek keze nyomán szívük nyílik meg előttem, s az ő hitük mélyíti az enyémet. Most is két kép van előttem.

Prokop Péter adta Rómában az egyiket. Ezt mondta: megtaláltam a lélek szinte anyag nélküli ábrázolását. Az alap a zöld szín: rajta az egyik oldalon a szeretet színe, piros vonalak sűrűn függőlegesen és vízszintesen, a másik oldalon Mária kék színe ugyancsak fel-le és jobbra-balra sűrűn húzva. A piroson fehér kontúrvonalakkal Mária, kezét áldásra emelve, a kék oldalon kisebb alakban ugyancsak áldó kézzel a gyermek Jézus.

Memóriámban előtüremlenek a Biblia és teológia képei. Fehérsége eszembe juttatja tisztaságát. Lelkén soha egyetlen bűn, az eredeti bűn sem volt soha. Hogy gyönyörködhetett tökéletes alkotásában a teljes Szentháromság? — A kék alap miatt talán még fehérebbnek látszik a kis Jézus alakja. A megtestesült Ige másként tiszta; Isten élete, a Fiú természet, aki megjelenik ebben a földi, egészen emberben. Még Máriánál is jobban ragyog, még nála is tisztább. Eszembe jut a kérdés: Merne-e engem is, ma is, most is a festő fehérrel jelölni a képen? A megszentelő kegyelem átjár-e isteni étellel engem is? Akár a piros, akár a kék alapon milyen furcsa lenne a szürke vagy pláne a fekete színű alak! Szeplőtelenül Fogantatott, imádkozz értem, bűnösért! Megváltónkká testesült Ige, tégy hófehérré minden megkeresztelt embert!

Mária kontúrvonalai alatt a két irányban húzott piros vonalak telítik a képi alak bensejét. Jelzi a festő, hogy ezt a szüzet, anyát a szeretet melege, élete tölti be: „Szeretet az Isten: aki szeretetben él, Istenben él, és Isten őbenne” (1 Jn 4, 16). Sejttem titkát: „Üdvözlégy, kegyelemmel teljes! Az Úr veled van... A Szentlélek száll rád és a Magasságbeli ereje borít be.” (Lk 1, 28, 35) Hol a közös nevező, hiszen Isten végtelen, teremtető, Mária ember, teremtmény? Igen. De betölti a szeretet. Nem önszeretet. „Ha abból esztek, olyanok lesztek, mint az Istenek.” (Ter 3, 5) — kínálja a lázadást a kísértő. Mária nem akar Isten lenni. Még Isten anyja sem minden áron. Benne csak egy él, élteti, mozgatja: Isten iránti végtelen szeretete. Már amennyire végtelen lehet a véges ember szeretete. Prokop képén Mária egész lényét átjárja a szeretet alapszíne. Ez a szeretet teszi készsége: „Legyen nekem a te igéd szerint.” Ez indítja el Erzsébethez, ebből fakadhat fel ma is megdöbbentő háladala: „Magasztalja az én lelkem az Urat, és ujjongjon szívem Üdvözítő Istenemben.” (Lk 1, 47) Ez a szeretet ad neki erőt, hogy vállalja a betlehemi utat és az ottani istállót. Ez teszi készsége az Egyiptomba futásra és a názáreti ház munkáinak mindennapos elfogadására. Valahányszor imára emeli fel a kezét, örömmel találkozik azzal, akinek odaadta életét, aki Istene és mindene.

Prokop áldásra emeli Mária jobbát, de e kéz alatt is ott vannak a szeretet piros vonalai. Mária ösztönösen vagy a lelkébe befogadott kinyilatkoztatásból tudja: Isten iránti szeretete az emberszeretetben lesz teljes. Erzsébetnél végzett szolgálata, a názáreti ház egyszerű munkái vagy figyelmessége a kánai menyegzőn mutatja ezt. Jól tudja: „Aki szereti Istent, szeresse testvérét is.” (1 Jn 4, 21) Az ő szeretete nem elvont, önbecsapó, vélt misztikus vagy önmagát dicsőítő, hanem reális, imádkozó, engedelmes, szolgáló, tanúságtévő szeretet.

A kép másik oldalán Jézus. De a kontúrvonalak alatt fel, le és vízszintesen nem a szeretet pirosa, hanem Mária kék színe fut, ez tölti be. Érzem, hogy a festő az ember Jézust egészen embernek, egészen Mária Fiának akarja számomra hangülvözni. Máriától kania testét

Máriától tanulja a szavakat, az imákat, vele zengi a zsoltárokat. Tőle tanulja, hogy naponta százszor is szóljon az Atyához, hogy fél éjszakát töltsön imában elmerülve, hogy menjen a templomba, s ott imádkozva szemlélje az engesztelésül bemutatott áldozati bárányt. Mária nevelése formálja Jézus emberségét. Mária szeretete határozza meg Jézus földi szeretetét, az ő példája irányítja a gyermek életét, az ő otthona határozza meg a gyermek jelenét, kicsit a jövőt is.

Jézus keze is áldásra emelt kéz, mint Máriáé. Tudja, hogy míg e földön jár, neki az embert szolgáló szeretettel kell „bizonyítania” Atyja iránti szeretetét. Igaz, még csak gyermek, de már látom áldó keze nyomán: beteggyógyításait, a naimi ifjú anyjának megállíthatását, Lázárt szólító, életadó parancsát. Kis túlzással azt mondanám, Máriától tanulta meg embersége, hogyan kell embermódon Isten gyermekének lennie köztünk.

Újra magamba kell néznem. Istenszeretetem milyen? „Magnificat”-osan imádságos? Készségesen engedelmes? Jót akaróan szolgálatkész, minden ember felé, mindig? Családi otthonom, plébániám, hitoktatásom, növendékeim, híveim, ismerőseim és az idegenek... Megtanulják-e tőlem, szavaimból és tetteimből a máriás szeretetet? A tanúságtevő szeretetet? Prokop atya képéből értem, hogy Mária Jézusért van, az akkori, a történelmi Jézusért és a mai földi Krisztusért, a Titokzatos Testért, az Egyházért. Tanít minket, és könyörög értünk.

A másik kép Hertay Mária könyomata. A szenvedő Jézus találkozik Máriával, édesanyjával. Az esemény sötét, a fehér papíron feketén jelenik meg a két arc. Lassan húsz éve, hogy az ágyam felett függ, és minden este elgondolkoztat. Hol megnyugtat, hol lelkiismeret-vizsgálatra indít, hol bánatot okoz, hol igaz elhatározást követel tőlem az apostolibb életre. Két arc. Fájdalommal teli, mégis nyugodt mindkettő. Szemük csukott, Mária a töviskoronás Szenvető vállára hajtja a fejét. A kép: feszült dráma, mégis levezeti bennem a nyugtalanságot, félelmet. Mit mond a maga csendjében? Mária szólal meg. „Minden anya szeretne előbb meghalni gyermekeinél. De én tudtam, hogy számomra ez lehetetlen. Simeon szavaitól kezdve világos számomra: »A te lelkedet is tör járja át» (Lk 2, 35). Félttem a naptól, de vártam is rá. Aggódtam érte,» mikor ellenségei fondorlatairól hallottam, futottam hozzá, amikor elfogták, nemet kiáltottam, amikor a keresztre velé-t üvöltötték, de szavamát elnyelte a tömeg! Szó nélkül odaléptem a kereszthordozóhoz. Tudatni akartam vele, hogy szeretem, hogy vele hordom a keresztet, hogy akarom az Atyát vele együtt kiengesztelni, hogy vállalom a simeoni tört, hogy kész vagyok vele halni, ha ez az Atya akarata. Kész vagyok maradni, élni is, és őt képviselni, testvéreit fájdalommal megszűlni titokzatos testében, az egyházban.”

Mária csukott szeme, megtört arca, összezárt ajkai mögül is hallom készségének megvallását, sikoltó fájdalmát, határtalan Isten- és emberszeretetét. Nézem őt és szegyenlem magam. Mit nyafogok kicsiny bajaimért, mennyire nem vagyok kész meg-alázottan, meggyaláztatva vállalni napi keresztemet? Inkább vágyom a keresztnélküli életre, inkább győzni szeretnék, mint keresztre feszítetten is bízni a föltámadás győzelmében. Inkább akarom a sikert, mint a bukást, a dicséretet, mint a keresztre velé-t. — Máriában kezdem sejteni a Jézustól kapott egyik útmutatást: „Aki utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye föl kereszjtét” (Lk 9, 23) és megértem a másikat: „Nagyobb szeretete senkinek sincs annál, aki életét adja barátaiért...” (Jn 15, 13) Ő kész értem és Fiáért vállalni az életet odaadó áldozatot. Érti Fiát, és tökéletesen megvalósítja.

És nézem a másik arcot, Jézusét. Nézem fájdalmát: „... a mi betegségeinket ő viselte, ... a mi gonoszságainkért törték össze.” (Iz 53, 4–5) Szívét még nem járta át a katona lándzsája, de átjárta a választott nép Feszítsd meg! kiáltásából feléje szálló ezernyi tör. Lelkében még mindig reszket az esti ima: „Atyám, ha lehetséges, vedd el tőlem ezt a kelyhet, de ne az én akaratom teljesedjék, hanem a tied.” (Lk 22, 42) Már tudja, hogy nem múlhat el: ki kell innia a keserű poharat. Tudatosan vállalja is. A félő, futó, tagadó, áruló apostolok, a fanatizált tömeg mellett hozzálép az, aki most is teljes szívvel szereti:

édesanyja. Jézus ajka mozdulatlan, arca, ruhája véres, de szívében megszólal: Köszönöm, hogy vállaltál, hogy testet adtál, tápláltál, védteél, neveltél, hogy szerettél és szeretsz most is. Hogy szereted az embereket, és példát adsz kései gyermekeidnek, te az egyház Anyja.

A hit ereje legyőzi a látszat gyöngeségét, a hit bizalma erősebb a halálnál. Nem érteném a két fejet a képmen, szenvedésüket és nyugalmaikat a feltámadás hite és győzelme nélkül. Enélkül nem lehetne így szenvedni, nem lehetne így rajzolni. Sem e képen, sem az evangélium írásaiban. Nézem hát a képet, érzem Mária fájdalmát, odaadását, szeretetét, és érzém, hogy engem is szeret édesanyjai szeretettel. Kihajol a képből, odamutat, ahol „elszakítottam, bepiszkoltam” magam, gyöngéd keze érintésére szememben megszületik a bánat könnye, a másként-lesz-ezután ígérete. Fiára mutat, majd az ő keresztjét nyújtja felém. Az Édesanya adja, ő tudja, mi jó nekem, és mennyi nem sok. Aggódva mellettem marad, nézi, elég-e a szeretetem, elég-e a hitem, hogy össze ne roskadjak? Ha elestem, mint Fia a keresztútton, maga emeli fel keresztemet, hogy kiegyenesedhessem egy kicsit. Végig-„izgulja” imádságos szeretettel keresztalálomat, hogy az én „sziklasíromból” is győzelmest feltámadás legyen.

Milyen csodálatos lenne így nézni minden Mária-képet, így megsejteni az ő szeretetét, őt így megszeretni, így segítségül hívni. Vele és Fia által így a feltámadás dicsőségebe eljutni.

ANGELUS SILESIUS

Szűz Máriához, a titkos liliumhoz

*Te, ékes lilium, foghatót ki találna?
Az éden füvellő mezejét míg bejárja.
Csillogsz, akár a hó, ha eljön ideje
S az ég rá Phaeton aranyát binti le:
Előted nap és hold s csillag suvad bomályra.
Pompád, viseleted, mint Salamon ruhája,
Fénylőbb, díszesebb, mint királyi ékszere,
Fényedet a szeráf szép villáma nem állja:
Páratlan illatod világnak balsama
S ami égi Urunk elé még hullana.
Csak tebened van meg a szűzek ékessége,
Vértanúk ereje, szentek tűz-alkata.
Így, ékes lilium, jöjj, üdíts meg, hogy a
Látásom örökké lényed s magvad fölérje.*

Kalász Márton fordítása

Egy Berda-levél és melléklete

1947. augusztus 15-én kezdődött és 1948. december 8-án zárult a felszabadulás utáni időszak legkiemelkedőbb hazai katolikus egyházi-vallási megmozdulása: a *Boldog-asszony-éve*. Főpásztoraink együttes vezetése alatt százezrek, milliók vallották meg hitüket, vették körül ragaszkodásukkal a Magyarok Nagyasszonyát.

Sík Sándor 1947 őszén kiadott „Tizenkét csillagú korona” című verseskötetével vett részt az ünneplésben. De egy *Mária-antológia* összeállítását is tervbe vette, s ehhez már a szövegek összegyűjtését is elkezdte. A budapesti Piarista Levéltárban őrzött Sík-hagyatékban egy dossziéra való anyag található: címsorozatok, tervezetek, vázlatok, fordítások s egyebek.

Ide került *Berda József* keltezetlen levele is, amelyet Sík Sándorhoz írt 1947 őszén vagy 1948 elején. Az Új Ember „Jókönyv-szolgálatá”-nak tájékoztatója ugyanis hírt adott a készülő antológiáról, s ebbe szánta a költő a leveléhez mellékelt Mária-verseket („Harangszó májusi estén”, „Bizakodó levél Verebélyre”). De az antológia szerkesztése azután abbamaradt, a későbbi megvalósulás lehetősége is szertefoszlott. Berda József e két verse — tudomásunk szerint — azóta sem került sehol sem nyomtatásban közlésre.

Levelében a költő felhívta a figyelmet egy korábbi Mária-versére is. Ez egy 1930-as évekbeli katolikus kiadvány-sorozat, a DOM-könyvek egyik kötetében látott napvilágot. „Rorate” című költeménye az Alszeghy Zsolt és Kállay Miklós által szerkesztett s 1933-ban Budapesten kiadott kötetben — címe: „Az élet ritmusa. Katolikus költőink antológiája” — jelent meg.

Levelében saját költeményei mellett Berda ajánlotta a Mária-antológiába *Kassák Lajos* művét is, az „Alkotás” című lapból. Ez a Magyar Művészeti Tanács folyóirata volt, 1947-ben, valamint 1948 első negyedében jelent meg, Kassák Lajos szerkesztésében. Az 1947. évi 3–4. szám 20–21. oldalán olvasható Kassák „Nyolc költemény” című ciklusa, ennek utolsó darabja a „Mária így szól a gonosz férfiakért” című prózavers. Berda csakis erre gondolhatott, más Mária-vers — se Kassáktól, se mástól — nem található a rövid életű folyóirat lapjain.

Berda József levelét és mellékletét teljes terjedelmében közöljük. Megtalálható a budapesti Piarista Levéltárban; jelzete: Sík-hagyaték, 5. sz. doboz, 5. sz. dosszié.

Mészáros István

Kedves barátom,

az Új Ember Jókönyv-szolgálatában olvastam: Mária-kultuszt szolgáló antológiád jelenik meg a közeljövőben. Mivel nekem is van két Mária-versem, elküldöm neked. Hátha hasznát veheted.

Jóbarátsággal ölel jó híved: Berda József

U. i. Nagyon szép Mária-verse jelent meg Kassáknak az Alkotásban. Érdemes volna fölvenni Mária-anthológiádba! — A Dóm-anthológiában is van egy Mária-versem. Roraté a címe.

Harangszó májusi estén

I

Jézus édesanyját magasztald csak te ezüst nyugalom.

*Magasztaltassál, ó legvígasztalóbb csengés:
Mária Asszony áradó, tiszta bangja!*

*Szállj le balkan,
szomjú lelkem mélyre szállj most:
csittítsd már el zajongó vérem csúnya szavát!*

*Te szeress csak engem, te nézz rám egyetlen Mária!
Legszebb anyám vagy te kívül és belül;
szép szerelmem makulátlan álma!*

*Te korbolj, te dicsérij csak eztán; kire is
bízhatnám magamat? Jó édesanya voltál te
apámnak s anyámnak e baljós világban.*

II

*Zeng a barang, cseng-bong: esti békét
küld mindenüvé s te itt szállsz felettem,
megrezdíted a fák suttogó esti lombját s
hallgatod: mint zengi vissza néked
dicséretét a békés világ.*

*Ó, anyák anyja, ki illata lettél e tájnak
s most leszállsz közibénk elaltatni a
fákat és madarak seregét: csókold
meg vágyam ujjongó zsibongását!*

*Úgy repül hozzád lelkem e földi mélyből,
mint hajnalban kigyulladt virágok illatát,
ha fölfelé repíti, megfoghatatlan éneked,
a langyos esti szél.*

Bizakodó levél Verebélyre

*Mária jó asszony, anyai példakép, ki
gyámola vagy a halálig szomorú szívűeknek,
légy oly kegyes, tekints le reám is, gyógyítsd
meg az elesett, babonás fiú beteg
idegeit végre!*

*Nebéz idők közepette óvd a káromló
gondoktól őt, amiknek immár hosszú
esztendők óta nyögi terbét mindhiába.
... Óh, nem kivétel, amit kér: ő sem jobb tán,
mint a másik, de kedve volna még énekelni,
teli torokkal ünnepelni Téged, kit betegek
gyógyítójának tisztel a bűneitől
megtisztult képzelet!*

A könnyező Mária-képek kegyhelyei Magyarországon a XVII—XVIII. században

A történeti Magyarország számos kegyhelyén a búcsújárás kezdete, a zarándoklatok megindulása összefüggésben áll szobrok, képek csodatevő hírbe kerülésével, csodás gyógyulásokkal és imameghallgatásokkal, csodás jelenségekkel és jelenésekkel. E csodák, csodás jelenések nem valami idő és tér korlátai fölött álló jelenségek, hanem nyilvánvalóan szoros kapcsolódást mutatnak az adott történelmi korszakkal, nem függetlenek az egyház és az emberiség történetének korabeli problémáitól, s összefüggésben lehetnek teológiai vitákkal, előmozdítva ezek letisztulását, elősegítve egy-egy hitigazság, tanítás jobb megismerését. Gondoljunk csak a kenyér és a bor átlényegüléséről (transsubstantiatio) szóló középkori teológiai vitákra, amelyekkel párhuzamosan Európa-szerte, így hazánkban is több Szent Vér csoda keletkezett, elősegítve az átlényegülés tanának megfogalmazását, a csodák helyein pedig búcsújáró tiszteletet alakítva ki.

Hasonlóan láthatjuk az egyháztörténelem során feljegyzett Mária-jelenéseket is. Az egyház mindezeket a magánkinyilatkoztatások körébe sorolja. Egy német kutató, Ernst Robert nagy munkával összeállította a Mária-jelenések lexikonát, amely az I. századtól az 1980-as évekig kronológiai sorrendben ismerteti a csodás jelenéseket, közöttük a Mária-ábrázolásokkal kapcsolatos csodás jelenségeket, így a képek, szobrok könnyezését is. Figyelemre méltó, hogy a lexikon a magyarországi képek előtt korábbi időszakból nem említ könnyező képeket.

A XVII—XVIII. századi Magyarországon a könnyező Mária-képek esetei fontos események voltak. Vajon a korból történetileg magyarázhatjuk-e a jelenéseknek egész sorát? Melyek voltak e kor jellemző vonásai?

Mindenekelőtt azt állapíthatjuk meg, hogy a reformáció XVI. századi diadalútja után ez a kor a katolikus restauráció, az ellenreformáció időszaka. Túl vagyunk már a tridenti zsinaton, amely a katolikus egyház szétzilált sorait újjárendezte, korszerűen megfogalmazta a katolikus egyház tanításait többek között a szentek és Mária tiszteletével, a búcsújárással, a bűnbocsánattal kapcsolatban is. A Máriával kapcsolatos csodás jelenések, csodás események érvként voltak felhasználhatók a szentek tiszteletét elvető protestáns egyházakkal szemben a hívek megnyeréséért. Volt ennek ugyanakkor egy kis ortodoxia-ellenes éle is, hiszen a katolikus egyház a jelenéseket — esetünkben a csodás könnyezéseket — felhasználta az egyházi unió előmozdítására. E törekvés teljesen egyértelmű. A Magyarországon feljegyzett nyolc csodás könnyezés közül négy ortodox vagy később már görög katolikus templomban, helyen történt. Az uniói törekvések fő támogatói a jezsuita atyák voltak. Közvetve tehát e könnyezések is közrejátszottak a ruszin (1642) és a román (1698) unió létrejöttében, illetve megerősítésében.

A kor másik jellemző vonásaként a törökellenes küzdelmeket, a törökellenes felszabadító háborúkat említhetjük. Mária ebben az időben amúgy is a törökellenesség egyik fő jelképe volt, elegendő csak utalni a félholdon (= törökön) taposó Mária-ábrázolásra. 1697. szeptember 11-én, Savoyai Jenőnek a törökkel vívott zentai csatája idején például a győzelmet a pócsi Szűzanya közbenjárásának tulajdonították. A bácskai harcok idején vitték ugyanis a pócsi képet Bécsbe. Ott hosszú napokig nyilvános tiszteletben részesítették, könyörögve a keresztény fegyverek győzelméért. A pócsi Szűzanyát Bécs városa patronájának választotta, s tisztelete másutt is terjedt osztrák földön.

Harmadsorban a könnyező Mária-képek tisztelete — más képekkel együtt — összefüggött a háborúkat követő járványokkal is. Ilyenkor a szeretetét, irgalmát és hatalmát könnyezéssel is megmutató Máriát mint közbenjárót kérték a veszedelmek eltávoztatásában. A pócsi Mária ilyen szerepéről korabeli képi ábrázolást is ismerünk. A Mária-tiszteletnek ez a vonása összefüggött a búcsújárásokkal is.

Forrásaink az 1660-as évektől kezdve rögzítették a könnyező Mária-képekre vonatkozó adatokat. Némelyik képről részletes leírások tájékoztatnak, másokról pedig csupán szórványos adatok szólnak. Történeti sorrendben ismertetjük az egyes képek, s a körülöttük kialakult búcsús tisztelet vázlatos történetét.

Máriavölgy

Grueber Antal jezsuita atya 1737-ben könyvet írt a kolozsvári (mikolai) könnyező Mária-képről. Ennek első részében áttekintette a könnyező képek hazai történetét is. Közöttük elsőként 1644-ből a máriavölgyi (Pozsony m.) kegyeszobor könnyezését említi. Más források azonban ezt a csodát nem ismerik. Elterjedt ugyanakkor a nép körében, s máig él az a legenda, hogy amikor a magyarságot, Magyarországot veszély fenyegeti, a máriavölgyi volt pálos rendi templomban lévő kegyeszobor izzad — ezzel is figyelmeztetni, inteni akar bennünket. A legendát ismerteti Ernst Robert lexikona is, azt azonban a XIV. század közepére, a szobor feltalálásának, s a kegyhely Nagy Lajos király korabeli kiépítésének idejére teszi.

Klokocsó

Tudomásunk szerint az első olyan magyarországi könnyező Mária-kép, amelynél a csodás jelenségek körülményeit hivatalosan is vizsgálták, a Zemplén megyei Klokocsón volt. 1670-ben, a felvidéki felkelés idején Nagymihály környékén erdélyi csapatok állomásoztak. A klokocsói fatemplomban a Mária-kép előtt ájtatoskodott a nép, amikor egy fanatikus református katona a képet lándzsával átdöfte. Az ekkor véres könnyeket hullatott. Az eseményt az 1830-ban épített kőtemplom mennyezeti festménye is megőrökíti.

A könnyező kép II. Rákóczi György özvegyének, Báthory Zsófiának kincstárába és munkácsi várának kápolnájába került. Itt volt 1688-ig, amikor a vár feladásakor Zrínyi Ilona a családi kincsekkel együtt Bécsbe vitte. Midőn pedig 1692-ben követte második férjét, Thököly Imrét száműzetésébe, a kép török földre került. Innen csak a XVIII. század elején jutott vissza a Rákócziak munkácsi várába. A Rákóczi szabadságharc leverése után a képet — más kincsekkel együtt — a császári udvar Bécsbe vitette.

Az eperjesi görög katolikus püspökség több ízben kérte a kép visszaadását. Végre Mária Terézia 1769-ben egy Kramer F. nevű bécsi festővel másolatot készíttetett az eredeti képről, s azt küldte el Eperjesre. Ott a püspöki palota kápolnájában van mind a mai napig. (Napjainkban a görögkeleti egyház birtokában.) Erről készített újabb másolatot 1904-ben Rozskovics Emmánuel ungvári festőművész: a klokocsói templomban látható képet 1948. június 6-án dr. Hopkó Vasil görög katolikus püspök ünnepélyesen megkoronázta.

A másolatok alján a következő magyar nyelvű szöveg olvasható: „Boldog Aszszony valószínű képe, mely 1670. Felsőmagyarországban, Vinna várához tartozó Klokocsó nevű oroszfalu templomában sokak láttára elsőben könnyezni, s az után némely eretnekek késsel szúrások után, orczáján legörgő könnyhullatással sirni láttatott.”

A klokocsói kép könnyezéséről a külföldi és hazai Mária-kegyképeket és kegyhelyeket ismertető nagy munkájában Esterházy Pál is ír a „vinnai csudálatos Boldog Aszszony képe” cím alatt. Lehetséges, hogy a templomban ma látható kép magyar nyelvű feliratát szó szerint Esterházy Pál munkájából vették át a kép XVIII. és XX. századi másolásakor. Nedeczky László a falut Klátócz néven említi és Ung megyébe helyezi, de egyéb körülmények az azonosítást kétségtelenné teszik. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a hazai máriás búcsújáró helyeket bemutató könyvében (1836) Jordánszky Elek nem ír

Klokocsóról. A kegyhely elkerülte Majsai Mór figyelmét, s nem említi a Mária-jelenések lexikona sem.

Máriapócs

1696. november 14-től december 8-ig könnyezett első ízben leghíresebb és máig legismertebb könnyező kegyképünk, a máriapócsi Mária-ikon. Közel három évszázados történetét legújabbán Szavicskó János foglalta össze.

A jelenést követő vizsgálatok hatására s Eleonóra császárnő kérésére a képet I. Lipót császár Bécsbe vitette; a Szent István dómban kapott végleges helyet. A pócsi könnyezés kivizsgálására a területileg illetékes egri püspök, Fenesy György 1698-ban Pethes András nagyprépostot küldte ki. Ennek során összeíratta az egyházmegyéje területén csodatévő hírből álló Mária-képeket. A felsorolás Máriapócsán kívül Lelesz, Jászó, Kassa, Liszka, Bártfa, Zemplén, Tállya, Tokaj és Homonna nevét említi. Más források Máriapócsról szólva csodás könnyezésről tudnak Klokocsóról, Tokajból és Husztközről.

A Kassán keresztül Bécsbe vitt pócsi képről a Kassa melletti Bárcán másolatok készültek. Közülük egy a kassai Szent Erzsébet dómba került, egy másik a kassai jezsuiták templomába, ezek felozlatása (1773) után pedig a közeli Kisfalu (Sáros m.) templomába. Itt máig élő búcsújáró tisztelet alakult ki körülötte. Legnépesebb búcsús ünnepe Kisasszony-napja, amikor a környék szlovák, magyar és manta (német) népe nagy számban jár ide. A kassai magyarok a háború előtt külön nagy gyalogos processzióval jöttek. (Sokszor láthatta az elvonuló búcsúsokat, s vehetett részt az ájtatosságokon Mécs László, aki a közeli Hernádszentistvánon született.) A pócsi Mária tiszteletét a kassai dómban hátlatablák sokasága jelzi.

A Bécsbe került eredeti pócsi kép további könnyezéséről nem tudunk. A Máriapócsra vitt másolat, amelyet 1707-ben Telekesy István egri püspök Bécsben festetett s küldött vissza a faluba, 1715. augusztus 1-én, 2-án és 5-én, majd pedig harmadízben 1905. decemberében ismét könnyeket hullatott. Az 1715. évi könnyezés kivizsgálása után nyilvánította kegyhelynek Máriapócsot Erdődy Gábor egri püspök, aki a görög rítusúak uniójának lelkes híve volt. Az egri dómban Telekesy István püspök építtette a Mária-kápolnát 1704–1705-ben, s ebben elhelyezték a pócsi ikon másolatát.

A pócsi Mária tiszteletének terjesztésében a legnagyobb szerepet a jezsuita atyák játszották. Templomaikban legtöbb helyen — Bálint Sándor gyűjtése szerint pl. Rozsnyón, Kassán, Nagyváradon, Budán, Egerben, Esztergomban és másutt is — ott volt a könnyező Mária-kép másolata. E rendi tisztelet szoros összefüggésben volt az uniók törekvések támogatásával. A pócsi kegyképnek különösen az egri egyházmegyében található sok másolata. 1749-ben egy szentgotthárdi cisztercita atya a Bécsbe vitt kép egy másolatát a Vas megyei Badafalva határában egy fára szögezte. Előbb egy fakápolna, majd 1793-ban a máig álló templom épült ezen a ma Burgenlandhoz (Ausztria) tartozó helyen, s a falu osztrákok, szlovének és magyarok közös búcsújáró helye lett.

Füzesmikola — Kolozsvár

1699-ben az ország keleti felében, a protestáns és görögkeleti többségű Erdélyben tudósítanak egy Mária-ikon könnyezéséről. A Szolnok-Doboka megyei Füzesmikola (Mikola) román ortodox templomának képe könnyezett. Az esetet az ott téli szálláson tartózkodó Hohenzollern herceg vasas ezredének katonái vették észre. A könnyezés február 15-től március 12-ig tartott. Híre a környékbeli nép Mikolára sereglett. A falu földesura, a katolikus Kornis Zsigmond a képet szentbenedeki kastélykápolnijába vitette. Az egyházi vizsgálat azonban a kép visszaadására kényszerítette a földesurat. Kollonich Lipót érsek megengedte a kép nyilvános tiszteletét, s a jezsuita atyák gondjaira bízta. Az ikont előbb Kolozsmonostorra, majd később Kolozsvárra vitték. 1724-ben az elkészült új jezsuita templom főoltárára került: ettől az időtől kezdve nevezik kolozsvári Könnyező

Szűznek. Mikolára egy másolat került vissza. Mindkét helyen kialakult a búcsújáró tisztelete, elősegítve nemcsak a katolikus egyház, hanem a vallási unió ügyét is. A mikolai vagy kolozsvári Könnyező Szűzanya képe — más kegyképekhez hasonlóan — hatással volt a kor és az országrész képzőművészetére is. Másolatai oltárookra, templomokra kerültek, köfáragású változatai házakra, kastélyok oromzatára, a róla készült metszeteket pedig búcsúsok hordták szét távoli vidékekre. A kolozsvári jezsuita atyák egészen a társaság 1773-as feloszlatásáig gondosan vezették a kegykép előtt történt és megvallott imameghallgatásokat, feljegyezték a fogadalmi ajándékokat. Feljegyzéseiből kiolvashatjuk, hogy a XVIII. században egész Erdély területéről folyamodtak a kegyhelyre. A jezsuiták távozása után a piaristák igyekeztek a kultuszt ápolni. A nagyvárosi környezetben azonban a búcsújárás fokozatosan elenyészett.

Máig élnek viszont a füzesmikolai búcsúk. A nagyboldogasszonyi főbúcsúra napjainkban is sokezres hívőereg gyülekezik: románok, magyarok. Elzarándokolnak ide a közeli Szamosújvár örmény katolikusai, valamint a református Szék lakói is. Kegyképe, népes búcsúi segítségével a múltban Füzesmikola a legjelentősebb erdélyi üvegfestő központtá vált. A búcsúfiaként vásárolt színes képeket máig készítik a falu (jelenleg ortodox kézen lévő) kolostorában.

Nagyszombat

A nagyszombati Szent Miklós plébániatemplom egyik oldalkápolnájában őrzött Mária-kép 1708. július 5-én, majd augusztus 10–11-én csodálatos módon könnyezett. Az egyházi vizsgálat során harminc tanú vallomását foglalták írásba, s fény derült egy korábbi jelenésre is. Eszerint a Mária-kép már 1663. augusztus 7-én, a magyar seregek súlyos vereségével végződött párkányi csata idején is könnyezett. Az 1708. évi könnyezést a korabeli feljegyzések a dühöngő pestisjárvánnyal, valamint a Rákóczi szabadságharc beháborús eseményeivel magyarázták.

Nagyszombatban székelő főpapjaink, különösen Esterházy Imre hercegprímás, értékes ajándékokkal ékesítették a kegykápolnát, amely hamarosan a környék szlovák, magyar és német lakosságának jelentős búcsújáróhelyévé vált. A búcsúsok régi és újabb fogadalmi ajándékai a kápolna falán mindmáig jelzik a kép tiszteletét. A nagyszombati kegykép a római Szent Elek (S. Alessio) templomban lévő csodatévő kép másolata, amelyet valószínűleg egy Rómában járt zarándok hozott haza Nagyszombatba.

Szentantal

A csallóközi Szentantal (Pozsony m.) ferences templomában 1715. júliusában több napon keresztül véres könnyeket hullatott a Segítő Szűzanya (Mariahilf) képe. A Mária-képet fogadalmi ajándékként függesztették 1703-ban a főoltár mögé, ahol a ferences búcsúkra érkező hívek érintőzték, csókolták, tisztelték. A csodás eseményeket követő vizsgálat után az érsek 1716. október 16-án engedélyezte a kép nyilvános tiszteletét.

Már ezt megelőzően, 1715. szeptember 14-én hatszáz fős magyar búcsús csoport érkezett Pozsonyból. A nagyszombatiak első zarándoklatára 1716-ban került sor, amikor a feljegyzések szerint egy fogadalmi képet is hoztak magukkal. Ez a máig meglévő kép egy Nagyszombat városából a szentantali kolostorhoz kigyózó búcsús menetet ábrázoló kereszttel, lobogókkal, hordozható szobrokkal, zenészekkel, világi és egyházi személyek részvételével, azaz egy barokk pompájú körmenet rajzával. A kronosztikonos felirat szerint a nagyszombatiak évenkénti zarándoklatra tettek fogadalmat.

1725-ben XIII. Benedek, 1737-ben pedig XII. Kelemen pápa adott búcsú kiváltságot Szentantalnak. A kegykép előtt Mária közbenjárására számos imameghallgatás történt, amelyeket 1715 és 1731 között részletesen feljegyeztek. A szentantali ferenceseknek — II. József intézkedései miatt — 1786. augusztus 24-én el kellett hagyni rendházukat, s

csak 1801-ben térhettek vissza. A zárándoklatok ismét megindultak, s Szentantali napjainkban is a Kisalföld egyik legfontosabb búcsújáró helye.

Sajópálfala

A Borsod megyei Sajópálfalán a görög katolikus templom nagyméretű Mária-képe 1717. január—februárjában láthatóan izzadt, verejtékezett és véres könnyeket hullatott. A könnyek a hideg télben sem fagytak meg, s kályha mellett sem száradtak fel. A Hodermarszky József görög katolikus vikárius és Erdődy Gábor egri püspök által vezetett egyházi vizsgálat során kihallgatott tanúk egybehangzóan igazolták a csodás jelenések megtörténtét. A vizsgálatok idejére a képet elszállították Egerbe. Ezek lezárultával engedélyezték a nyilvános tiszteletet, s a képet nagy ünnepélyességgel visszavitték a faluba. A mai búcsús templomot 1758-ban építették. A sajópálfalai búcsújárások virágkora a XVIII. század második fele volt. Jelentősége ezt követően fokozatosan csökkent. A zárándoklatok felújításán, a búcsúk felélesztésén napjainkban munkálkodik az egyház-község.

Baja — Máriakönnye (Vodica)

Legendája szerint a Segítő Szűzanya képének könnyezésével van összefüggésben a bajai vodicei kegyhely keletkezése is. Innen származik a hely magyar neve, a Máriakönnye.

A legenda szerint egy vándorlegény pihent meg az alatt a fa alatt, amelyen egy Mária-kép függött. Ő vette észre a kép könnyezését: a könnyek kezére hulltak. Mária könnyeiből pedig forrás fakadt.

A kegyhely kiépítése a múlt század első évtizedeiben történt. Különösen Bácska magyar, német és szerb lakossága járt és jár ide nagy számban. A katolikusok mellett a szerb ortodoxoknak külön búcsús ünnepeik vannak.

Vérrel verítékező képek: Királyfalva, Győr

Hazai máriás kegyhelyeink legendái közül kettő nem könnyezésről, hanem a Mária-képek verítékezéséről, vérrel verítékezéséről beszél. A könnyezés és a verítékezés együtt is előfordulhat, ahogy Sajópálfala esetében láttuk. A királyfalvi és a győri kegykép legendájában azonban könnyezésről nem olvashatunk.

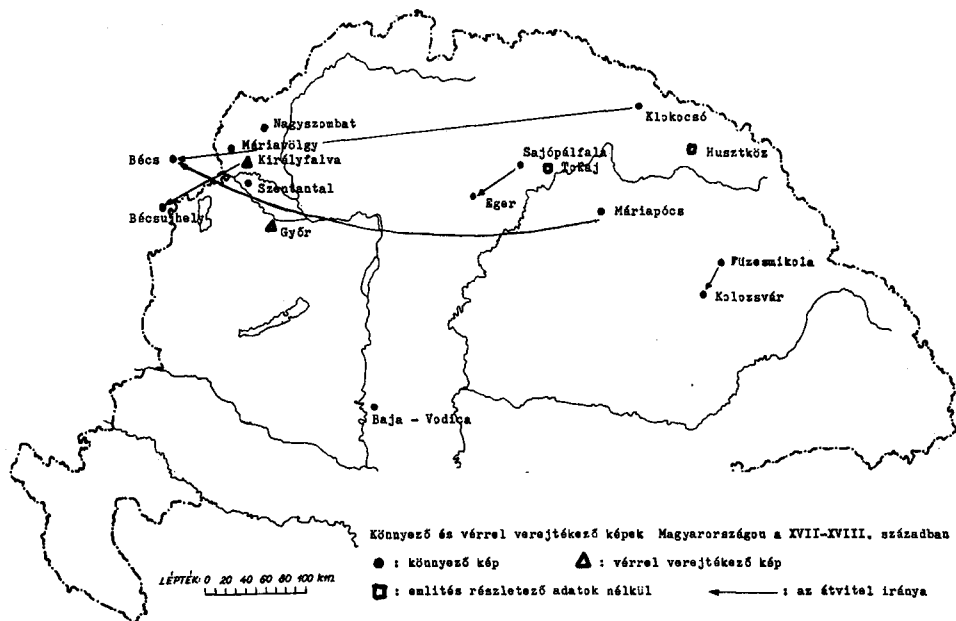
A *királyfalvi* (Pozsony m.) képet mégis napjainkig tévesen a könnyező kegyképek között említik. A tévedés még Esterházy Pál elírására vezethető vissza, aki összefüggésbe hozta a csodás eseményt Bécs 1683. évi török ostromával. Balogh Ágoston szerint a kép tisztelete ennél korábbi időkre nyúlik vissza. A királyfalvi temetőben állt egy régi kápolna. Ennek koráról, s a benne tisztelt Mária-kép eredetéről, amelyhez a környező falvakból is processziókkal jártak, a falu lakói már 1600-ban sem tudtak pontos adatokat. A hagyomány szerint ezt a képet egy református katona három darabra vágta, de az ájtatos hívek összeragasztották. Bécs ostroma és a Thököly-felkelés idején ezt a képet, nehogy a nyitott kápolnában ismét kárt szenvedjen, a királyfalvi kastélyba vitték. A kép 1683. augusztus 14-én itt vérrel verítékezett. A várat őrző katonaság parancsnoka, Czobor Ádám szemtanúja volt a csodás eseménynek. Nem Mária arcáról, hanem az ölében fekvő Jézus alakjáról származtak a véres verejtékcseppek. A híressé vált Pieta képet, amelynek ábrázolásmódját: Jézus majdnem álló alakját Mária ölében a korabeli források mind kiemelik, Kollonich Lipót kérésére Bécsűjhelyre vitték. A helyben maradt másolatai körül búcsújárás nem alakult ki.

A pócsi kép könnyezése utáni időben csodás jelenésekről tudósítanak a források Győről is, 1697-ben. Esterházy Pál Mennyei Korona című, 1696-ban megjelent könyvében már említ egy Mária-képet a ferencesek győri templomában, amelyhez „az egész Pápista hitben lévő hívek nagy áctatossággal viseltetnek”. Ennek tiszteletét szoríthatta háttérbe a püspöki székesegyház Mária-képének csodás jelenése.

A képet a katolikusokat üldöző Cromwell Olivér elől menekülő ír püspök, Lynch Walter hozta magával hazájából 1655-ben. A Győrben letelepedő püspök 1663-ban halt meg. A székesegyházban elhelyezett Mária-képe pedig 1697. március 17-én, Írország védőszentjének, Szent Patriknak ünnepén vérrel verítékezett. Tisztelete ettől kezdve gyorsan növekedett, bár a pápai búcsúengedélyt csak 1874-ben nyerte el. Kultusza máig töretlen.

A bemutatott kegyhelyek jelzik tehát a könnyező Mária-képek VII—XVIII. századból induló, jórészt máig élő, helyenként megszűnt (pl. Kolozsvár, Királyfalva) vagy fellendülő (pl. Sajópálfala) búcsús tiszteletét. Tovább lapozva Ernst Robert Mária-jelenéseket bemutató lexikonát, azt látjuk, hogy több mint két évszázados szünet után a csodás könnyezések éppen napjainkban, a XX. században szaporodnak meg. Vizsgálatuk további történeti kutatások feladata.

Fontosabb irodalom: *Ernst, Robert:* Lexikon der Marienerscheinungen, Walhorn, 1984. *Bálint Sándor:* Kultusznyomok Rozsnyó vidékén. In: Sacra Hungaria. Kassa, é. n. *Galavics Géza:* Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet. Budapest. *Szilárdfy Zoltán:* Barokk szentképek Magyarországon. Budapest, 1984. *Grueber, Antonius:* Historia Thaumaturgae Virginis Claudiopolitanae ... Claudiopoli, 1737. *Kondratovič, Irinej:* Pamiatka z klokočovskoho otpusta ... Užhorod, 1927. *Esterházy Pál:* Mennyei Korona az az Az egész Világon lévő Csudálatos Boldogságos Szűz Kepeinek rövideden föl tett Eredeti ... h. n. 1696. *Nedeczky, Ladislaus:* Fontes Gratiarum Marianarum novi ... Agriae, 1739. *Jordánszky Elek:* Magyarországon ... levő Boldogs. Szűz Mária kegyelemképeinek rövid leírása. Pest, 1836. *Majsai Mór:* Szűz Mária tisztelete Magyarországon. In: Boldogasszony Anyánk. Budapest, é. n. *Szavicskó János:* Az „Ékes Virágszál” kegyhelye: Máriapócs. A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Évkönyve. Nyíregyháza, 1987. *Fischer, R.—Stoll, A.:* Kleines Handbuch österreichischer Marien-Wallfahrtskirchen. L. Wien, 1982. *B. Nagy Margit:* Adalékok a mikolai Mária-ikon történetéhez. In: Stílusok, művek, mesterek. Bukarest, 1977. *Bölcskey Ódon:* A szentantali ferencendi kolostor és kegyhely története. Somorja, é. n. *Balogh Augustinus:* Beatissima Virgo ... Agriae, 1872. *Bangó, F. Jenő:* Die Wallfahrt in Ungarn. Wien, 1978. *Majláth, Antonius:* Secularis Memoria Imaginis V. Mariae Jauriensis. Jaurini, 1800.

Magnificat

(Református szöszékről)

Textus: „Akkor monda Mária: Magasztalja az én lelkem az Urat, és örvendez az én lelkem az én megtartó Istenemben. Mert reá tekintett az ő szolgáló leányának alázatos állapotjára; mert imé mostantól fogva boldognak mondanak engem minden nemzetségek. Mert nagy dolgokat cselekedék velem a Hatalmas; és szent az ő neve! És az ő irgalmassága nemzetségről nemzetségre vagyon azokon, akik őt félik. Hatalmas dolgot cselekedék karjának ereje által, elszéleszté az ő szívök gondolatában felfuvalkodottakat. Hatalmasokat dönté le trónjaikról, és alázatosakat magasztalt fel. Éhezőket töltött be javakkal és gazdagokat küldött el üresen.” (Lk 1, 46–53).*

Különös, hogy a Magnificatot, Szűz Mária énekét textusnak, alapigének a nagy muzikusok vették fel gyakrabban, mint igehirdető lelképásztoraink. Lasso, Palestrina, Schütz, Bach — ha csak a legnagyobbakat említem — írták a zeneirodalom legszebb dallamait a Magnificat szövegéhez, amit valóban inkább csak elmuzsikálni lehet. Igazuk van a nagy zeneszerzőknek.

Négy gondolatot, „tételt” emelek ki belőle; Szűz Mária, szíve alatt Jézussal, valami különös, őtestámentumi zamatú éneket énekel, amiben mégis benne van mindaz, amit a megszületendő Jézus Krisztusban kap majd a világ.

1. *„Magasztalja az én lelkem az Urat, és örvendez az én lelkem az én megtartó Istenemben.”*

A Mária-énekel kezdődik először a világon az igazi Istenben való öröm. Félelmetes volt Jézus születése előtt az „isten-hit”. Félték a bálványokat. Ha valaki elolvasta Passuth: Esőisten siratja Mexikót című könyvét, az tudja, hogy Mexikó őslakói az „istennek” száz- és százezer kitépett szívet dobtak oda az oltárra.

Kánaán földjén, ahol Jézus született, két bálvány „uralkodott”: Baál, amelynek torkába áldozatul csecsemőket dobáltak, egy száj alakú nyíláson át a nagy, égő kemencébe, és Moloch, amelynek emberéleteket áldoztak. Jézus ezen a földön születik meg, abban az időben, amikor még a görögök és a latin népek is csak a mánort ismerték a maguk vallásában — az örömet nem. Gondoljunk Bacchusra, illetve Dionüszoszra vagy a különböző misztérium-vallásokra. Szűz Mária énekében zendül fel először, hogy Isten szent boldogsággal, derűvel, örömmel lehet és szabad imádni.

A Kr. u. 100 és 200 között élt és mártírhalált halt szmirnai püspöktől megkérdezték egyszer, hogy ha ide vagy oda megy, miről ismeri meg a homo christianusokat a nagy üldözés idején, amikor félelmetes volt valakinek magát Jézus követőjének vallani, mutatni. Polycarpus azt válaszolta: A szemükben sugárzó derűről. — Jézus Krisztus első nagy ajándéka ez. Ezt éneklí Szűz Mária, pedig még csak a szíve alatt hordozza Őt.

2. Majd így folytatja: *„Mert reá tekintett az ő szolgáló leányának alázatos állapotjára... — Később, mikor Jézus azt mondja: „... tanuljátok meg tőlem, hogy szelíd vagyok és alázatos szívű” (Mt 11, 25), a görög szöveg itt a „praisz” szót használja, és ugyanez található Platón „Állam”-ában, amikor azt írja: Az igazi vezető praisz legyen. — Azaz olyan alázatos,*

* Károli Gáspár fordítása

illetve erős-szelíd ember, aki bár üthetne, de nem üt; parancsolhatna, de kér; valamit megsemmisíthetne, de plántál; kihúzhatná magát, de meghajlik; kikérhetné magának, de hallgat. Ez az igazi alázat, az igazi jézusi szelídség. Ezekről mondja majd ama galileai hegyen: „Boldogok a szelídek, mert ők öröklik a földet” (Mt 5, 5). (Ha nem ők öröklik — nem lesz örökség.)

Szűz Mária, szíve alatt Jézussal, már erről énekel — aki még nem született meg, de ezt hozza a világra. Kedves szentem, Assisi Ferenc mondta egyszer a pápának: Ahol megszületik Jézus, ott meghal a bűn. Ahol a bűn uralkodik, ott még nem él Jézus. — Megrendítő igazság van Assisi Szent Ferenc szavaiban.

3. Mit hozott Jézus? Egészen új emberszemléletet: *„Hatalmas dolgot cselekedék karjának ereje által, — éneklí Szűz Mária — elszéleszté az ő szívök gondolatában felfuvalkodottakat. Hatalmasokat dönté le trónjaikról, és alázatosakat magasztalt fel.”*

Jézus nélkül nagy az, aki fent ül és kicsi az, aki lent. Hatalmas az, aki trónon ül, szolgál az, aki a trón lábánál térdel. Ezt áttételezhetjük különböző megfogalmazásokban a mai korra is. Szűz Mária éneke által kopernikuszi fordulat történik: azokra tekint az Isten, akik lent vannak, őket emeli fel. Akkor is, ma is és mindörökké. Erről szól ez az ének, mielőtt még Jézus Krisztus megszületett volna.

4. Végül: *„Ébezöket töltött be javakkal és gazdagokat küldött el üresen.”* Ebben az egyetlen versben minden szociális gondolat, amit a nagy szocialisták vaskos kötetekben valaha is leírtak, már benne van.

Jézus még nem tétetett a betlehemi bölcsőbe, Édesanyja már az új életformát éneklí, amelynek meg kell — vagy Jézus Krisztus követői által meg kellett volna — születnie erre a Földre. És ha nem a Krisztus-követők tették vagy teszik ezt, ez nem Jézus bűne, hanem a követőié. A miénk.

Négy gondolat Szűz Mária énekéből, a Magnificat örök üzenetéből: derű, alázat, új emberértékelés, új gazdasági rend.

Ha Isten Szentlelke megérint bennünket és Mária-lélekkel élünk, mélyen tisztelve őt — akkor rátekinthet Isten a mi alázatos állapotunkra is, és valami különös dolog történik, történhet: „négyes ikrek” születnek, szület**bet**nek, a krisztusi derű, a krisztusi alázat, a krisztusi emberértékelés és a krisztusi gazdasági rend. Annak az életében, annak a szemléletében, aki úgy fogadja Isten Szentlelkét, ahogy Szűz Mária fogadta — alázatos szolgálóleányként és szolgálatként.

Kedves Atyánk, arra kérünk, hogy dalolja szívünk és egész életünk Szűz Mária dicséretét és énekét, aminek titkát, szentségét csak a legnagyobb muzsikások érezték meg, bezengve vele az egész Földet és az emberek szívét. Add: ne csak gyönyörködjünk benne, hanem valamit meg is értsünk belőle. Azt, hogy az igazi hit mélyén derű lakik, hogy az az erős, aki alázatos. Add, hogy Szűz Mária megtanítsa minket újraértékelni a másik embert, hogy meglássuk a legnyomorultabban is a lehetőséget, akivé lehet, lebetne a mi szeretetünk vagy segítségünk által.

Uram, kérünk, hogy meg tudjuk érteni: ami az életünkben a mienk, az nem csak a mienk, az kölcsönkapott ajándék és azzal el kell számolnunk az embereknek, de Neked, Előtted is.

Köszönjük Szűz Máriát és énekét. Köszönjük, hogy nemcsak dallama van, hanem üzenete is; kérünk, hogy ez az üzenet testet öltson a mi testünk által is szüntelen, most és mindörökké,

Ámen

Luca néni föltámadása

Regényrészlet

Luca nagypéntek este templomba ment. A neogót, és ebből következően barokk lelkületű templomban leült a XII. stáció képe mellett és nézte a feszületet.

Ki élheti meg a saját életét? Ő? És ami saját, az kié? Hogyan saját? A halál az igen, az mindenképpen és teljesen. Atyám, Atyám, mért hagytál el engem! A halál irtózatosságot reménytelenség után a Pokol már enyhület, mert ott legalább az ördög megtöri a magányt. Ministránsfiú sietett el a padja mellett, fekete galléros fehér csuhában, stoplis tornacipőben. Elmosolyodott. Akár a gól, olyan, a gólt az Isten se védi ki, éppen attól gól, hogy túlesik a reménytelenen, persze a hasonlat nemcsak sánta, hanem egyenesen nyomorék, mert a gól megtörtént, a halál pedig meg fog történni; maga a teljes és bizonyos vereség, a személyiség, a test, a lélek leomlása egy elsötétült pillanatban, amelyben az újjáépülésnek szikrája sem világít. Ezért a haldoklás még csak nem is hasonlat rá, mert az talán csak fáj, ijesztget, de éppen a sajgó szervek, a rémüldöző értelem jelzi és bizonyítja, hogy még innen vagyunk, még remény is akad talán. Ott, abban a pillanatban már nincsenek szervek, félelem sincs, fájdalom sincs, szó sincs: csak oly abszolút elhagyatottság, melybe az Atya sem talál utat. Ez lenne az a kö, amelyet a Teremtő sem képes fölemelni?

A festő nem annyira ügyetlen volt, hanem inkább szűklelkű; igazi, tizenkilencedik századi gögös, aki szakmáját güzümöd kitanulta, és a világot szakértelme határainál befejezettnek nyilvánította. Miután így kirekesztette érdeklődéséből a szellemet, fogalma sem lehet arról az eseményről, ami a festményén történt. Jézus kidolgozott atléta-izmait mutogatta, a latrok keresztje elfordítva, hogy alakjukkal ne kelljen vesződni, a Krisztus lábánál álldogáló Szűzanya, Mária Magdolna és János apostol úgy nézett a Fölszögezetre, mintha vonatot várna. A négy alak arca egy a karakteresítő piktorkodás ellenére, akár valamely Szukri-regény hősei: hiába feddhetetlen műlovarnő az egyik hercegi családból, iskolaigazgatónő a másik, börtönévei ellenére ügybuzgó párttitkár a harmadik, a negyedik pedig lehet akár kiugrott szerzetesből lett kémikus, hatujjú, mégis mind ugyanaz; emberré szabott majom, *amelyet* pszichológiai törvényszerűségek taszigálnak, szociológiával kimért pályán, aki már se nem akarja, se nem tudja fölfogni, mi a különbség az idegrendszer és a szellem működése között. Luca itt meghorzongott. Lehet, hogy az ember képes elvárásolni magát? Ha mondjuk, így gondolkodik, akkor ténylegesen ilyené lesz? Ha elhitei magával, hogy ugyanaz elgondolni egy marék sózott tökmagot és Antigonét, akkor hovatovább nem is játszódik le benne semmi egyéb a tökmagevéshez szükséges idegéletlani folyamatokon kívül? A neuronok így és amúgy, aztán semmi több? Mintha a gonosz tündér békává varázsolná az embert. Majommmá.

A *típus* a majomszabású ember?

Az Úr ilyent haláltusájában sem mondott, sosem érte be olcsó szánakozással, mert senkit nem tartott elveszettnek. Még a Bal Latrot sem, aki pedig gyalázta és kigúnyolta a kereszten. Micsoda teljes élet, amely még ott sem esett szét! Nem önuralom, az erőt vesz, legyőz, megtör, legalábbis eltitkol, szóval hazudik, átalakítja a valóságot, bármilyen némeset is mutat helyette. A teljes élet az események minden viharában sima, az, ami, az érzelmeket nem nyomják el az érdekek, egyiket sem az indulatok, a jelen egy percét sem

veszik el a vágyak, a jövőt sem szennyezik sunyi előszámítások, nem jó és nem rossz, hanem a valóságos és csonkítatlan az összes következményekkel együtt, amelyek osztályozhatatlannak a kellemetlenségek és kellemetességek primitív szempontjai szerint. Még csak nem is erkölcsös vagy erkölcstelen, hanem a belső valóságának hiánytalan fölmutatása. Itt a szelídség. A Bal Lator átkaira a mellette gyötrődő Mindenhatótól büntetést, de még feddő szót sem kapott. A poklok legsötétebb fenekére vethette volna a káromlót, hogy Dante se találjon rá. Hallgatta inkább szelíd türelemmel a maga semmivel sem csekélyebb testi kínjában és megalázottságában, meghagyta őt a választott útján, önállóságának kétes, mégis saját méltóságában.

A Bal Lator az új ember! A jövő fia, aki minden körülmények között önmaga akar lenni, a keresztfán is. Istennel szemben is. Igaz, nem ismeri föl az Urat, de ez nem véletlen. Nem figyelmetlenség, hanem belső személyiségvonás. Az ószövetségi *tömegember* még elszenvetve a reá rótt Törvényt, a megváltott újszövetségi a szeretet kettős főparancsában *személyként* betölti. A Bal Lator lelki utódai *egyének*, akik a Törvényből a maguk individuális igénye szerint választanak érvényesíteni vagy félredobni valót. Az Egéztől irtóznak. Éppen, mert Egész, amely egyénies csapongásuknak útját szegné. Jézus nem válaszol a Bal Latornak, úgysem értené, nincs füle. Elsorvadt, elsorvasztotta a nagy szabadságában, melyet Krisztus azért adott mindenkinek, hogy személylél válhasson, megszólítható Isten-Baráttá, Egésszé. Ő konokul megmaradt tömegembernek, kapcsolatlan, hideg, elkülönült lénynek, most ott a bal oldali keresztfán egy főből álló tömegként üvölt, most végre elérte, amire törekedett: különbözik. Kivált hát a tömegből, amely az embernek amúgy sem lehet otthona. Persze nem így akarta, mert fáj, és sors, de ő éppen azért lépett a tömegbe, hogy jó szélben kiválhasson, tajtékként csaponghasson fölötte, viharban elbújhasson; sorsának, fájdalomának, személyes szabadságának felelőssége elől. Hallását is azért sorvasztotta el. A fül ugyanis a személyes kommunikációhoz kell, az egyénihez elég a száj. Modernebb időkben walkmant használt volna szivacsos fülhallgatókkal, hogy kis magnójának konzerv-hangjaival a bentről vagy kintről jövő szólítást hallatlanná tegye, ha sorsa a gondos manőverek ellenére mégiscsak szembejönne, üvöltene: Isten, ha vagy!

És Isten!

Krisztus arcára fénysugár mutatott. A maníros festő által pingált arcon olyan kifejezés ömlött el, mint egy napozóén, mögötte kéken ragyogott a mediterrán égbolt, üde pineasor zölden vonult a végtelen felé. Persze a hegy, gondolta Luca. Olajfák és talán szőlők, a tavasz Jeruzsálemben meleg, a szőlősgazdák bőre cserzett, sötét, és amikor fölfogadják a szőlőmunkásokat...

Luca földerült: még a XIX. század sem nevelhetett annyira rossz festőt, aki a krisztusi misztériumot képes lett volna elrontani, igen a Szőlősgazda fogadja föl azokat a kapásokat is teljes bérért, akik napszállta előtt jelentkeznek. Ezért nem válaszol Krisztus a Bal Latornak; most minden szó elriasztaná. Most egyén csak igazán! Morzsa, atom, a tömeg legkisebb egysége. Sem ősztön, sem érzelem, sem tudás nem szervezi, egyedül a hisztéria. Ha nem volna a fára szögezve, most széttépné az egész világot. Valószínűleg tőle ijedt meg, s hőkölt hátra a római hóhérlégény a kép aljában. Az egyetlen ember, aki még bízik benne, és türelmes hallgatásával kitünteti, az a Názáreti. A hóhérlégény alacsony homloka, hátraduzzadó koponyája minősítés akar lenni a festő részéről, de hát nem a homlokleányban, hanem éppenséggel ott hátul az agyalapi mirigyben zajlanak azok a folyamatok, amelyek megértetik a hóhérlégénnyel, hogy a Bal Lator megfeszítve is azt üvölti, amit a tömeg. Mért nem tudott belőle igazán kiválni, mért nem lett a kereszten sem személylél?

A pribék is hallgat. Ő nem a Bal Latornak, hanem önmagának, mert elviselhetetlenül sokat tud. Kimondhatatlanul sokat, mert a tobozmirigyével tudja, a gyomrával, a hipofízisével, azt pedig megfogalmazni lehetetlen. Mindjárt elvágódik: mind a két lába lépne valamerre, Máriáék gyászához nem csatlakozhatik, fölrepülni nem tud áldozata fölé,

mögötte a tömeg félelmetes. Mit tehetne ő, Isten szürke kis gyilkosa? Persze parancsra: a császár nevében, Pilátus, a centurio, az őrmester szavára. Ő csak szögel, mint máskor. Annyiszor. Mikor mit. Jól, pontosan ennyit vártak tőle; hogy szívesen-e, csak rá tartozott. Érezte a tömegből azt a hangot, ami hamarosan erre lesz kíváncsi. Kizárólag erre, olyannyira, hogy ütheti majd mellé is a szöveget, csak lelkesen tegye. És ennek a hangnak nem lesz olyan gazdája, mint Pilátus, a parancsnok, a százados, az őrmester. Ha egyáltalán lesz gazdája. Nem azért fog hatalmaskodni, mert ő a császár, a helytartó, a főpap, a hajótulajdonos, hanem csak. Motívumok nélkül, pusztán azért, mert neki mindenképpen különböznie kell, s mivel nem egész személy, hanem csonka egyén, hullámtaraj a tömegben, csak neki a partnak tiszta erőből, addig, amíg alá nem bukik, akkor örökre vége. Előtte kell hát a világot babrálni, hátha igazíthat rajta valamit. És ha lesz hozzá elég ötlete, ravaszága, fegyvere, meg is teszi, ha milliók döglenek bele, akkor is.

Az Olajfák hegyén Krisztus jobbán és balján az emberiség két fele, mint a végítéletnél. Jobbról a magukba szállók, a könyörületesszívűek, a sorsukat vállalók, a másik emberben önmagukat fölismerők, balról, akik gyermekes spekulációk kedvéért a tisztánlátásról lemondanak, Istent akkor sem akarják fölismerni, ha két szemükkel látják, a megváltásra igényt nem tartanak, üdvösségről lemondtak, a létet születéstől halálig számítják, a személyes sorssal járó szabadság terhét elutasítják abban a balga hiszemben, hogy a szabadság a gazdi engedelmé, mint amilyen a macskának jár: az asztalról a kolbászt nem cheti meg, de a macskatányérból már igen.

Termeszemberek. Fölosztották egymás közt a létezőt, a munkát, a gondolkodást, a tudást, a személyt, az igazságot, az értelmet, a megismerést, a szabadságot, a jogot. A szeretetet is megpróbálják jóságra, empátiára, toleranciára hasogatni. Az osztózás néhol arányosabbra sikeredett, másutt hisztérikus kisebbségek erőszakoskodnak a többség fölött — mindenütt egyaránt tudják, hogy rossz. Mire megy az, akinek pár paragrafussal több a joga a többinél, ért valamit polimerekhez vagy a szögeléshez és összes életkapcsolata az érdeken nyugszik szeretet helyett? ...

Ahogy a világhatalmak fölosztják maguk közt a földeket s a rajtuk élő népeket, úgy vetették magukat az egyének a létezés egészére. Szétmarcangolták, s azóta ki-ki a maga konca mellől fúj a másikra. Természetesen ez az állapot a legidőtább öncsalás. Zsuzsánna, a koldus soha nem fogja a templomi perselybe szánt két forintokból, a szomszéd tegnapi újságjából, kinőtt gyerekruhákból, elkunyerált fél fej káposztákból összeszedni a világot; még a családját sem. A foglалások és elnyomások egyre rafináltabb trükkjei mind mélyebb szolgátságba taszítják az elnyomókat, arra kényszerítve őket, hogy vezetőiket kizárólag az örök kasztjából válasszák; akik ugyanúgy viselkednek az anyaországban, mint a gyarmatokon, a harácsolók dühödten tapasztalják, hogy mennél több jogot sajátítanak ki, annál messzebb kerülnek az igazságtól, a specialisták rémülten fedezik föl, hogy agykínzó vasszorgalmuk elbutítja őket; a közszabadság elnyomásba torkollik, a magánszabadság narkomániába és öngyilkosságba, más szóval életfogytiglani lelkiismeret-furdalásba, a szellemi élet intellektuálissá kopárodik, a művészet „nem közvetít többé Ég és Föld között”, hanem lepaktál a konfekcióiparral és divatok kitarítottja lesz.

Ha rossz, akkor is szabad. A két lator talán rabolt, gyilkolt, kutat mérgezett, ilyesmik számítottak akkoriban bűnnek. A Bal Lator nem bánta, amit tett, csak azt, hogy elfogták. Teste el is szenvedte a büntetést, de a szelleme fittyet hányt neki, legalábbis addig, amíg társa rá nem pirított. Az Evangélium több szavát nem jegyezte fel, de ennyi elég, hogy ráismerjünk: lelkének Tamáson túli homályára.

Tiszta leányhang csendült föl a templomban: az Uram, irgalmazz-t énekelte. Luca megfordult: fekete hajú, barna bőrű lány ült a mögötte lévő padban. Cigány? És vak! Luca hallgatta a háromszor szárnyaló könyörgést, aztán elszégyellte magát. Azért ült be a templomba, hogy Krisztus szenvedéséről elmélkedjék. Már az egész emberiséget és a világtörténelmet elkerítette, de Krisztushoz nem jutott. Igazából gondolni se mert rá.

Ezen a napon Ferenc is templomban ült, Luca parancsára. Ő Budára ment, a ferencesekhez.

— Nehogy azt hidd, hogy pogány vagyok — mondta este a vacsoránál Lucának —, de megmondom neked úgy, ahogy van, én szeretem Jézust, de ő túlságosan bonyolult Isten a mai embernek. Hogy meghal értünk és föltámad, hogy Atya, Fiú és Szentlélek, hogy nincs teste és mégis mindenütt jelenvaló. A mai ember eszének gubancos ez a csavarosság, ez a sok átvitt értelem, vagy mi. Manapság nyíltabban gondolkodunk, célirányosabban. Én például elfogadnám Istennek Szent Antalt. Imádnám, járnék hozzá templomba, ő meg adna a fejem fölé hajlékot, a számba betevő falatot...

— Rumot — csípett Luca.

— Na és, az is kell. Rumot is adna. Fogadok, hogy mindenki más is hasonlóképp van ezzel, csak röstelli bevallani, nehogy butának nézzék, amiért ő egy bonyolult, elvont Istent képtelen fölfogni. Szerintem az volt a tiszta dolog, amit a rómaiak csináltak meg a görögök. Sok isten, és ki-ki válasszon közülük kedvére. Aki az autóját, előszobafalát, a kertjét vagy a tévéjét imádja, ne szégyellje. Legyen autótemplom és tévétemplom, bútortemplom, egyszemgyerektemplom, rumtemplom. Nagyon kérek, hogy ne röhögi. Én ezen ma este őszintén elgondolkodtam. Az ember az egyetlen élőlény, amelyiknek van vallása. Ha olyan a kurzus, sumákol, átkereszteli hobbinak, betegségnek, szenvedélynek, szórakozásnak, Ferencvárosnak, munkának, pihenésnek. Igen, leleményes lény az ember. Például Edit nénye még sose mondta, hogy saját magát imádja. De ő az Isten Szomfóván, a Cserny utca 6-ban és kész.

— Gyurka...

— Gyurka bácsi nem Isten, csak főpap. A gyomra az Isten. Egy ilyen vallásnak ugyanolyan mitológiája, rituáléja van, mint a többinek. Hallgasd meg egyszer Gyurkát, amikor elmeséli, hogyan evett meg Mágocson hetvenkét szilvás gombócot, Dömösön huszonnég krémet. Mint egy hősi eposz. És véletlenül sem többet vagy kevesebbet, mert ezek szent számok. Aki például hetvenhárom szilvás gombócot bír megenni, az valószínűleg nem a hasát imádja, hanem egyszerűen nagyétkű. Az ő Istene talán a takarítás, a pénz vagy a műveltség, valami más.

Nézd meg egyszer figyelmesen Gyurka mozdulatait ebéd közben. Egyáltalán nem köznapiak, ahogy egy pap is másként mozog az oltár előtt.

— Szerintem kapkod.

— Mellékes. Bizonyos vallásokban a szertartások a dühöngésig fajulnak. Gyurka ugyanolyan eksztázisba kerül a lekváros tésztától vagy a káposztás csülöktől, mint egy szent az ostyától. Ha elvennéd tőle, megölné vagy belehalna.

Következő számunkból

Békés Gellért: A Limai dokumentum magyar visszhangja

Fehér Márta: A tudomány Janus-arca

Alina Kozinška—Somorjai Ádám: A Fény-Élet mozgalom

Mészöly Miklós: Cserepek, félálomban

Pomogáts Béla: Magunk revíziója (Csoóri Sándor esszéiről)

Beszélgetés Makovecz Imrével

Czakó Gábor: Kultúra, kultusz, vallás, babona

Önéletrajz és regény Márai életművében

(I. rész)

„Az író, amikor elmegy hazulról, annak a népnek örökké számadással tartozik, mert csak azon a nyelven ír, amelyet ez a nép beszél.”

(Márai Sándor: *Föld, föld! ... Emlékezések*)

1. Műfaj

Kinyitom Márai Sándor *Napnyugati őrvjárat* (1936) című kötetét, és a cím után ezt a megjelölést találok eligazítónak: „Regény”. A könyv befejezése után nyilvánvaló számomra, hogy önéletrajzi művet olvastam. Fölvetődik a kérdés, mi indokolja, hogy ne fogadjam el azt a minősítést, mely a kiadó vagy a szerző akaratából került a címlapra.

Két műfaj viszonyának mérlegelésekor mindenekelőtt arra kell gondolnunk, hogy a műfajok megkülönböztetése az osztályozás többféle szintjét is föltételezheti. Ha líráról, epikáról, drámáról, értekezésről vagy leírásról beszélünk, magasabb fokú elvonatkoztatáshoz folyamodunk, mint ha azt próbáljuk eldönteni, regény-e vagy önéletírás, amit olvasunk. Lehetséges, nem is érhetjük be annyival, hogy az előbbieket műnemek, az utóbbiak ellenben műfajok, tehát a műnemek további fölosztásának eredményei, mert elképzelhető, hogy ennél bonyolultabb a két szint viszonya egymáshoz. Annyi a közös műnemekben és műfajokban, hogy mindegyikük afféle szerződés az irodalom teremtői s fogyasztói között. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az olvasás társadalmilag intézményesült módjairól van szó.

Miféle megszokásnak is engedelmeskedem akkor, midőn nem fogadom el regénynek a *Napnyugati őrvjáratot*? Előhozhatnám azt az érvet, hogy az önéletrajzok általában lazább szerkezetűek a regényeknél, de korántsem nyilvánvaló, hogy meggyőző ez az indoklás, hiszen Márai művei közül az *Egy polgár vallomásai* (1934–35) mind tér, mind idő vonatkozásában határozottabb tagolást mutat, mint énförmájú áltörténeti regénye, az *Erősítő* (1975).

Ugyanez a regény egyúttal másra is figyelmeztethet bennünket. Aligha lehet a két műfajt a személyes névmások használata alapján különíteni el egymástól, hiszen e fogalmaknak éppúgy nincs önértékük, mint a nyelvtani értelemben vett időeknek. Közismerten sok az énförmájú regény, a *Caesari commentarii de bello gallico et civili* vagy a *The Education of Henry Adams* pedig azt tanúsítja, hogy a harmadik személyt éppúgy hajlandók vagyunk önéletrajzi énnel összekapcsolni, mint ahogyan a jelent is elfogadjuk az elbeszélte történet idejének.

Tekintettel arra, hogy mind a regény, mind az önéletrajz elbeszélő műfaj, könnyen lehetne azt hinni, hogy meghatározásuk narratológiai kérdés. Pusztán narratológiai szempontból mégsem határolhatók el egymástól; a kettejük közötti eltérés csakis olyan fogalmakkal írható körül, amelyek nem egyeztethetők össze a szigorú értelemben vett narratológiai szaknyelvvél. Végső soron pragmatikai kérdés, regényként olvasunk-e valamely könyvet avagy önéletírásként. Azon múlik a különbség, megfeleltetheti-e az olvasó a szövegben beszélők vagy szereplők valamelyikét olyan szövegen kívüli alanynak,

akit a szerzővel azonosít. Természetesen ez a megfeleltetés nem eleve adott valóság és irodalmi szöveg között jön létre, hiszen a jelölletet („Bedeutung”) is az olvasó alkotja meg. Önéletrajzi művei segítségével elképzelek, fölépítek magamban egy személyiséget, akit Márai Sándornak fogadok el, holott soha nem találkoztam e név „igazi” viselőjével.

Hiba lenne önéletrajz és regény különbségét tény és kitalálás ellentétére vezetni vissza, hiszen a kitaláltság önmagában vett fogalma éppúgy nem segít megválaszolni a kérdést, miért is olvassuk egyik szöveget önéletrásként, a másikat regényként, mint a nyelvtani fogalmak. A beszélőt nemcsak lírai vers, de önéletrajz esetében is a szöveg teremti meg, ezért kitalált és nem kitalált ellentéte helyett alkalmasint a kitaláltság módozatairól szerencsés beszélni, ezek pedig értelmezési eljárásoktól, kulturális hagyományoktól függenek.

Nem elég megállapítani, hogy az önéletrajz s a regény ideáltípus, azzal a lehetőséggel is kell számolnunk, hogy csakis bizonyos társadalmi-kulturális előfeltételek mellett létezhetnek. Az emberi „én” végül is nem tapasztalati (empirikus) adottság, de kulturális termék. A buddhizmus például „gonosz ábrándnak” tekinti a személyiséget és a személytelen üdvösség kultuszát hirdeti,¹ a kereszténység viszont a vallásos önvizsgálat gyakorlatával az „én” tudatát fejlesztette ki az emberekben, s lehetővé tette, hogy a gyónás tevékenységéből fokozatosan kialakuljon a világi önéletrajz.

Mivel az egy műfajhoz sorolható szövegek sosem alkotnak zárt hagyományt, a műfaj meghatározói is változnak az olvasói megszokásokkal együtt. Az önéletrajz esetében is igaz az általános törvényszerűség, mely szerint a műfajeszemély konkrét megvalósulásai egyik vagy másik rokon műfajjal mutatnak rokonságot. Az önigazoló jellegű, végrendeletszerű, nyelvében allegorikus és tanító célzatú önéletrajz hasonlít a példázathoz, mert — pozitív vagy negatív értelemben — mintaszerű élet, általában az emberi lélek történetét beszéli el, vagy — mint az *Egy polgár vallomásai* — legalábbis megfelelést teremt egyéni és közösségi tudat között. Amennyiben úgy ad számot nevelődésről, hogy közben jellemet épít föl, regényszerűvé válik, ha viszont igyekszik elfojtani az erkölcsi ítéleteket s inkább lelkiállapotokat fejez ki, mintsem eseményekről szól, vallomásos hangvétele a lírához közelít.

Talán az időszemlélet meghatározott értékvonatkozása is segít abban, hogy önéletrajzot lássunk e változatokban. Legtöbbször visszatekintő időszerkezetet várunk az önéletrajzi műtől. Kétségkívül vesszük, hogy azért idézi föl a múltat az emlékező, hogy „újra a biztonság és zártság világába lépjen be”.² Általában az elbeszélő jelene, a megírás ideje adja az értékelő távlatot, melyből nézve az értelmezett világ befejezettnak látszik. A legtöbb emlékező olyan értékért becsüli a múltat, amely hiányzik a jelenből. Bethlen Miklós gróf Erdély megszállása után, a száműzött helyzetéből ír a független Erdélyről, Edith Wharton *Visszatekintő pillantás* (A Backward Glance) című könyve s Herczeg Ferenc *Emlékezései* különbönek láttatják az első világháború előtti világot, és hasonlóan elégikus szerkezetet mutatnak olyannyira különböző művek, mint Rousseau *Vallomásai*, Henry James befejezetlenül hagyott *Önéletrajza* vagy Robbe-Grillet kötete, *A visszatérő tükör* (Le miroir qui revient). „Itt kezdődik életem rövid boldogsága, itt következnek azok a békés, ám röpké pillanatok, amelyek alapján jogot formálhatok arra, hogy elmondhassam: éltem” — mondja Rousseau a Charmettes-ben töltött időszakról,³ James szándéka „letűnt társadalmi rendet földidézni képzeletben”,⁴ Robbe-Grillet könyvében pedig „a Felső Jura képe” annyit jelent, mint „Rend. Megpihenés. Nyugodt örökkévalóság.”⁵

Egyik esetben sem a múlt, de a múlt emléke értékelődik föl. Vannak önéletrajzok, akik éreztetik e különbséget. James például kifejezetten hangsúlyozza, hogy ifjúkorának Amerikája a maga idejében vidékiesnek látszott, csak a XX. század anyagiassága változtatta meg ítéletét. „Amit gyűlöltünk, azt most sajnáljuk és visszasírjuk” — írta Babits az első világháború előtti korszakot földidéző vallomásában.⁶ Múlt és jelen között teljes a törés: ez

indokolja a visszaemlékezést. Az elveszett idő folytonosságként jelenik meg, melynek megszakadása nemcsak elégikumra, de iróniára is okot adhat.

Ez a kettősség vált meghatározó minőséggé Márai Sándor munkásságában, ki minden magyar prózaírónál következetesebben tért vissza időről időre az önéletírás különböző változataihoz.

2. Folytonosság

Azért is tekinthető az *Egy polgár vallomásai* központi alkotásnak szerzője életművében, mert rendkívül következetesen jut benne érvényre az az időszemlélet, amely Márai művészetének legjellegzetesebb vonásai közé tartozik. A könyv a szülői ház már-már körülményesen részletes megjelenítésével kezdődik, ám az állóképszerűség a leírás befejeztével sem szűnik meg. Időbeli előrehaladás helyett afféle keresztmetszetet kapunk: azt tudjuk meg, ami „minden hajnalban és minden alkonyatkor”, „minden reggel”, „ebéd után”, vagy egyenesen „minden órában” történik, vagyis az elbeszélő hosszú időtartamokat összegez, arról ad számot, ami „hetekig” tart, „négyyszer az esztendőben kötelező”, „húsz éven át minden második nap” vagy „minden szombaton” bekövetkezik, esetleg „a nagy ünnepekre” jellemző esemény. Az életképszerűség a célelvű, valamilyen irányba mutató folyamatok hiányát jelzi, s a gyakorító időszemlélet csak az első kötet utolsó negyedében veszíti el korlátlan érvényességét, a harmadik fejezet végszávaival, melyek váratlanul, hirtelen jelentik be az addigi folytonosság megszakadását.

„Míg egy napon ez az idill felrobbant.

Tizennégy éves voltam akkor, s egy reggel elszőktem hazulról.”

Csakis a kötet utolsó s egyben legrövidebb fejezetében válik világossá e szavak igazi értelme, mégpedig nem is a szokés körülményeinek föltárása révén, de a kötet legvégén, annak a Péter-Pál napján tartott uzsonnának a megjelenítésével, mely rendkívülien szűkszavú:

„Asztalhoz ültünk, mikor az alispánt elhívták a kertbe. Megyei huszár állott odalenn feszes vigyázzban és levelet adott át neki.

Föltépte a levelet, visszajött a tornácra, megállt a küszöbön, hallgatott. Nagyon sápadt volt; fekete Kossuth-szakállt viselt; s ebben a gyászkeretben halottféhéren világított most riadt arca.

— Mi az, Endre? — kérdezte apám s eléje ment.

— Megölték a trónörököszt — mondta s idegesen legyintett.

A nagy csendben a cigányzene oly közel hangzott, mintha itt a kertben játszott volna. Az asztal körül, kezükben a hagymamintás csészékkel, mozdulatlanul ültek a résztvevők, valamilyen holtpontra megmerevedett mozdulattal, mint egy némajátékban. Apám tekintetét követtem, tájékozatlan pillantással nézett az égre.

Az ég világoskék volt, híg, nyári-kék. Bárányfelhő sem úszott rajta.”

Némi túlzással Márai egész életműve, a benne kifejezett célértékek szertefoszlása megmagyarázható ebből a néhány bekezdésből, mely megformáltság tekintetében sok regényzárlatot felülmúl, hiszen egyszerre irányítja vissza az olvasót a kiindulóponthoz, amennyiben állóképpé merevíti a történetmondást, és ugyanakkor a hazulról elszökést a legtágabb értelemben vett otthontalanság előzményévé fokozza le, tökéletesen új helyzetet jelentvén be, végérvényesen folytathatatatlannak nyilvánítván az addig elbeszélteket.

A második kötet elején 1923-ban történekről esik szó, vagyis az *Egy polgár vallomásai* a legszigorúbb módon kihagyásos emlékezés. Az időbeli ugrást az is indokolhatja, hogy a közbülső időszakról Márai korábban regényt írt: a *Zendülők* (1930) végül is átvitt értelemben is szól a kamaszkorról. Ebben a könyvben „innenső világként” szerepel a gyerekkor és az első világháború előtti állapot, míg maga a történet azt a céltalanságot tárja elénk, amelyet az *Egy polgár vallomásai* éppen csak sejtet az első kötet zárójelenetével. A

regényben szereplő fiúk azért hazudnak és lopnak értelmetlenül, mert már nem gyerekek, de még nem felnőttek, ám viselkedésük általános világállapot kifejeződése, rész az egészben, hiszen nemcsak ők, de a kisváros lakói is gyerek- és felnőttkor közötti eldöntetlenségben élnek, mert a háború mindenkiből kiölte a cél képzetét.

Amit az önéletrajzi művek időszemléletének értékvonatkozásáról általában mondtunk, jól megfigyelhető Márai két háború között írt műveiben. Az 1914 előtti világ utólag megszépül, annak ellenére, hogy a visszaemlékező pontosan tudja, szökési kísérlete a békebeli idők szellemének félig még öntudatlan, de határozott elutasítása volt. Az állóképszerűség merevedett kultúra egyre kisebb időegységekben gondolkozik” — ahogyan Márai a világháború utáni időszakot Spengler nyomán jellemzi, következő önéletrajzi kötetének, a *Napnyugati őrvárak* elején. A második világháború utáni művekben azután újabb távlatváltás észlelhető: most Amerika válik az újabb világállapot kifejezőjévé, melyről a *Napló* inkább csak természeti vonatkozásban, a canyonok Európában elképzelhetetlen szépségeit dicsérő sorokkal szól elismerően, az élet fölgyorsult ütemét viszont a kiszámított pénzcsinálás és pökhendi vidékiesség előidézőjeként írja le. Azt az elvet tagadja, mely szerint minden munka — a szellemi tevékenység is — annyit ér, amennyi pénzt lehet kapni érte, s ennyiben John Stuart Mill minőségelvű liberalizmusához áll közel a szemlélete, szemben Bentham utilitarista felfogásával. Nem ellenzi, sőt szükségesnek tartja a demokráciát, de csak annyiban üdvözli, amennyiben elősegíti az emberek erkölcsi fejlődését, az önálló személyiség kibontakozását.

Az önéletrajz utólag az a benyomása, hogy az értékcsökkenés két fokozata szükségszerűen következett egymásból; az irodalmat könyvtermelés váltotta föl, s ez megint csak része egy egésznek, a mennyiség uralmának a minőség fölött. „Kiszállni nem lehet többé e sebességből” s az időszemléletnek e kétszeres megváltozásával magyarázható az író kései műveinek keserű iróniája: a visszaemlékezőnek két ízben is föl kellett értékelnie azt, amit egykor hevesen elutasított.

A lázadás, a kivonulás önmaga ellentétébe fordul át. Ami a *Zendülő*kben még tiltakozás egy tehetetlen világgal szemben, melyet a háború kész helyzet elé tudott állítani, a *Napnyugati őrvárak*ban már a korábbi állapot visszasóvárgását jelenti. A „zendülő” itt már értékek őrzésére törekszik, „tizenkilencedik századbéli, érzelmes rendetlenséget” (130. o.) akar látni a XX. század egyéniségellenes egyformasága helyett. A harmincas években az elutasított jelent Márai még erősen Ortega s Keyserling szellemében jellemzi, amennyiben arról ír, hogy az önálló személyiséget jellegtelen „soförtípus”, a kultúra egyedi megnyilvánulásait pedig futószalagon gyártott tömegcikk váltja föl, a későbbi évtizedekben viszont már árnyaltabban s egyúttal merészebben is fogalmaz: a korai XX. század művészetének olyan vonásait értékeli le, melyeket annak idején Magyarországon elsőként között üdvözölt. Eredetiségüket tulajdonképpen most sem tagadja, inkább magát az újságot véli bomlástünetnek, világossá téve, hogy önéletrajzoként korábban sem annyira az egyformaságban, mint inkább a folytonosságot megszakító változás elidegenítő hatásában, a bensőség hiányában, az otthontalanságban látta a XX. századi civilizáció számára legellenszenvesebb vonását: „Reménytelen reakciós vagyok (...): a villanyfűtés elbájol, de titokban visszasírom a fa-kályhákat, élő, közvetlen melegükkel, melyek az emberek igényeinek engedelmeskednek, nem egy higany-hőmérő megszélyeinek.” (135. o.)

Két okból állítja Márai, hogy az első világháború olyan folytonosságnak vetett véget, mely pótolhatatlan értéket jelentett. Egyrészt arra hivatkozik, hogy ekkor vesztette érvényét az „európai hazafiság”, mely az *Egy polgár vallomásaiban* föltétlen eszményként szerepel, s melynek végleges lerombolását a *Napnyugati őrvárak* Mussolininek s Hitlernek tulajdonítja, másfelől a kettészakadt Európa tragikus látomását a régi Magyarország elbukásának fájdalmasan elégikus visszaidézése egészíti ki, legmaradandóbban talán a *Szindbád hazamegy* (1940) című regényében.

Ez a mű úgyszólván egyedülálló vállalkozás irodalmunkban. Egy másik író világának olyan tökéletes ismeretéről tesz bizonyosságot, melyhez foghatót e sorok szerzője nem ismer. Némi — hangsúlyozottan némi — túlzással akár úgy mondhatnók, a legtökéletesebb Krúdy-regény, hiszen az egyetlen napnyi történetet olyan takarékosan, oly feszes szerkesztéssel mondja el az elbeszélő, melyhez hasonlóval a *Napraforgó* s a *Boldogult úrfikoromban* szerzőjének inkább csak három-négy legjobb regényében találkozhat az olvasó. A lényeg mégsem a mélyen átélt stílusutánezat, hanem az, hogy a hős halála régi szokások, hagyományok, életmódok végérvényes letűnését is jelenti, vagyis Krúdy utolsó napjának elképzelt története voltaképp erősen megszenvedett látomás a Trianon előtti s rendkívül nagy különbségeket magába foglaló történelmi ország elsüllyedéséről, mely szűkszavúsága révén megindítóbb, mint bármely történelemkönyv vagy röpirat.

Nem vitás, hogy ez a múlt jórészt a képzelet terméke, de regény esetében ez természetes, az önéletrajzi könyvek hasonló időszemléletének pedig hitelt ad a Szepesség környékén élt németség kultúrájának példája, mely évszázadokon át valóban külön színnel gazdagította az országot, s melynek maradéktalan pusztulását Márai belülről élte át.

3. Hagyomány

Ennek az örökségnek az emléke emeli általánosabb, közösségi, példázatos érvényre azokat a sorokat, amelyek a gyerekkor bensőségének visszahozhatatlanságáról szólnak Márai műveiben, s ugyanez teszi érthetővé, hogy a felnőtt lét oly gyakran yálik bennük egyértelművé az otthontalansággal. „Marcel Proust is érdekel, de másképp, s nem oly végzetesen, mint egy hazai költő emelkedése vagy bukása; az ebédhez mindig úgy ülök le, -saját párizsi lakásomban- is, mintha vendégségben lennék valahol” — írta az *Egy polgár vallomásai* második kötetében (3. kiad., 289. o.) és később sem változott álláspontja. Műveltségben kevés írónk vetekedhet vele, különösen ha figyelembe vesszük, hogy külföldi kortársait is rendszeresen olvasta, de mindig csakis a magyar irodalom távlatából ítélte, még akkor is, midőn szűknek érezte ezt a távlatot. Korán fölismerte például Kafka jelentőségét, mégsem fogadta el követendő mintának a maga számára, mert tisztában volt azzal, hogy a magyar író sorsa egészen más; vállalnia kell az újságírást, noha ez kétségekívül művészi megalkuvással jár.

Első önkéntes külföldi száműzetését jobboldali, a második baloldali fordulat miatt vállalta, de talán mélyebb indoka is volt utazásainak. Mivel számára az egykori Felső-Magyarország jelentette a hazát és Kassa a várost, elvesztésükkel már eleve helyváltoztatásra, az otthon földadására kényszerült, s ettől kezdve idegenként nézett szét a világban.

„Szigorú, aszkétaarcú asszony volt, kemény keresztény, aki tudta, hogy az élet kötelesség. Nem voltak -komplexusai-. Dolga volt itt a földön, elvégezte.” (I. kötet, 154. o.) Nagyanyjának ez a jellemzése sejteti azt az eredeti értékrendet, amelyet egyedüli vitaalapnak fogadott el. A hangsúly a puritán polgárra esett ebben az örökségben, a németségre legfőjebb annyiban, hogy úgy vélte, a németek legnagyobbjai — Bach és Kant — látták leginkább egységben az európai kultúrát. Ettől eltekintve már fiatal korában többre becsülte a francia szellemet, a Harmadik Birodalom iránt pedig soha fikarcnyi megértést nem tanúsított, sőt 1944-ben azt írta: „minden tisztességes ember őszintén és forró reménykedéssel várja az oroszokat, a bolsevistákat, akik valóságosan mint felszabadítók érkeznek. Én is így várom az oroszokat.” (Napló [1943—44.] Bp. 1945, 418—419. o.)

Az értelem föltétlen tiszteletét kapta hagyatéku, ezért tartotta olyannyira ellenszenvesnek kezdetől fogva a náciizmust, és ezért írt igen keményen, az egész nemzet felelősségét is hangoztatva a zsidóüldözésről, ám ugyanilyen okból keltett benne viszolygást a svábok kitelepítése a második világháború után. „Puniendi sunt, conquirendi non sunt” (Büntetni, de nem üldözni) — hirdette 1947-ben kiadott újabb önéletrajzi kötetében (Európa elrablása. Bp. 1947. 141. o.)

Annyiban különbözött más náciellenes írótól, hogy soha nem eszményítette Nyugat-Európát. Noha már az *Egy polgár vallomásai* második kötetében leszögezte, hogy a náciizmus szervesen következett abból, hogy a németeknél a rend csak külsőség, ezzel egyidőben állapította meg, hogy a franciák vidékiesen elfogultak, az angolok pedig képmutatók, és később sem festett előnyösebb képet e két nemzetről.

Távol állt tőle, hogy származási (etnikai) szempontot vessen föl saját örökségének megfogalmazásakor. A szerves városi kultúra, „az organikus, évszázadok alatt fejlődött urbanitás” (Napló [1968–1975]. Torontó, 1976. 221. o.) elkötelezettje volt, s ezt az elfogultságát rendkívül nyíltan vallotta meg, azt hangoztatván, hogy „mindig, mindent a városi emberek adtak az emberiségnek: a babyloniai, a görög, a római, a karthagói, a Hansa- és a lombard városköztársaságok emberei (...). Az emberiség történetének nagy mondatait nem a legelőkön gondolták és mondották el, hanem a *forum*-on.” (Napló [1943–44]. i. k. 272. o.).

Jegyzetek: 1. Georges Gusdorf: „Conditions and Limits of Autobiography”. James Olney, szerk.: *Autobiography. Essays Theoretical and Critical*. Princeton: Princeton University Press, 30. — 2. Igor Stravinsky and Robert Craft: *Expositions and Developments*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1981, 13. — 3. Jean-Jacques Rousseau: *Les confessions*. Paris: Garnier, 1879, 199. — 4. Henry James: *Autobiography*. New York: Criterion Books, 1956, 12. — 5. Alain Robbe-Grillet: *Le miroir qui revient*. Paris: Minuit, 1984, 8. — 6. Babits Mihály: *Keresztül-kasul az életemen*. Budapest: Nyugat, é. n. (1939), 18. — 7. Márai Sándor: *Napnyugati Őrjárat*. Tizedik ezer. Budapest: Révai, 1943, 50.

RÓNAY LÁSZLÓ

Jelek a pusztulás után

Kétség és boldogság sejtelme az 1945 utáni Márainál

Verses könyv (1945)

A *Napló* egyik bejegyzése szerint Márai „belső emigrációban”, Leányfalu és Budapest között ingázva is hatalmas munkát végzett. Bízott a túlélésben, tervek sokaságát latolgatta:

„Tervek:

Két regény: *-A nővér-* és *-Mana, vagy a detektívregény-*. S *-A sértődöttek-* második és harmadik kötete.

Szindarab: *-Varázs-*. Aztán: *-Viadal-, Vendéghjáték Bolzanóban* (versekben) s kamaradráma, hat szereplővel. Marcus Aureliusról, az emberről, aki akták nélkül, erkölcsi elvek jegyében uralkodik egy világbirodalom fölött, minden reggel elhatározza, hogy neveléssel megmenti az embereket, s minden este kénytelen aláírni halálos ítéleteket.

Akadémiai székfoglaló: *-Ihlet és nemzedék-*. (Egy műveltség személyfölötti ihletéről.)

Egy kötet: *-Tegnap és Ma-*. Egy kötet elbeszélés; mindkét kötet anyaga együtt, de a gondos átdolgozás elkerülhetetlen.

Mindez, ha az élet módot ad reá, egy évtized munkája.” (70–71)

Mindebből elkészült: *A nővér*; a *Varázs*; *Viadal* helyett *Egy úr Velencéből* címen a *Vendégszínház Bolzanóban* verses átdolgozása; megírta és elmondta székfoglalóját, megjelent cikkyűjteménye, s megírta a nagyregény második és harmadik kötetét is (a harmadikat bezúzták). Azt a három és fél évet, amit 1945-től itthon töltött, végigdolgozta. Amikor a Magyarok hasábjain az írók hallgatásának okairól folyt vita, ő kötetbe gyűjtve megjelentette a háború utolsó két évében írt költeményeit, *Verses könyv* címmel. Előzetes megjegyzése szerint „e versek keletkezése 1944 és 1945”, a hetvenkét költemény nagy része azonban 1944-ben született. Rímes, jambikus, nyolcsorosokban visszatérő variációkat ír ugyanazokra a gondolatokra, amelyeket már a *Naplóban* is kifejtett. „Ahogy a hetvenegy nyolcsoros verset és a hozzájuk fűzött epilógust olvassuk, és benne — milyen öröm ez híveinek! — az „Ég és Föld- és a „Négy évszak- írójával találkozunk, újra megvilágosodik az eddig is sejtett hátterü, de sohasem tisztázott válság oka: Márai a fekete esztendőkből mindjobban a szavak felé fordult.”¹ Thurzó Gábor finom érzékkel tapintott rá a *Verses könyv* egyik alapvető rétegére. Ebben, kötöttebb formában ugyan, de prózai műveihez hasonlóan művészetfelfogásáról s a szavakhoz való viszonyáról tudósít az író. Ugyanaz a felismerés érlelődött meg benne, ami a magyar költészet egy részét is áthatotta, s különösen a felszabadulás után indult fiatal lírikusoknál lett formáló poétikai elv: a szavak elveszítették hitelüket, az írónak tehát szembe kell néznie e tény következményeivel, választania kell sző és hallgatás között: „A szó a hallgatásban lesz hatalmas / Mint a görebben a tenyészetek / Borulj arccal a nedves földre, hallgass / Isten csak ennyit mond: „Enyészetek!” / Szavak nélkül mond el a mondatatlant / Aki hallgat, az angyallal beszélget / Sokan a szélben járnak s füttyörésznek / A baldoklók némán nézik a paplant.” (Tizenkettő)

„A szó meghal s nem hív vissza téged” — írta, s ő maga is életelvévé tette a kétértelmű „elhallgatást”, a némaságot, mely — legalábbis a versek tanúsága szerint — titkos, belső tudást, a lényeg közelébe való hatolás esélyét rejtette számára: „Élj úgy, mint akit titkos szó hozott / Hallgass, mint aki tud valamiről / A néma Isten térdén könyököl / A szavakat belepi a bomok.” (Huszonöt)

Csak a titkos tudás, a ráérzés teremthet áramkört az író és olvasója között. Márai nagyon józanul mérte föl, hogy a költő nem képes cselekvően szembeszállni a pusztulással, nincs olyan hatalma, mint a mítoszi korban, amikor Jerikó falai összedőltek a kürtszóra. A magányba húzódó költő számára mégis vigasz, hogy egy-két lélek tétován visszhangzik szavára. Nagy szavakban nem volt ugyan hiány ezekben az években, de a harsogók értékhiányos fogalmakat formáltak mondatokká, az általuk mondottak elveszítették hitelüket. Azok az eszmék, melyek Márai számára fontosak, sőt meghatározók voltak, kiürültek, közhelyesek lettek. Egyre szilárdabb lett benne az érzés, nem szabad ezeket a megromlott közegben kimondania: „Az eszelős zaj felveri magányod / Barlangod előtt nyögnek a sakálók / Bűzös nyál és freckelők lepedék / Rondítja az írástudók kezét / Kereszténység! — rikoltják, — Haza! Fajta! / Két telt poszára lakmároznak rajta / És — úgy fáj, hogy nem mondod ki azóta — / Szennyes szájukban jelszó Európa”. (Hatvanegy)

Mit tehet mégis az író? Van-e fogódzója ebben az apokaliptikus időszakban, melynek tárgyi valóságát korai költészetének expresszionista stíluslemeihez való visszatéréssel is érzékelteti Márai. (Ebben a vonatkozásban legkifejezőbb a *Kettő* és a *Három* képviselője, a „sápadt angyalok”, a „tengerek indulata”, a „holdfényben” fuvolózó néger, a holdra „vonító” oroszlanok rajza.) A válasz a versekben ugyanolyan egyértelmű, mint a *Naplóban*: a fegyelmezett magatartás, a higgadt, józan távolságtartás, az irodalom idejébe való visszahúzóds rejtje a tisztaság, érintetlenség lehetősége: „Pecsét van rajtad és kemény ítélet / Megparancsoltak neked valamit / S ha csontod latra, húsod fontra méred / Nem szabadulsz magadtól soba itt”. (Hat)

Magányos őrálló képébe stilizálja magát, amint emlékeit és „vad magányát” őrzi. Magatartására, a világhoz való viszonyára jellemző a több változatban is visszatérő, a kagylóban „épülő” gyöngy képe. Képzeletében ugyan hatalmas, romantikus látomásokat, kozmikus víziókat teremt, azokban keresi a világ tükörképét, annak hiteles, még romlatlan mását, mely épp emlékvoltában áll ellen a pusztulásnak (*Negyvenegy*). Romantikus az a mód is, ahogy képzeletében megjelenik az emberiség pusztulásának, a világvégi csendnek víziója: „Az emberiség meghal és a porban / Gyíkok osonnak hosszú líbasorban.” (*Négy*)

A vég, a halál, a pusztulás strukturáló elve a *Verses könyvnek*. A „széttört világban” élő költő nagyra növesztett képekben ábrázolja a végső állapotot, azt az időszakot, amikor az embernek már csak nyomai lesznek felismerhetők, s egy-egy bujdosó jelenik meg az érintetlen természetben: „Vigyázz, egy ember! Bukj le! A bozót / Sűrű, s a vad erdő is befogad tán / Sörényével eltakar az oroszlán / Hiéna nem bántja a bujdosót / Feküdj kígyóhoz, tigrishez, görényhez / Mutasd, bogy dög vagy, s a jó puma nem mer / Falni belőled! A sás veled érez — / Vinnyogj, szűkölj, rejtőzz! Vigyázz! Egy ember!” (*Huszombét*)

Az érintetlenségükben felemelő, tiszta emlékek és a komor romok valóságának ellentéte végigvonul a versesköteten, s annak egyik legfőbb feszültségi tényezője. A „romok közül” a „csillagokra” tekintő magányos személyiség az „igazabb haza”, a virtuális Európa ígézetében száll szembe a romlással, mely mindenütt jelen van. Tárgyi valóságával mind többször szembesül a költő: „Feküdj le, ez a város ravatal most / Az ifjúság piben e romokon / Ezer házból rakták e katafalkot / A kék szalont már fölverte a gyom / Egy templom és egy ló teteme ásít / Egy férfi könnyű gyermektetnek ás itt / Olcsó sírt, s vén nő dúdolgat, rekedt — / A szél üres szobákban sepreget”. (*Harmúcegy*)

A versekben a reflektáló lírai én köré rendeződnek a világ díszletei, s ez némiképp beszűkíti a költemények terét, még abban az esetben is, amikor bibliai helyzetekbe éli bele magát s mitológiai sztereotípiákat idéz vissza. Egybefonódik ugyanis a szemlélődő, gondolkodó magatartása a lírai költő teremtő ihletével, s a kettő inkább gyengíti, semmint erősíti egymást, az ihlet spontán áradását fékezi a készen választott téma, a néhol nagyon is tudatos rímelés, s az a magatartás, melyet a *Napló* éppúgy idealizált, mint a *Verses könyv*, s amely lehetetlenné tette, hogy Márai közvetlenül folyassa át magán az eseményeket, s azokra az igazi lírikus hevületével reagáljon. Létszemléletének, reménytelenségének, irodalomfelfogásának mindenesetre hűséges képét adják a versek, s az epilógus szorongató hitellel szólaltatja meg a magányos ember végre való nyitottságát: „A világ végén ülök, Babilon / Partján, már a halált hallgatom / Az ég, a föld, a víz mind zengenek / Gyászoljon jól, ki világot temet / Sirasson jól, aki mindent sirat / Amit ma toll ír: mind sírfelirat”. (1944. *Karácsony este*)

A magatartás válsága: a Varázs

A felszabadulás után Márai számára döntő felismerést jelentett, hogy az a polgári réteg, melyhez tartozónak vallotta magát, s amelyet kultúrateremtő és -megőrző erőnek vélt, ábrázolt, marginális helyzetbe került: elveszítette felhajtó erejét. A polgárság bizalmatlanul figyelte a változásokat, nem azonosult a megújulásnak azzal a lázas várakozásával, mely a hatalom birtokába jutott osztályokat jellemezte. Később, visszatekintve ezekre az esztendőkre, így ábrázolta a változásokat: „A történelmi osztály tagjai iparkodtak szépen veszteni, — legalábbis nem állottak oda, kalappal a kézben, kérni valami maradék csekélységet azoktól, akik mindenéből kiforgatták. Itt laktak és udvariasan, elegánsan szerezte el az osztály — mindenesetre több rangérzékkel, mint azok a bugrisok, akik szereplehetőséget szimatoltak abban a rendszerben, amely meghirdette, hogy kötelessége a polgári osztályt szerepestül elpusztítani.”² Mit is tehetett éppen ő? Hiszen a háború

előtt írt műveiben a tömegek hatalomra jutásának lehetőségét is tragédiának nevezte, a hagyományos európai szellem végveszélyének mutatta. Meggyőződésévé érlelte a félreértést: a változás a humanizmus végét jelenti. Azzal a hamis tudattal élt és alkotott, hogy „amit a humanisták — Erasmus, Pirckheimer, Thomas Morus és még jó néhányan — meghirdettek, a nagy tanítás nem hat többé”.³ Az eszményének érzett műveltség megszűnt a polgári osztályok privilégiuma lenni. Az értelmiségi középosztály, mely Trianon után elsősorban Budapesten vetette meg a lábát, s az „intelligenciát” alkotta, ezt a Márai számára elhatározóan fontos réteget (mely alighanem csak virtuálisan létezett a valóságban), jóvátehetetlen vérveszteségeket szenvedett a második világháborúban, már nem rendelkezett azzal a lehetőséggel, hogy aktívan vegyen részt a kulturális megújulásban. A kezdeményezés az élet minden területén a feltörekvő és a hatalmat megragadó osztályok kezébe került. Márai idegenkedve, továbbra is belső emigrációjának magányából figyelte a változást. Mind többször írt arról, hogy könyveiből bátyát épít maga és a világ közé. Miközben az egész országban lázas lendülettel megindult az újjáépítés, ő ezt „torz honfoglalás”-nak⁴ érezte, vadregényes kalandnak, melyből mielőbb igyekezett kivonni magát. Néhány sérült bútorának romjait s megmaradt holmijait budai szükséglakásban helyezte el, ideköltözött feleségével és fiával. 1948 augusztusáig élt itt, „nagy csendben, de nem éppen elégedetlenül”. A régi, elpusztult lakásból könyveinek egy részét is sikerült megmentenie. Megnyugvással észlelte, olyan lakásban alkothat, ahol a falak mentén könyvek sorakoznak. „A szükséglakásban lehetett lakni és bizonyos rendtartással még írni is lehetett... Hitegettem magam, hogy a változott körülmények között úgy élek és dolgozom, mint azelőtt. A romok közül libasorban előkerültek a régi barátok. Mégis, valami lényegesen megváltozott az életemben.”⁵

Műveiben és későbbi emlékezéseiben „unalom”-nak nevezi a változást. „Nem láttam semmiféle útmutató jelet az égen sem, a földön sem. Minden nap sok minden -történt-... És egy napon megdöbbenem észleltem, hogy velem is -történik- valami, hogy unatkozom. Az unalom nagy veszély. Erkölcstelen és életellenes. Addig soha életemben nem unatkoztam. Megéltam egy és mást, a magam módján. De az unalmat nem ismertem. Magamba néztem, aztán körülnéztem, csodálkoztam: mi történt? Csak később értettem meg: unatkoztam, mert állandósult a gonoszság, s buta és csökönys tisztességtelenség vett körül. Semmi sem olyan unalmas, mint a bűn.”⁶ Ez az érzése nem későbbi stilizáció szülötte. Már a *Medvetáncban* fejezetet írt az unalomról, a kínzó kielégítetlen feszültségről, amit az unatkozó, a kívülről ember érez.⁷ Nem volt képes megszokni a tetteire orientált magatartást, mely körülvette, úgy érezte, hogy a műveit fogadó kemény bírálatokat nem esetleges és tényleges gyengéik váltották ki, hanem a személyisége iránti gyűlölet. A tömegek hatalomra kerülése számára a gyűlölség elszabadulását jelentette: „X kérdi, mi az, ami odahaza a legnehezebben viselhető? Csak azt felelem, a gyűlölet. Az anyagi gondok, a társadalmi berendezkedés gyermekbetegségei, egy műveletlen társadalom veszélyes reflexei az idő kérdéseire: mindezt el kell viselni. De a gyűlölség légköre, amely otthon körülvesz, csakugyan nehezen viselhető el. Osztályok, felekezetek, fajták, mindenki gyűlöl mindenkit... ebben nehéz élni, lélegezni, embernek, írónak maradni.”⁸

Egyre szilárdabb lett meggyőződése: az ösztön erősebb, mint a szellem. A változásokat, a hatalom átrendeződését, a tömegek előretörését, a nincstelenek földhöz juttatását úgy élte végig, mint a romboló ösztön győzelmét a tiszta szellem fölött. „Benda - *Trabison des clercs* - magyarul. Tíz év után most olvasom másodszor. A magyar kiadó Babits tanulmányát nyomtatta a könyv elé. Ez a tanulmány is délibáb. Nem igaz, hogy a -Szellem erősebb, mint az Ösztön-. S amit — az Ösztön akarata ellen és fölött — évtizedeken át épített a Szellem: hová omlik? ... Ha csak építeni tud, -megóvni- nem, igazibb erő-e? Babits maga írja, hogy az Akarat és az Ösztön csak szerződtek a szellemet, mint egyféle agyafúrt diplomátát, hogy kendőzze — ideig-óráig — gyanús vállalkozásaikat a világban. De a Vállalkozás

értelme mind nyilvánvalóbb: önpusztítás, melyhez a Szellem erejét kéri kölcsön az Ösztön, a végső pillanatig, amikor atomjaira hullik szét minden, ami emberi.”⁹

Márai háború utáni magatartása voltaképp már a második világháború előtt kialakult, a háború eseményei és embertelenségének látványa miatt feloldhatatlan válságérzésének meghosszabbítása. Amit elmond, amit darabjában, regényeiben, jegyzeteiben fejteget, új társadalmi környezetben ugyan, de többnyire régebbi elveinek ismétlése. A még itthon töltött három és fél éve nem jelent pályaváltást, módosítást is alig. A liberális polgár csődérzékelését fejezte ki, annak a szemléletmódnak továbbörökítését, mely az európai irodalomban sem volt ritka. Franz Werfel is azt fejtegette, hogy az alkotáshoz függetlenségre van szüksége, s mint jellegzetesen polgári író szkeptikus minden idea megvalósításával kapcsolatban, mert „mihelyt megvalósul, meghal”.¹⁰ „Aki egyszer eljött a művészetbe, ne menjen vissza többé” — mondja Márai *A bűvész* című elbeszélésének hőse, annak a gondolatnak az igazolásául, hogy az élet és a művészet, azaz a szellem, antagonisztikus ellentétben vannak egymással.¹¹ Ezt a felismerését már korábban írt *Varázs* című színművében is megfogalmazta. 1945-ben adta ki könyv alakban s 1946-ban játszotta a Pesti Színház. A darabban a művészet elbukik az élettel szemben, az ösztön erősebb, mint a csoda és a kaland. A varázsló, az öregedő Krisztián a „szeretet és otthon” eszményét vetíti a fiatal, tündöklően szép Estella elé, így akarja őt magához kötni. A varázslat azonban nem sikerül: hiába hajlik a szavakra a lány lelke, teste nem engedelmessé válik. Krisztián, a művész, kapcsolatot akart találni az élettel, s ez lehetetlen, mondja fájdalmas kiábrándultsággal az író. A darab befejező jelenetében a reményeiben és törekvéseiben csatlakozó varázsló eltemeti eszközeit.

Talányos befejezés. A Prospero-idézetet úgy is lehet értelmezni — erre figyelmeztetett Lengyel Balázs¹² —, mint a darabban is nagy szerepet játszó szavakkal való szakítást. Az életnek, a valóságnak szavakkal, igazságok kinyilatkoztatásával való helyettesítése Márai sokat emlegetett válságának volt egyik tünete. A darabban sok aforizma hangzik el életről, az igazságról. Krisztián gesztusa kétségkívül kétértelmű: jelentheti a valóság tényeinek elfogadását, de a magatartással való teljes és végleges szakítást is. A későbbi tények azt mutatják, hogy Márai az utolsó jelenetben inkább az utóbbi megoldás felé hajlott. A színmű „egy nagyvárosban” történik, „alkonyattól estélig”, benne a szellem erejében és hatalmában csalódott művész ábrázolja a háború éjszakáját és annak számára is keserű végkövetkezményeit.

A *Varázs* mégsem a háború utáni Márai lelkiállapotát tükrözi, inkább csak előlegezi azt. 1943-ban Kassán, egy kávéházban kezdte írni. Akkor még gondolni sem mert arra, hogy előadják. Keletkezésével kapcsolatban azt is elmondja: nem törődött írása közben a színpad és a dramaturgia törvényeivel, mert valamit ki akart mondani vele, egyszerűen, csak a gondolatra összpontosítva: „... szeretném úgy megcsinálni, mint Periklész idejében csinált egy fazekasmester egy kis bögrét: valami nagyon egyszerűt, ami nem vetélkedhet Pheidiasz szobraival, de mégis gondosan készül, egyszerűségében, s ha bögre is”. Miközben írta, boldogan ébredt rá, hogy újra tanul „dadogni”, küzdeni az anyaggal, mely már túlságosan könnyen találta meg kifejezési formáit. A küzdelem nemcsak abban mutatkozott meg, hogy a megvalósult műben eszmék ütköznek meg egymással, s ezek bősége elnyomja a drámai akciót. Írása közben új és új válságokkal, nehézségekkel kellett szembenéznie az írónak is: 1943 végén arról panaszkodott, hogy a befejezés előtti utolsó pillanatban minden „összekuszálódott”. Az év végén zárta le a kéziratot. A címevel kapcsolatban ennyit mond: „Ez a cím általános, de a színdarab belsőbb, titkosabb hangulatából tömören fejez ki valamit.”¹³

Színre kerülésének pillanatában mondanivalója, rejtett üzenete nem volt időszerű, mert a háború alatt eszményeiben csatlakozott író vallomása a nyilvánosság elé kerülve az adott kor tagadásának minősülhetett.

A belső tökéletesedés eszménye: A nővér

A regény ugyancsak a háború alatti Márai gondolatvilágát idézi. Guy de Pourtales Wagner-könyvét olvasgatva, egy Chopin-hangverseny közvetlen élménye nyomán kezdett írásához. A hangversenyt „nem annyira hallgatta, mint nézte”, nyilván figyelmét az előadó személyisége és gesztusai kötötték le, melyek a műben is szerepet kaptak. Este papírra vetette a regény vázlatát.¹⁴

A *nővér* főalakja Z., zeneszerző és világhírű zongoraművész. Kis havasi vendégfogadóban tölti a karácsonyi ünnepeket, elzárva a világtól, hóviharban, érdektelen társaságban. Váratlan és eleinte megmagyarázhatatlan öngyilkosság kavarja föl a fogadó nyugalomát, a nyárspolgár és a vele lévő, alig hozzá illő asszony végeznek magukkal. A háttérben felsejlik kettejük giccses hétköznapi szerelmi története, melyet az író rögtön elejt, s így e hatalmasra növesztett expozíció érdektelenné, funkció nélkülivé lesz.

A következő részben, mely új kezdete a *Nővérem*-nek, az író reflexiói révén ismerjük meg Z.-t, a hangversenyéletből váratlanul eltűnt csodálatos tehetségű művészt. Szavait az író reflektált tudatmozgása közvetíti, párhuzamos esszéket olvashatunk életről, hitről, a tömegek barbárságáról, a háborúról, mely a rádióhírek és az újságközlések szintjén ugyancsak jelen van a regényben. A művész az író feladatának kivételes nehézségeit ecseteli: az eseményeket aránylag könnyű leírnia, de nehezebb megragadnia az okokat. Aztán az író elutazik, s egy más közegből pergeti vissza a hegytetőn töltött két utolsó napot, amikor már nem találkozott a művésszel, nem látta furcsa masináját, a fonográfot, mellyel népdalgyűjtő útjaira járt. Új környezetében már-már elfelejti kísérteties találkozásukat, hosszú beszélgetésüket, amikor a déli újságból értesül a hírről: „Z. egy svájci fürdőhelyen meghalt.” Három héttel később vaskos borítékot kézbesít a posta: benne Z. kézirata, melyet végrendelete szerint az íróra hagyott. S itt indul harmadszor a regény: Z. naplójával.

A háromszori indítás, a teljesen funkciótlan bevezető rész, majd az író és Z. beszélgetése meglehetősen bizonytalanságról árulkodik. Felkeltik ugyan az olvasó kíváncsiságát, de ki nem elégíthetik. A beszélgetés pedig — igaz van Szentkuthy Miklósnak¹⁵ — „a könyv legingoványosabb fejezete”: „Mindaz, ami itt figurában, mozdulat-elemzésben, tájképetalásban történik, hamis misztérium, pózos titkolódzás, magvatlan kódosítás — csak valami álunnepevényesség teszi fonákká az egészet —, itt a stílus is híg, az erek ugyan jók, de sápadt folyadék, ami bennük láposodik; nem a szív löki, hanem a tehetetlenségi nyomaték, a sehová se vezető mellérendelések iszapjába. Az elemzés irtalmatlan tömörítései helyett azok a legtávolabbi, eléggé erőtlen gyűrűk ezek a téma körül, melyek a vízbe dobott kő után keletkeznek: ahelyett, hogy egy igazság vagy egy kép torkára szorulnának, inkább oldódnak és eltévednek.”¹⁶

E valóban szervesen és gyengébb, inkább rutinból írt bevezető részek után hirtelen megemelkedik a regény. Z. naplója egy beteljesületlen szerelem és egy megnevezhetetlen betegség történetét mondja el. A művész útra kel az első világháború Európájában; hangversenyt készül adni. Arra gondol, tennie kellene valamit a maga eszközeivel az elesett Varsóért, a lengyelekért. Chopinre gondol és Beethoven *Apassionata*-szonátájára, mert az a két világ, melyet e két zeneszerző képvisel, a béke szellemét jelképezi, amikor két nemzet, a német és a lengyel „halálos ölelésben fonódik össze”. E.-re gondol a vonaton, aki mellett „sértődötten” vállal egy szerepet, aztán megérkezik Firenzébe, a hangverseny színhelyére, és kitör rajta betegsége. Ennek leírása a regény egyik legszebb része, a prózai sorok költőiek, emelkedettek; mintha Kosztolányi versét hallanánk vissza, a *Száz sor a testi szenvedésről*-t.

„Ennek a lénynek külön élete van az én életemben: így éreztem. Van valamilyen különös, torz-fonák értelme is. Bizonyosan van akarata; vannak szeszélyei; néha ötletes és meglepő, néha tunya és közönyös. Mindig alamuszi, kegyetlen, könyörtelen, de néha játszik velem, mint egy vadállat áldozatával, vagy egy kínai hóhér az elítélttel, akit kényrekegyre átadtak neki. Néha a vadállat vagy a kínzómeister is elfárad, nyugós lesz, ásít,

unatkozik. Néha meglapul, mert a beteg összeszedi minden erejét s le akarja mondani, felszólítja, hogy elég volt, hagyja már abba. Ilyenkor sunyin elhallgat, elkotródik valahová, elrejtőzik rejtekeiben. Mert máskülönben kíváncsi — így tapasztalom — s a területet, ahová belopódzott, egy besurranó tolvaj óvatos-éber fürgeségével és szemfülességével kalandozza végig. Most itt kopogtat, majd arrább nyitogat egy kilincset. Érdeklí a szem, a fül, a gyomor, a szív tájéka. Váratlanul kirándul a belek vidékére, majd a végtagokban keres szállást. Aztán elunja magát, egy időre nyoma vész. Mintha elkészönt volna. Hol rejtőzik ilyenkor? ... Órákon, hosszú napokon át nem ad életjelt. A test gyanakszik, de a lélek már ocsúdik, úgy érzi, csoda történt, megmenekült. Már terveket sző az éjszakára, vagy másnapra ... Aztán, az első álom révületében, váratlanul, iszonytatóan és ugyanakkor gyermekes-borzasztóan sügyön üti áldozatát a fájdalom, mint valamilyen baromi kamasz, aki ilyen otrombán és kegyetlenül játszik egy tehetetlen és gyanútlan pajtással. Röhögve, kipihenten, új ötletekkel fűszerezve szörnyű játékát, égetni, fűrészelni, csípni, nyöggetni kezdi a testet, amely — az első iszonyat riadalma után — idővel már készségesen nyújtja tagjait kínzója felé. S közben mintha beszélgetnének, a fájdalom és áldozata.” (136—137)

Az élet és halál peremén egyensúlyozó zeneművész előtt megnyílik az orvostudomány. Lelkéért — teste betegségét ugyanis a lélek gyengesége okozza: E.-hez fűződő furcsa, beteljesületlen, hideg kapcsolata — két angyal küzd folyvást. Időnként megjelenik ágyánál a professzor, új és új gyógymódokkal próbálkozik, s némi cinizmussal ad felvilágosítást állapotáról; a másik orvos, a jó angyala, tudja, hogy akkor végzi jól a kötelességét, ha nemcsak a betegséggel száll szembe, hanem a beteg embernek is ad valamit: reményt, jó szót, vagy egyszerűen jelen van szenvedései közepette. Ez az orvos tudja, nem tehet meg „mindent” a betegért: hiába száll szembe a kórokozókkal, hiába alkalmazza a legkorszerűbb terápiákat. A „minden” ennél több: azt jelenti, hogy a betegnek köze van az élethez, élni akar, s tisztázza önmagában életéhez való viszonyát. „A minden ... az a többlet, amivel az egészség legyőzi a betegséget, a cselekvés legyőzi az élet és a mindenség alján lappangó tunyaságot; a minden az alkotás, az a mély áram, mely áthat egy embert, mikor köze van Eroszhoz.” Aki megőrzi az élettel való kapcsolattartás lehetőségét, aki ismeri munkája boldogságát, az erőt vehet a halálás kóron, meghosszabbíthatja, értelmessé teheti földi létét. Az orvos példázatot mond el egy beteg íróról, aki megbénult, mégis nyolc évig élt és dolgozott, felesége a szeméből értette meg, melyik billentyűt akarja leütni az írógépen, ő ütötte le helyette, s az író így írt bírálatokat és tanulmányokat, lefordította héberről a Bibliát. Mert a szenvedő, a végre nyitott és azzal eljegyzett ember belekapaszkodhat a szellembé és annak segítségével mindig tud adni a világnak. Csak így lehet legyőzni a betegség idejét, azt a merőben más és ismeretlen dimenziót, melyet csak az ismerhet meg, aki átélte, s csak az tudhatja legyőzni, aki élni, adni akar.

Márai szerint csak az önmagunkból való adakozás vágya teszi lehetővé, hogy legyőzzük életünk közheymeit, a „hazugságot”, mely ránk rakódik, s megmérgezi a léttel való elemi kapcsolatteremtésünk lehetőségét. Egyik leszebb, legmélyebb önvalomását fogalmazza meg *A nővérben* a „jó angyala”, a névtelen orvos: „A hazugság ... az a hazugság, aminek tegnap még munka vagy feladat, becsvágy vagy szerelem, családi élet volt a neve. S ezer és tízezer nap és éjszaka kellett, hogy egy testben s azon belül egy idegrendszerben, az érzékszervekben ez a hazugság átalakuljon az élet egyetlen elviselhetetlen valóságává, s aztán a szervezet, az egész ember, egy napon valamilyen kínos nyögéssel világgá kiabálja, betegség alakjában ezt a pánikérezzést átalakult elviselhetetlen hazugságot, ami életében már az egyetlen valóság. Azt, hogy nem bírja környezetét vagy tulajdon hiúságát, vagy az életmódot, mellyel elbódítani igyekezett élete ürességét, nem bírja már azt a gépies gyakorlatot, amivé életében és testében átalakult a tehetség, mellyel Isten egy napon megajándékozta. S akkor nyögni kezd, ordítani, mert nem bírja tovább a testi nyavalyává átváltozott hazugságot. És émelyeg, mint akit megmérgeztek. S csakugyan, megmérgezték, a legkomiszabb méreggel, amilyent a firenzei Mediciek kuruzslói sem ismertek, sem a

Borgiák... Az élet méreg, ha nem hiszünk benne. Az élet méreg, mikor már csak eszköz arra, hogy a hiúság, a becsvágy, az irigység beteljenek vele.” (210—211.)

A kitörés, az izolációból való kilépés esélyét rejtí e példázat, melynek azonban ellenpontját is tartalmazza a mű: ugyancsak az orvos figyelmezteti Z.-t: ne féljen a boldogságtól, mert „talán ez az emberiség nagy nyavalyája: nem a fájdalom, hanem a félelem, mely megakadályozza, hogy boldog legyen”. Hogyan lehet megtalálni a kettő egyensúlyát: miképp lehet legyőzni életünk közhelyeit és rátalálni a boldogságra? — ezt a kérdést többször is végiggondolja az orvos és betege, s végül egyetértésre jutnak: „A cél: a tökély. S annak mindent oda kell adni, az egész élet gyakorlatát s magát az életet, szőröstül-bőröstül.” Ez az életesmény a *Napló*ból is ismert: szűkebb, távlatlanabb, ha a megélt élet teljességével szembesítjük, de helyette a lélek és a mű harmóniáját ígéri. Az igazi tökéletességhez csak a szenvedély forróságával lehet eljutni, erre figyelmeztet Z. naplójának egy látszólag szeretlen, megszakított betoldása: „Az értelem semmi. A szenvedély minden. Talán az, amit Goethe *Idee*-nek nevezett és Platón és a többiek, akik tudták, hogy a valóság értelme a szenvedély, amely világít a formák mögött. A szenvedély több, mint a kéj. De ezt nem mondhatom meg senkinek. Talán ha még egyszer a zene...” (232)

Z. lázálmaiból kísérteties, jól egyénített figurák bukkannak elő: a tudós, bölcsességében is szánalmat keltő professzor, a „fél-misztikus” orvos, a nők, akik a szépség és az esendőség principiumát hordozzák, segítik, szánják a beteget, de a vattát is, melyet a kezeléshez elhasználnak. A félálomban élő, folyvást E.-re, a frigid nőre gondoló Z. ágya körül két nővér is vívja harcát, mint a rontás és a békesség angyalai: Cherubina a finomság, a mosoly, a derű jelképeként csökkenti kínjait, Charissima pedig féltékenységből túladagolja gyógyszerét, s ezzel majdnem a halálát okozza. De ez a sokk egyben a gyógyulás pillanata is: életszerű fordulatot ad a hatalmas gondolati tömbökből összeállított regénynek. Z.-t ráébreszti arra, hogy a tökéletességet sosem találhatja meg E. oldalán. Betegsége meggátolta abban, hogy egyik ujját használni tudja, azaz: bezárult előtte a zene kapuja, cserében azonban megnyílt előtte egy újszerű életvitel lehetősége, melyből hiányoznak a régi közhelyei. E. elveszti varázslatos vonzását, s a regény egy ugyancsak félbeszakított gondolattal végződik, melynek végpontja az „élet” szó, s az a gazdagság, amit e szó jelent.

A nővér a háborús életérzés kínzó kétségeit is megfogalmazza. Felépítése, hangulata, mint a „haláljáték”-é; elmúlás és megmaradás között egyensúlyozó hősének nincs módja befolyásolni az eseményeket.¹⁷ A kérdések, melyeket felvet, olykor kényesek, az író azonban ugyanolyan egyensúlyérzékkel oldja meg őket, mint *A zendülő*kben. Z. álom és ébrenlét lebegő állapotában fogalmazza mondatait, s ez különös szépséget kölcsönöz a leírásainak és gondolatainak. Ismét megszólal a műben a márais dallam, melyet annyira szerettek hívei. Az utóiratban, melyet Z. naplójához fűz, maga is a dallamról elmélkedik, mely szerencsés pillanataiban többet mond el az élet lényegéről, mint az események leírása. „Elkallódott zenei kézirat”-nak mondja az utóirat Z. naplóját. Valóban zenei szerkezete van vallomásának, melyben újra meg újra felhangzik a főtéma: a boldogságra kérdez rá Z. és vele az író, s egyetértésre jutnak abban, hogy a boldogságot szenvedésekből kell kiküzdenie az embernek.

Jegyzetek: 1. Thurzó Gábor: *Verses könyv. Magyarok* 1945. 148—149. — 2. *Föld, föld!* (Toronto, 1972.) 129. — 3. Uo. 199. — 4. Uo. 87. — 5. Uo. 90. — 6. Uo. 189. — 7. *Unalom. Medvetánc* (1947). 116—120. — 8. Márai Sándor: *Európa* elrablása. (1947). 82—83. — 9. *Naplóbejegyzése* 1946 elejéről. Márai Sándor: *Napló 1945—1957*. (Washington 1958.) 23. — 10. Andor Leon: *Utolsó európai beszélgetés az emigráns Franz Werfellel. Új Idők* 1945. 194. — 11. Márai Sándor: *A bűvész. Új Idők* 1945. 106—108. Ugyanitt: *Rendetlenség*. 1945. 16—17. — 12. Lengyel Balázs: *Varázs. Magyarok* 1946. 129—130. — 13. *A Varázssra* vonatkozó közlések a *Napló*ban találhatóak: 119—120; 129; 130; 187; 192. — 14. *Napló* 183. — 15. Szentkuthy Miklós: Márai Sándor: *A nővér. Válasz* 1947. 199—200. — 16. Uo. 199. — 17. Passuth László: Márai Sándor: *A nővér. Magyarok* 1947. 66—67.

Egy elfeledett regény

(Határ Győző: Heliáne)

1948-ban jelent meg. Kétszeres értetlenség fogadta. Nemcsak témája, de formája is szokatlan volt. Annak a regénytípusnak, amelynek első jelentkezése nálunk Szentkuthy *Praeje* volt, zárófejezete lett. A „hétköznapiak és csodák” között élő, tájékozódó értelmiség jelent meg ezekben a művekben, az az értelmiség, amelynek egy olyan világban kell élnie, amelyben minden érték kétségessé vált. A világháborút átélt nemzedék nem akart többé történelemben gondolkodni, alkalmilag alakuló, ötletek szerint cikázó életét, az action gratuite által változtatossá tett történeteit mégis archetipikus meghatározókkal szerette volna megemelni, értelmessé tenni. Az irónia ellenében a pátoszt kereste. Szentkuthy *Praeje*ben az aranyifjak divatdiktálta mondén és intellektuális élete a középkori katedrálisok szerkezetét mintául választó szövegben rögzült esztétikum má; az ismeretelméleti szabadosság az etikai meghatározottság ellenpontjával kiegészülve válhatott a kor legmodernebb lételméleti vizsgálódásainak, a *Lét és Semminek*, a *Té meg a világnak* és az *Eszméletnek* társává.

Határok közé szorult, nemzetek, pártok, korporációk keretei között egyre inkább otthontalanná vált az ember. A fenyegető külső meghatározókkal szemben a hagyomány megszentelte példákat és a létbölcseleti kérdésekre választ adó alapformákat kereste. A politikával társult mítosszal szemben az archetípust.

A kor irodalma az irónia és pátosz között vergődő ember helyzetét mutatja be: a játékos-tréfás művek éppúgy tragikus mélységek felett sziporkáznak, mint ahogy a tragikus művek sem szabadulhatnak a feloldást kereső iróniától, játéktól. Thomas Mann népszerűsége ezzel is magyarázható, nyomait mindennek még a József Attila-i életműben is megtaláljuk, de most maradunk a harmincas-negyvenes évek hazai regényeinél, az *Utas és holdvilágtól* a *Fellegjárásig*, a *Párizsi esőtől* a *Vendégjáték Bolzanóban*ig, a P. Howardoktól Szobotka posztumusz publikált fiatalkori regényeiig. A vallás, a művészet és a forradalom különböző irányzatai között a regényhősök az archetipusokat keresik, hogy magatartásformáikat ehhez alakítsák. Gottfried Benn szavával „a nihilizmus utáni” pillanat ez, csakhogy vele ellentétben mindezt nem nemzeti keretekben, hanem éppen ellentétesen, a partikulárisan meghatározó mítoszokból is kilépően, általános emberi jelleggel keresik.

Ezután következett a második világháború, a maga nemcsak „imperialisztikus”, hanem „faji” és politikai konzekvenciáival. És még a győztesek sem tudtak végül egyértelmű etikai alternatívát felmutatni. Már nemcsak a mítoszok kompromittálódnak, de az archetipusok közül is fájdalom és pusztulás ösképei merülnek fel. Az irónia mögül a pátosz végképp elvész: a játék mögé ismét a nihil kéredzkedik vissza. A két háború között felvirágozott regénytípus utolsó darabja és egyben megítélője: Karinthy Ferenc *Kentaurja*. De az irracionálissal csak játszó realista ítékezés mellett megszületik a *Praehez* méltó zárás, Határ Győző *Heliánéja*. Ő az ellenkező utat járja: a pátosztól jut vissza az iróniáig, az archetipikus meghatározottságtól a szabadon lebegő emberi tudatig. De nem a nihilig, hanem a tabula rasáig, amikor a mindenben csalódó ember nem hátránéz példákért, hanem — mint József Attila — „okos fejével biccent, nem remél”, mégis előreszegezi tekintetét. Mert magában hordozza az emberben kiirthatatlanul benne létező meghatározottságot: a részvétet (ez rímel a *Prae* zárására!), a kapcsolódási készséget. A regény története: a szétválasztás, a meghasonlás, a céltalanság felé vezetnek; a szereplők hajlama ezzel szemben: az összetartozás kozmikus érzését élteti.

Határ Győző szépíró és filozófusi pályája ekkor és ezzel nyerte el korszerűségét. Később választja filozófiai értekezése címéül az *Őzön Közönyt*. Az elválást jelenti ez nemcsak a mítoszi, de az archetipikus meghatározóktól is. Téma szerint: minden hagyománnyal szemben kritikus és tartózkodó. De nem tagadó. *Csak* a jelenben tájékozódik a jövő érdekében. A csalódott ember gyanakvása vezet nagy vállalkozásában: a ma élő, ironikusan figyelt emberben megkeresni azokat a lehetőségeket, amelyek az emberiségi létezését és kultúráját egyszer már megteremtették és meghatározták. Azaz az archetipikus jegyeket nem a múltból vezeti le példaként, hanem a múltja nélküli mai emberben keresi, hogy újrakezdhető-e a történelem. Amit a múlt és a történelem szemünk láttára kompromittált, azt tiszta formájában az ember magában hordozza — mondja ki művei közül elsőként a *Heliáne*, és erre az írói módszerre és tanulásra épül egész további életműve.

Határ Győző eme regényének cselekményében minden eszmény a visszájára fordul (természetes reagálása lehetett kortársainak az értetlen elutasítás), mégis a regény egésze (kompozíciója és üzenete!) az emberek sorsszerű összetartozását sugallja (ezért lehetne *alapkönyv* éppen napjainkban).

És most halljunk egy önironikus Határ Győző-önjellemezést egyik utolsó előadásából: „Bűnöztem, atyámfiai, súlyosan vétettem irodalmunk nemzeti illemkódexe ellen s nem is egyszer. Olyan könyveket — (is!) — írtam, amelyeknek azonkívül, hogy magyarul íródtak, a magyarsághoz semmi közük. Íródhattak volna akármelyik nyugati nyelven. Aminek féltő, nagyon féltő, az a rám nézve súlyos és helyrehozhatatlan következménye lesz, hogy ezek a könyvek nem számítanak irodalomnak. Tárgyuknál fogva.” (*A nemzeti hamistudat*. 1986. január 26. Brüsszel; közölni fogja az Újhold Évkönyv). Csakhogy éppen a *Heliánétól* kezdve *ezek* az írásai — kimutathatóan — a hazai irodalomba szervülnek. Másképp, mint ahogy a kortársai várták, mégis úgy, hogy ma már világosan láthatjuk. Ennek az összefüggésnek egyetlen szálára szerettem volna ezúttal felhívni a figyelmet.

Mialatt ezt a bevezetést írom a regényhez, Határ Győző jóvoltából kezembe kerül Weöres Sándor egy 1956 október 17-ről keltezett levele, hadd idézzek belőle: „Ezelőtt pár héttel Balatonfüreden író-társaságban beszélgettünk arról: van-e olyan magyar regény, mely világsikert arathatna; mely francia, angol vagy német fordításban nem sikkadna középszerűvé, hanem pótolhatatlan értéként ragyogna? Sorra vettük a múlt és jelen kb. félszáz íróját. Egy részüknél (pl. Kemény Zsigmond, Krúdy) az látszott valószínűnek, hogy világhírű klasszikusok árnyékába kerülnének, másodlagosaknak látszanának, nagyrészt önhibájukon kívül. Más részük, pl. Jókai, a nemesebb-fajta félponyvához hasonlít fordításban. Legtöbbjük pedig olyan volna, mintha az ember belép valamely kisváros múzeumába, ahol a legesleghitelesebb helybeli varsát, kapufélfát, pruszlikot, sámedlit, dudabórt, rokkát, stb.-t látni százsázmra; nagyon igaz, csak éppen nem érdekes, hogy ott épp olyan a varsa, kapufélfa stb. Végülis, mindnyájunk nagy meglepődésére, a te „Heliáne” c. regényednél kötöttünk ki: ez a regény európai, anélkül, hogy úgy volna európai, mint a nyugatiak; érdekes, dunavidéki, de nem mucsai; ha lefordítanák nyugati nyelvre, nem zökkenne valamely előd hatáskörébe.”

Ezután kellene kezdeni a regény elemzését. De ezzel még várni szeretnék. Hiszen az 1948-as példányok ma már ritkaságszámba mennek. (Kiadásának történetét Kende Sándor *Sorsom a könyv* című emlékezésében épp most írta meg.) Hadd írjak részletesebben róla majd akkor, ha az újabb kiadását méltathatom. Addig mellékeltem egy színopszist adnék közre. Ennek a története is a regény általános érvényszerűségét jelezheti. A látszólag nehezen követhető cselekményű regényt az író magyarul tudó portugál barátja, Miguel de Seabra elolvasta és összegezte. Az angol nyelvű színopszist azután maga Határ Győző fordította vissza magyarra. Ez a cselekmény-értelmezés akkorra sem válik feleslegessé, ha a regény új kiadását kézbe vehetjük.

HATÁR GYŐZŐ: Heliáne

Panpeszvalginéziának hívják az Ezersziget országát; soha-nem-látott, délnél-is-délebb déltengeri szigetvilág, ahol egymás mellett él a dzsungel időtlen primitivizmusa és a Brazil Kormánykirendeltség áramvonalas civilizációja. Egyik arculata a bennszülött yunyurik babonás világa, másik arculata a főváros festőkből-szobrászokból, fantasztákból és mániákusokból álló bohém társasága.

A panpeszvalgoszi szigetvilágon sehol a Földön másutt meg nem található életérzés és merőben sajátos vallás uralkodik. Itt minden „egyszerre van” s bár múlik, áll az idő; mindenki pontról pontra sorsának ismerője és tudója, de engedelmes fatalizmussal fogadja a jót és a rosszat, amint a sors kiszabja. A szigettenger Olimpuszának tetején Sors-Isten-Barom székél, a kaotikus oktalanság princípiuma. Sors-Istent deres szőrű óriás bölénynek ábrázolják, baromi ostobasága az „isteni bölcsesség” ellentettje: kiszámíthatatlanságait, ostobaságának egész metafizikumát emberi elmével felfogni nem lehet.

Panpeszvalginéziát a tudós jóslatok szerint kozmikus katasztrófa fenyegeti, a Nigragor átvonulása; az üstökösraj támadása persze egyúttal a Föld megsemmisülését és a világvégét jelenti. Mi sem természetesebb, hogy a szigetvilág társadalma vad izgalommal fut élvezetei-bolondériái után — bár írók-művészek legtöbbször más a gondja s a Föld utolsó perceiben is előbb halhatatlan szeretne lenni. Ide vetődik el Bikornutusz Barnabás, szívében Európa küldetésével és kíváncsiságával; és kalandos módon rögvést belecsoppen a művészmenaszéria kellős közepébe.

A szigorú szekta módjára élő-érintkező, züllő-kiránduló-röhécselő kocsmai menaszéria atyja és feje Gabrelusz Gábrriel, mázsás festőfejedelem. Noha csak elméletben van palettája, kötetekre menő — soha meg nem írt, de szorgalmasan végigfecséget — művei mindenkit meggyőznek róla, hogy Gábrriel a hivatott vezér és a gabrelianizmus a legegységesebb, legtisztább művészeti-bölcséleti hitvallás. A társaság minden tagja tisztában van sorsával, de szent derűvel fogadja s meg sem próbálja, hogy meneküljön előle. Nein Ferenc, aszkéta-költő például — a boldogtalan, ki köldökzsinórára felakasztva született — tudja, hogy kettős szerelmi dráma áldozata és végrehajtója lesz. Prozeliusz Nepomuk — köztiszteletben álló, mesteri élelmiszer-festő és hamisító — tudja, hogy egyszer fejére esik egy téglá s még a házat is ismeri. Lulof — lezüllött muzsikos, bázongorista, sok ingyenélő cimbora szerény mecénása — az üstökösraj átvonulása idején attól való féltében, hogy meg talál ijedni, szörnyethal; Hebaminte nyugalmazott tengerfelvigyázó és feltaláló, átvészeli a borzalmas kataklizmát, de egy séta alkalmával meghül és elviszi a tüdőgyulladás. Hebaminte a „tökéletes államgépezet” feltalálója, mely már ember közbejötté nélkül kormányozza az államot és engedelmes, „felsővezetékes” alattvalóvá változtatja a bennszülöttet — Hebaminte elszökik hazulról, hogy találmanyanak éljen és halálhíret költi. Neje, a természetes Hebaminte asszony, özvegynek véltén magát, egyre gyöngédebb szívvel istápolja európai albérlőjét, Barnabást. Csakhogy lödörgései alkalmával Barnabás életre-halálra belehabarodik a szent prostitúció egyik felkent szolgálólányába, Heliánéba; Heliáne tudja, hogy Sors-Isten-Barom rendelése szerint sohasem találkozhatnak és nem ismerhetik egymást. Menekül előle. Egyszer egy esztendőben, a Boszorkányünnepen azonban a misztérium szerint az istenség felmentést ad a sorstörvény alól s engedélyt egy napi szabadakaratra. A kurta szerelmi idill után az ünnepen Barnabás eltökéli, hogy kiragadja a lányt a szent prostitúció karmaiból, és elviszi Európába, a szabadakarat hazájába. Az ünnepen a boldogtalan, faképnél hagyott Hebaminténé felfedezi férjét, a feltalálót, kését magasra emeli és veszett rikoltással hirdeti ki megszállottságát — ő a „Boszorkány”. Szent rettenettel tágulnak előle. A megcsalódott „Boszorkány” kirúgja albérlőjét és Barnabásra nehéz napok következnek.

Kétségbeesetten csügg a szekta rejtelmes bölcsességén és az egész kocsmai asztaltársaságon; csakhamar szakadás támad a gabreliánus egyházban és a meghasonlott Barnabás

nem tud eligazodni a zsarnoki izmusok között. A „Transsylvaniaián” a szigetre érkezik Consolata Maiantau; őzikeszemű európai lány, önkéntelenül vonzódik Nein Ferenchez, az öregedő költőhöz, de Heulaffen mama és leánya, Carenzia, elidegeníti tőle, nekik gyümölcsözőbb, üzleti céljaik volnának a csinos teremtéssel. A Heulaffen-bestiák titokban jók, de szent önfeláldozással teljesítik Sors-Isten rendelését, hogy gonoszak legyenek; Barnabás gyűlöli őket, s igyekszik pártolni a furcsa szerelmespárt.

Nemsokára értesül egykori szeretője, Violante messzehurkolódó sorsáról. Az orvosnövendék Violante levelezni kezd Szinapsziusz Viktorral, egy középzásiai segélyhely orvosával, aki feleségül kéri. A lány a kedvéért elvégzi a trópusi betegségek fakultását, és nekivág a kalandos útnak; holmi helyi hadműveletek következtében azonban Vikornak nyoma vész, és a férfi rokonai cselédnek, majd rabszolgának fogják be a sokáig vendégeskedő Violantét; a „jó rablók” segítségével menekül, ápolónővértnek, eltemetkezni Naurura, a lepraszigetre. Szinapsziusz Vikort ezalatt Dambin Dzsamcar rabló-láma fogságra veti s kémkedéssel gyanúsítja; a vörösök bevonulása után viszont a kommunisták süllyeszti el évekre börtöneikben az orvost, s így annyi levélváltás után Viktor és Violante sohasem találkoznak. Életük tanúja, Barnabás még a „gabreliuszi filozófia fényénél” sem tudja elfogadható magyarázatát adni képtelen sorsuknak.

Bekövetkezik a katalizma. Vulkánok születnek, szigetek süllyednek el, a Nigragor átvonul — ám a világnak esze ágában sincs, hogy elpusztuljon. Mintha nem is ők jövedöltek volna: a világvége-jövedölők éppoly rendületlen magabiztossággal szapulják azokat, akik hittek a jóslatban, mint szapulták a hitetleneket, amikor jóslták, — a gyermekek újra feltalálják a földművelést, a boltosok újra nyitnak s kinyitja zárdáit a szent prostitúció. A gabreliánus szekta már számlálja halottait. Nein Ferenc féltékenységében lelövi az ártatlan Consolatát és végez magával. Prozeliusz Nepomuknak menetrendszerűen fejére esik a téglá. Hebamintének a Nigragor poklában haja szála sem görbül meg, s most elpusztul egy hűvös szellőtől, amint rendeltetett. Barnabás lázadozva szemléli e felháborító, ostoba sorsokat. Pedig a gabreliánusok egyre többet zaklatják-rohamozzák Barnabást, hogy vesse alá magát a sorstörvénynek s legyen egészen panpedelupei. Rituális próbának vetik alá, és apálykor kikötik a Rémület Sziklájára, hogy szembe tud-e nézni az elborító árral s az utolsó pillanatban odják le; már a beavatás napját is kitűzik, amikor majd közlik kiszabott sorsát. Barnabás azonban iszonyú felfedezést tesz. Bálványá és eszményképe, a teljes aszkézist hirdető Gabrieliusz Gábiel titokban kiváltotta Heliánét a zárdabordélyból, és feleségül vette. Bikornutuszban az európai fellázad az Ezersziget sorsbörtöne ellen, s megkezdí futását. Disznók, libák, kecskék esnek áldozatul késének, sikoltva menekülnek az apróságok, kiürülnek az utcák. A harcosok üzőbe veszik az ámokot, aki a sorstörvényre támad, s az üldözö tömeget maga Heliáne tüzeli. Dárdaesőben, az utolsó pillanatban veti magát a hegypartról a tengerbe Barnabás, ahol — éppen Sors-Isten-Barom csudálatos és felséges beavatkozása révén — megmenekül a csónakrajok elől. A békés Roc-Y-Iocoo szigetén, a vajákos varázsló lányainak lázas betegen, kapkodva meséli különös történetét.

Még kapható Vigilia-könyvek

VIRRASZTÓK (Vigilia-antológia) 140,— Ft; A SZERETETRŐL (Guardini, Pieper, Ratzinger, Rahner, Balthasar, Vanier) 115,— Ft; **Hamvas Béla:** SILENTIUM, TITKOS JEGYZŐ-KÖNYV, UNICORNIS 75,— Ft.

Névtelen apáca imája

17. század. Exeteri lelet

*Uram — vénülök. Ki tudná jobban nálad
hogyan mabolnap aggnő lesz szolgálólányod*

*jaj már csúsz bodagra jaj már ülőzsába
fájásátul éjt-nap könnyűim potyognak
mégse kerül el a vénség rossz szokása
másnak ő-dolgába hogy belekotyogjak*

*adnád e rigolyám hogy hagyogassam el
s ne én ítélkezzem — ki-ki mit érdemel*

*ne csak ajkam-ránca mozogjon zsolozsmán
ne csak süket banya módra morcos mellver-
desve — figyelmezzek habogy szólnak bozzám
nevetős-ártatlan szíves-nyájas szerrel*

*ágyam ha kemény is s hideg bár a kása:
finnyásnak Előtted nincsen megállása*

*nagy-sok bölcsesség mi nálam bambárban áll
s megtapasztalással kontyig van a pallás!
ha nem sugdosódnék untig róráténál
abban volna másnak nagyon-nagy kárvallás —*

*vajha ne varcsognék furton-félelmessen
s barátság fonalát véle el ne messem*

*Uram! visszafognád e szátyár beszédet?
— ennyi lepcselésre van-e még bocsánat?
add hogy szálló szóval én-dolgomra térjek
mindjárt aligbogy megnyitom a számat*

*sajgásnak-nyögésnek — ha nincsen is másom:
zárjad le pecséttel panaszolkodásom*

*fájás-felkérődzés! baj-felsorolások!
már-már könnyebbülés: fél-üdvöz állapot!
... bezzeg ha sorolják nyavalyákat mások
belesápitózom s türelmetlen vagyok*

*adnál bosszútűrést: leljem bajom párját
esmérjem nyavalyák más létániáját*

*lyukas emlékezet: vajba megfoltoznád
mikoron felcsapok Jobbantudomkának
s ha közös múltakat társnőim felbozzák
menten kötözködni olyan kedvem támad*

*vaj ne erősködnék! Fogjál alázaatra:
én is tévedhetek vagyok olyan gyatra*

*az én gyügeségem — a Te dicsőséged!
magas kort értem meg de nem büdösségben
Te-dézsádban álltam üdvösségem végett
csak hogy tesseem Néked s mosolyogj az Égben*

*tarts meg mosolygósnak! — bárba szentjeiddel
együttélni cudar dolog (tudod) — bídd el*

*megszentülnöm? — az vón' csak a vakmerőség!
Isten késértése s nem is kívánkozom
így maradj meg nekem szent Váram! Erősség!
s így tarts meg Magadnak cellán-és vánkoston*

*ne vénült csömörrel! — ezt jól megvigyázzad! —
azzal csak a sátán művét koronázod*

*add hogy szent derűvel rójam kerengődet
szárnyas oltárodnál loppal ólalkodjam
szép szedett kosárral s majd ha ezt a Fődet
itt kell bagynom rá is ezt az ÁMENT mondjam*

*(szédülés környékez csak virágot szednék
s látásomra mintba bályog ereszkednék)*

*erősítsd meg szemem lássam hogy mint munkál
Te nagy Jód a rosszban: Lélek — emberségben
mint lesz a balga szent nagyobb a papoknál
s tudósabb szentzsoltár mind a száz versében*

*vajba lesugárzó kegyed örömebé
így szólbatnék jertek bozzám jer előmbe*

*jertek liliomos ékes tündérkéim
jóra forгатói titkos tálentomnak
apollak szoptatlak az Úr szent ígéin
édesség üdeség körtáncába vonlak*

*ily szeretet buggyan szívemből és számon:
utolsó kiáltás — az legyen az ÁMEN*

A Vigilia beszélgetése

Határ Győzővel

— *A hazai irodalmi életnek nagyon sok az adóssága. A magunk múltjával kapcsolatban is akadnak fehér foltok, s ha eljutottunk is már a kezdeményekig, a kortársi irodalom megismertetéséért ugyancsak jóval többet tehetnénk. Az úgynevezett nyugati magyar irodalommal már foglalkoznak néhányan, s óvatosan megkockáztatnánk azt a vélekedésünket, hogy épp rólad, munkásságodról, személyiségedről jó néhány ismertetés, sőt tanulmány is megjelent idehaza. Mégis megkérdezhetnénk: szerinted biteles, a tényeknek megfelelő fogalom a nyugati magyar irodalom?*

— Még ha ezer szigetből áll is a „szigetvilág”, akkor is: „világ”; akármekkora szélsőséges szórtságban él a diaszpóra, amíg magyarul beszél, addig magyar világ. A nyugati magyar irodalom a vegyi folyamatok irreverzibilitásával, nyelvi közegénél fogva tartozik a honi magyar irodalomhoz; pontosabban: a kettő összetartozik. Mégis, a különbségek szembeszökőek. Hol a nyugati magyar irodalom javára — hol kárára. Nyugaton sokkal könnyebb levedleni Közép-Európa irodalmi tájbetegségeit, mindenekelőtt rekurrens provincializmusát. Idegenben, a meglakott hontalanságban sokkal könnyebb felmérni, mennyivel idegenebb, mennyivel nagyobb a világ, mint amekkorának a meghitt, „otthonos” Honból kitekintve tűnik. Jótékony trauma ez, amely véghetetlen szerénységre tanít és lehántja rólunk a hungarológiai góg utolsó nyomát. Nem vagyunk se kivételesek, se választottak, nyelvünk egy az ötezer közül. A hátrány a nyugati magyar irodalomra: a mezei hadak rajzása, a mezei próféták nyüzsgése ebben a hártványkony irodalomban. Rendesen egy-két fázissal lemaradva a honi irodalomról, és pedig minél távolabb, annál inkább. Könnyen erőt vesz rajta a publicisztikai furor, kiéli politikai nosztalgiáit. Mármost ha valaki a Honban tanulmányt ír Nyugaton élő magyar íróról, vakarhatja a fejét. Honnan szedje műveit? A Zárt Gyűjteményből? Lejárja a lábát, vesztetegesse idejét? A Németh László-szakértő, a Babits-szakértő, a Szabó Lőrinc-szakértő tőle/rőla mindent elolvashat az utolsó betűig, kényelmesen, hiszen rendesen ott van magánkönyvtárában, gyűjti, „első kiadásokkal” büszkélkedik. Ha valaki arra vállalkozik, hogy Nyugaton élő szerzőről esszét ír, kénytelen nekivágni az oeuvre egytizedével tarsolyában, s közben folyton a fülébe duruzsolnak holmi begyökerezett hamis értékítéletek, kényelmi beskatulyázás, alaptalan besorolások szellemcsapatha, nemzedékbe, légből/másodkézből kapott ragadványszentenciák. Megörültem, amikor Tamás István „Láthatatlan írás” c. cikkében (ÉS, márc. 6.) szóvá tette a hozzáférhetőség nehézségeit, de mintha citromba haraptam volna, oly fanyarul mosolyogtam, amikor látnom kellett, hogy a hiányolt művek felsorolásában a politikai pamflettek címjegyzékére szorítkozik: ezeknek a „hiánycikk”-volta fájtn neki a nyugati magyar irodalomból. A magyar írott szó, a magyar irodalom világérvényes endémiája: hogy a publicisztika lármakereplőjét összetéveszti az — irodalommal.

— *A Nagy Larousse 1985-ös kiadásának 5168. lapján azt olvashatjuk rólad: „eredeti gondolkodó, művésze a nyelvnek”. Arról is elmélkedhetnénk, milyen nagy dicsőség szerepelni a közismert lexikonban, de badd kérdezzük meg inkább azt: mit jelent számodra a nyelv? Hiszel-e még a szóban? Vajon alkalmas-e ez a megrongyolt, olykor megbecstelenített kifejező eszközünk, hogy kifejezzük vele — bitelesen fejezzük ki,*

azaz: igazat szólva — gondolatainkat? Az, hogy „művésze” vagy a nyelvnek, tudatos törekvés eredménye, vagy éppen szerencsés adottságé? S hadd egészítsük ki még ezt a kérdéskört azzal: mit jelent számodra wimbledoni bázisban, Hongriuscule-ben, azaz „Kis-Magyarországban” élni a nyelv művészenek lenni?

— Nem vagyok a nyelvnek se művésze, se bűvésze, se akrobatája. Sokkal inkább: szolgáló cselédje; önkéntes foglya; sorsának vállalója. Elszomorít, ha egyik-másik könyvem ismertetője „zengzetem-nyelvezetem” dicséreténél megreked és teljesen megfélemledik magáról a könyvről. Abban a nyelvi környezetben, amelyben élek, naponta rákoppintanak „nyelvi” körmömre, lenyűgöz a nagy múltú, nagy irodalmú, agyonkoptatott, szinonimákkal agyontelített világnyelvek jelenléte; az angolé, a franciáé. De ezeken a nyelveken csak újságíró lehetnék, márpedig ha az író nem képes mozgósítani anyanyelvének teljes háromszázezer szavas szókincsét, nem érdemes nekiülni se. A mi nyelvünk fiatal, kis nyelv, bizonytalan; az orosz szögzsádságát, az angol mozaikos kombinatorikáját, a francia felidéző erejét nem éri utol. A költészet országútja a francia — nem a magyar. A regény hazája az angol — nem a magyar. Nyelvünk mindmáig nem „kész” a modern filozófiai fogalmak befogadására (a német ajkú Lukács nem sokat tehetett a magyar bölcséleti nyelv megújításáért). De tényként kell elfogadnom, hogy erre a nyelvre van „beprogramozva” érző szervem, annak minden reflexive; ennek a nyelvnek a vonatkozásrendszerére kell ráaggatnom, ami mondanivalóm támad — legyen az akár líra, akár történelmi regény, akár filozófia. Ősi legenda, hogy a világrejtély titkát kezünkbe adó sibolet itt van az orrunk előtt, mindössze azt a titokzatos formulát kéne megtalálnunk, amelynek alapján az ábécé betűit kellőképp összerakva — rálelünk a bűvös szóra. Így van a nyelvvel is, az is: minden titkok tudója, rejtegetője-hordozója; csak épp a kellő szavak összeválogatásával kéne megalkotnunk a kincses mondatot, mely a szezámok-szezámját nyitja. E legenda annyiban igaz, hogy a nyelv legemberibb, ős-öreg tapasztalataink fiziológias hombárja; mindent a nyelv tud, mi semmit sem tudunk nélküle és/de még látszat-tudásunkat is a nyelvtől lessük el. Alkalmasint van valami nyelvfölötti „ősnyelv” — nemegyszer kísértett ez a gondolat s nemcsak engem —, amely osztogatja, el-elpotyogtatja ezt az őstudást a kis és nagy nyelvek világtolongsában; s ha tegnap még büszke voltam, hogy a „kutyamarás szőrrel gyógyul” a mi Erdélyünk sajátos és egyedülvaló szellemi kincse, ma már tudom, hogy van latin, görög, héber (ki tudja, tán mezopotámiai, fárszi, indiai, kínai) megfelelője is: a közmondások népvándorlása tart, s szakasztott így, a filozófiában az eszmék kontinentális, világhódító lovaglása tart. „Fortresse Hongriuscule” — meg öregbástyája mélyén a gubózó könyvtár — a csend erődje a modern világ szellemsüketítő csörömpölésében; végső soron mindegy, milyen nyelven teszem, ha egyszer amaz „ősnyelv” bölcsességét keresgélem egybe Édesanyám anyatejjel adott édes nyelvében, a magyarban. Lépőkő vagyok, mint minden gondolkozó — lépőkő az évezredek, az eszmék lába alatt.

— Mit jelent ez a műfaji megnevezés, melyet mind gyakrabban olvashatunk a veled foglalkozó külföldi méltatásokban: „politiko-filozófia”? Egyáltalán van-e létjogosultsága a bölcséleti gondolkodásnak, melynek révén a létre rákérdezzünk? Hiszen manapság ez a lét is olyan zavaros és bizonytalan! Képes-e az emberi elme egységben látni és értelmezni, vagy végképp beérbetjük-e a szerényebb részletekkel?

— Tíz, szoros értelemben vett bölcséleti művet írtam, ezek közül csak egyetlenegy, az *Intra muros* mellé biggyesztettem oda, tájékoztató támpontul, egy könyvjegyzékben azt a műfajmeghatározást, hogy „Tractatus Politico-Philosophicus”. Am ez a könyv sem úgy politikai-bölcséleti írás, mint akár Spinozáé, akár Hobbes Leviátánja, akár Locke két traktátusa a Kormányzásról, akár Cabet, Campanella vagy más, francia és olasz utópisták munkái. Jól értettelek, a „bölcséleti” gondolkodásnak és egyáltalán, bármi másfajta elmélődésnek, hogy van-e — „létjogosultsága”?! Már hogy a fenébe ne lenne! A tudás vágyörülete — az episztemikus imperativusz — velünk született kardinális tulajdonsá-

gunk, s alighanem kizárólagosan emberi. Gyötrelme éppúgy eltölt, mint mámora; szabadulni tőle? Eszünkbe se jut. (Szókratészszel: hol van olyan bolond rabszolga, amelyik a Jó Gazdától szökni iparkodnék?) Melyik létről mondd, hogy „zavaros és bizonytalan”? Telefut száz a politika keserű seprőjével?! Bizonyára nem arról mondd, amelyre a bölcelet csúcisdiszciplinája, az ontológia rákérdez; s ez: a lét megléte, illetve meglétének indokolatlansága, úgy, ahogyan az ókorban, a skolasztikusoknál és az újkor bölcséletében ez a kérdés kifejeződött: „Miért van a minden — ahelyett, hogy nem volna?!” A létprobléma angolna-természetű s oly kisikló, mint ezer Próteusz; a lét, mely azért van pusztán, hogy *legyen* — minden más ige előfeltétele; a lét biológiai megtapasztalása zsigereink felől, „belülről” oly nyomasztó-evidens, hogy hol kétségbeejtő, mennyire semmit sem lehet mondani róla, hol önkívületes gyönyörűséggel követjük azt az elmenként végigvillámló ezer mindent, ami róla elmondható. Persze kérdés, hogy ki mennyivel éri be. Olyik Becsvágy Herkulese semmitmondó lappálíakkal fontoskodik a létmódokról, olyik sarlatán megcsapolja a nyelvet, olyik meg „szavafogytán” belemene-kül a derűs tanácsalanságba. Mert igaz ugyan, hogy a nyelv mindent tud; de úgy játszik velünk, mint macska az egérrel. Respektálnunk kell a nyelvet, mert az a megismerés határa; a nyelven „kívül”, alatta-fölötte-mellette, más közegben, más kiterjedésben nincs gondolkodás; s aki azt hiszi, az önkívületes jubilusoknak bölcséleti vetülete, tartalma-értelme van, az a megoldásvágy örültje csupán s olyanvalaki, aki túlboldogságában, a gyerekekkel-fürdővízzel — önmagát önti ki; nemhiába dorgálta Szent Pál azokat, akik a közösség egyik-másik önkívületes fetrengőjének artikulálatlan jajgatásában már mindjárt a rébuszokban beszélő Szentlélek megnyilatkozását látják. Felnézünk tehát a nyelvre, mint a tudhatóság véghatárára, de szakadatlanul résen kell lennünk, hogy ne dőlünk be a nyelv beépített idiotizmusainak. (Mindenkor nagy a kísértés, hogy etimologizálással „hámozzuk ki” egy-egy szóból filozófémánk kulcsszavait s e szó-torzásának mágiikus jelentőséget tulajdonítsunk: a játék vége ködevés-homálykergetés; teuton szógomolyok megimádása, melyek lefordíthatatlanok, s csupán az anyanyelv szerkezetére világítanak rá, heurisztikus értékük édeskevés. Az idiotizmusok és az anyanyelv idioszinkráziái tehát csapdák csupán, s nem a nyelv titkos tüzői, amelyekben aranyát rejtegeti). Jómagam ahhoz az iskolához tartozom, amely — Parmenidészszel — csupán a létnek tulajdonít valóságértéket, a „nemlétet” amolyan lyukszónak tartja, amely a nyelv pszeu-domatematikájának, formai lehetőségeinek a délibábolása. Elménk behatároltságánál fogva csak emberléptéken és emberoptika szerint, tehát protagorászi jelrendszerben tudjuk — a Te kifejezéssel élve — egységbe látni, vagyis értelmezni a jelenségvilágot s ez az értelmezhetőségi periméter oly tömördek, hogy beérnünk vele nem szerénység vagy szerénytelenség kérdése. Adottság, szemszerkezetünk és idegi szervezésünk adottsága. Komikus volna, ha most berzenkednénk ellene, amikor elménk alig tudja utolérni a multiverzumban egyre mélyebbre hatoló megismerés szárnyalását.

— 1981-ben rendkívül érdekes emlékezése jelent meg *De nobis fabula* címmel. Rába György kifejezését kölcsönözve „egy harapás történelem”; a tárgya: emlékezés az ifjúságra. Mostanában mintha sokkal egyetemesebb témával foglalkoznál: az egész emberiség gyermekkorával, a gondolkodás történetének egyik legizgalmasabb korszakával. Szólnál-e ezekről a filozófiai munkáidról s ne tekintened illetéktelen beavatkozásnak, ha egyszermind azt is megkérdezzük: csalódtál az irodalomban, hogy most a bölcsülethez fordulsz? Már csak azért is fel kell vetnünk a kérdést, mert 1980-ban megjelent *Önlerombolás* című vallomásodban „irodalomná merevült pózokról” írtál. Nos, ebben a veszélyzónában Te az „áperté” beszéd híve vagy-e, avagy inkább a hallgatásé? Mindkét magatartásnak vannak nagyszerű példái.

— Hadd mondjak erre egy apokrif történelmi anekdotát (Vergiliusszal: si parva licet componere magnis). III. György a palotalépcsőn szemmel látható szörnyülködéssel vette észre, hogy ezúttal nem menekül: Gibbon úr lélekszakadva siet felfelé, és már nyújtogatja a „A Római Birodalom Hanyatlása és Bukása” című korszakos művének dedikált nyolcadik kötetét. — Jóságos ég, még egy kötet?! Remélem, ez már az utolsó! — kiáltott fel az uralkodó; majd nagylelkűségének egy rohamában, hogy a tintanyalót meg ne bántsa, így szólt hozzá: — No, nem bánom, Gibbon úr, mondja el két szóval, de hamar, hogy mi van az egészben, csak addig, amíg leérünk a lépcsőn. — Ám a királynak amilyen sietős volt, Gibbon úrnak csupán annyi ideje maradt, hogy a lépcsőfordulón elfújja: — Csak annyi, nem több, Felső, amennyit a címe mond: A Római Birodalom Hanyatlása és Bukása. —

Engedelmet az adoma gorombaságáért. Amennyit ötven év alatt összeírtam, nem mondhatom el két szóval. Nem utasíthatom az olvasót a könyvtárpólchoz, mert könyveimet sem a könyvtárban, sem a boltban nem kaphatja meg; Nyugaton megjelentetett kiadványaimat pedig a Honban nem forgalmazhatom (noha ezzel is próbálkoztam a Kultúránál, de még választ se kaptam). Egy-két, rendesen kompromittáló sajtóhibával szedett, jelentéktelen verstől és két marginális kisregénytől eltekintve senki semmit sem olvashat tőlem. Nem számíthatom a hozzáférhetőségek közé sem Liturgikon, sem Heliáne című könyvem, annál kevésbé, mivel az utóbbit a kiadó raktárából vitték a zúzdába a fordulat évében. Hogyan: „csalódni” kell az irodalomban, hogy valaki „a bölcslethez forduljon”...?! Már ezen a fura sarkításon is érződik, mennyire sok-sok tengeri mérföldnyire van s mily idegen a magyar irodalmi közszellemtől az az alapkiindulás, amely írásaimnak mindvégig „vízjele” volt. Világhorizontok, európai szellemiség. Megint csak a vergiliusi dictum szellemében: Babits? Nem annyira a költőfejedelmet csodálom benne (nagyon!), mint inkább az elvetélt filozófust fájlatom (nagyon). Tudta ő, hogy minden más táján a világnak filozófus lett volna belőle. Minden irodalom előfeltétele: a receptákulum. A befogadó közeg. Márpedig (nem utolsósorban Iulianosz-regényem közönségkudarcából ítélve) nekem ilyen receptákulumom nincs. Mi biztosít, hogy nem állnak-e majd teljesen értetlenül akármelyik nagy opuszom előtt, még ha kiadódnék is?! S nem sikkad-e el vajon minden bölcséleti írásom csupán azért, mert nem „aulikus” — vagyis nem deferenciális a világi kinyilatkoztatással szemben s ezért kiadhatatlan lesz mindaddig, amíg e kinyilatkoztatás nem lesz elnézőbb és nem engedélyezi a kivételeket...?! Ismerve a magyar irodalmi tudat bölcséletellenességét (sőt, agykérgi sükettségét a bölcséletre) és az olvasói elvárások teljes negativizmusát (sőt, allergiás visszaborzadását tőle), azt kell mondanom, hogy a filozófiai irodalomnak nincs receptákulum. Mindig is tudtam, váltig ezzel a Caveattal próbáltam megférfni, kiegyezni, vele modus vivendit találni.

Első eszméletemtől fogva a bölcsélet ontikus problémái foglalkoztattak — de mert más módja nem volt, gondolataimat csempészárúként beloptam minden más műfajba, versbe, drámába, szépprózába. Műfordítók nagyasszonya, néhai Szöllősy Klára — aki minden írásomat ismerte — azt mondta regényeimről: mindegyiknek „svertje van” — ezért úsznak a vízen olyan biztonságosan. Kifogásolta is, hogy *Aníbel* című regénytrilógiámban ezt a „svertet” hiába keresi s igaza volt: baráti unszolásra mindenütt irtottam belőle a filozófia „öklendékét”, mivel a magyar olvasónak nem veszi be a gyomra (azóta is bánom, mint a kutya, amelyek kilencet kölykedzett). „Csalódni” az irodalomban? Nem tudom, ezt hogyan kell csinálni; valami póz lehet, ami tőlem idegen. Mindössze arról van szó, hogy bennem az írásnak más a belső hierarchiája. Ma már kivonatos formában olvasható magyarul is Plotinoszt, tudod, hogy az ő metafizikai hierarchiájában legfelül az Egy van, a létfölötti istenség, amely teremtéssel a „kezet” nem szennyezi és ha van egyáltalán „műforma”, amely tudatát tükrözi, az olyan, mint valami szellemfölötti mozdulatlan tengerzés. Minden más, alsóbb fokú isteni létmód az ő kiömlése, emanációja — anélkül, hogy e leáradásokkal az Egy kevesbednék. Az én világomban ennek az égi hierarchiának a földi megfelelője az irodalomban így alakul. Az elme csúcdiszciplínája: az ontológiai spekuláció. Ez minden

gondolhatóságok foglalatja. Még a filozófián belül is, minden más diszciplína ennek alatta áll. Minden egyéb az irodalomban, minden más műfaj, rangra-rendre felsorakozva, ez után és ez alatt következik. Sem a széppróza, sem a költészet nem mondhat el annyit a világjelenségről, amennyit a bölcelet elmond (elménk és az elgondolhatóság, érző szervünk és a nyelv határaiig).

A műkedvelők, a lusták és a szubkultúrák rajongásos lelkei, jól tudom, megingathatatlanok abbeli meggyőződésükben, hogy a költészet tetőzése, az ihlet sugallta magasrendű líra afféle *útróvidítés*: egy kurta futamat az egész és már ott vagyunk a bölcelet köldökénél! Ugyan minek rágnánk végig magunkat Kína, India, a görögök, a skolasztika, a modernek betűtengerén, ha egyszer így mindjárt a Tudáson kezdhetjük?! Csak lekuporodunk a költő-guru (respektíve regényíró-guru) elé, és ő majd elrebbenti nekünk aranyajkáról a kincsese formulát, ami a jelenségvilág kulcsa... Ó, dehogyan is akarnám elvenni ebbeli hitüket. S azt is tudom, Heidegger úgy olvasta Hölderlint, ahogyan Swedenborg hallgatta a hozzá lelátogató angyalokat. Nekem az üdvösséget a bölceletben ilyen olcsón nem adják. S mármint hogy jómagamnak mi volt a mestergondolatom, amellyel értelmezni próbáltam a világtüneményt? Ne kívánd, kérlek, hogy az író tíz könyvet elmondjon „két szóval, hamar, csak addig, amíg leérvünk a lépcsőn”. S nemcsak az tart vissza, hogy olyan könyveket boncolgatni, amelyek a honi olvasónak hozzáférhetetlenek, egyenesen időtlenség; hanem az is, hogy én a magam bölceleti eredményeit vagy tán eredménytelenségét afféle ezotériának tekintem. Nem akarok senkit vélt vagy valóságos „igazamról” meggyőzni; nem a térítő, hanem az elriasztó szándék dolgozik bennem, s inkább becsülöm azt, aki kitart hite, meggyőződése mellett, mint azt, aki bejelenti, hogy „megtért” gondolataimhoz s ezzel zavarba hoz.

Magam is „írdogáltam” verseket, ötven év lírai termése — Hajszálhíd és Lélekharangjáték című köteteim — közel 1200 könyvoldalni vers; de tedd kezed a szívedre és mondd meg: tud-e a magyar olvasó róla, hogy ez az „idegenbe szakadt” költő létezik? S eloszlathatja-e a körülötte támadt félreértéseket, levakarhatja-e a ráaggatott ostoba címkéket az, aki a „telivérek versenyében” nem indul? Ha egy kutyára rásütik, hogy rühes — az a kutya rühes marad, amíg él. Ha egyszer valakire rásütik az olvashatatlanság bélyegét, nincs az a teremtett olvasó, aki próbát tegyen vele, pl. azzal, hogy a könyvét felüsse. A rám sütött, eleve-diszkvalifikáló, minden versenyből kizáró értékítéletek annál is inkább felingerelnek, mert soha formátlan, „tudatkiömléses” regényeket nem írtam. Váltig vigyáztam arra, hogy minden könyvemnek szigorú architektúrája legyen és soha nem bíztam rá az olvasóra, hogy tudatában, az „ömlesztett anyagból” mintegy gatyába rázza a könyvet. Rendetlen könyv — rendetlen elme. Továbbmegyek: tisztelem a rossz, a türelmetlen olvasót, mert magam is az vagyok, nem szeretem, ha levegővel vagy fűrészporral etetnek; épp ezért mindig gondoltam az olvasóra és szemérmetlenül úgy jeleneteztem-szerkesztettem, hogy „feszítsem az érdeket”. Egy több mint ezeroldalas drámaciklusomba, azt hittem, anyagilag belebukom. A könyv két kiadást megért, egy amerikai olvasóm azt írta róla: „faltam, mint a detektívregényt”. Drámákról írta ezt, amelyek a középkor történelmi válságzónájában játszódnak s mondanivalójuk is — horribile dictu — végső fokon filozófiai!... Az elmondottakból is láthatod, mennyire az áperthe beszéd híve vagyok.

— *Mintba művészetellenes korban élnénk. Elmúltak a bajdani lázok. Te már 1967-ben Az avantgarde színház lebiggadásáról írtál a Katolikus Szemlében. Azóta mintba egyéb művészeti területen is kifulladásban volna a neoavantgarde, csak lelkes utánérzők kiáltoznak feltámadásáról (természetesen ők maguk lennének az életrekel-tői). Sajnos azonban nemcsak az új törekvések fáradtak el, hanem mintba az egész művészet is csak vonszolná magát. Európában hódít az amerikanizált ízlés, a technikai szemlélet... S ha már az avantgarde-ről, a technikai kultúráról szó esik, hadd*

*kérdezzük meg, most is úgy látod-e, mint a Szavak túlvilága című tanulmányodban írtad: azaz hogy újabb költészetünk elefántiázisban szenved s már lépni se tud, rok-
kant, de mivel költészet — ezért diadalszekéren jár? Magyarán: mi a véleményed a
legújabb magyar líráról, melyet elparentálnak, de él, temetnek, de virágzik... Ho-
gyan látszik ugyanez Wimbledonból?*

— Hadd helyezzem bele a képbe s hadd adjak neki távlatot: előljáróban hadd említsék két, világszerte tapasztalható fejleményt (mely, legalább intencionált formájában, már mindenütt lerakta ikráját). Eltűnik a parasztság mint életforma, el mint eszmény és mint romantika; de a parasztpártok nosztalgikusan „tovább élnek”. Más. Világszerte minden kormány arra törekszik, hogy tisztességes életkeretet, jólétet biztosítson a szavazó millióknak, ami jószerevel polgári ideál; ennek ellenére a művészetekben tovább él a századelő forradalomcsináló izgalma és a rohamra indulók terrorszólamainak nosztalgijája. „Nincs annál burzsujabb, mint irtózni mindentől, ami burzsuj” — írja Jules Renard. Csak a burzsoá szólhatja le a művészetet azzal, hogy „burzsoá művészet”; született proletárnak ez eszébe se jutna. Az önmagukat túlél, bebalzsamozott eszmék: nosztalgiák. Az avantgarde a kezdet kezdetétől, lényegénél és természeténél fogva tisztázatlan volt és maradt. Hogy műfajában és eszközeiben tisztázatlan, az hagyján: elvégre siet, hogy önmagáról le ne maradjon; ama görcsös életvidámság halálszorongása fojtogatja, hogy mikor lesz a maga Ragyogó Holnapjából a Tegnapok Ócskapiaca. Am, ami kivált megrendítő — sőt, aki sodrában benne van, de feldereng benne a kétely, annak elszomorító —, az egészen más. Az, hogy bölcséletileg tisztázatlan az avantgarde raison-d'être-je. Lényege ez az önmagáért való rohanás vagy csak járuléka s van valami más, igazi, szervült szubsztanciája? Mi igazolja ezt a vad rohanást? Miért, hogy leterrorizálja egymást és/vagy halálok halálával hal, vagy lekergeti a pályáról a nem vele rohanót? Miért vagyunk kötelesek egymás lábára taposva rohanni, mintegy horizontálisan előrezuhanni és merre-hova? A lemmingek kollektív öngyilkosságában nem akadhat lemming, aki megkérdőjelezi a futást. A legzsengőbb poszt-, tranz-, szür-, hiper-, neo-nouveau avantgarde-ok minduntalan feltalálják a meleg vizet. Az építészetben így tévedtek rá a szecesszió vonalaira, a posztmoderne meg komoly képpel találják a történelmi stílusok karikatúráját. Az irodalomban a költők rárandomizálnak arra, ami évezredek ősdadogása volt — de mert nem tudnak róla, üdvözlik benne az „újdonatújat”; bár hogy mi ez a „csudajó”, az immanens „többlet” az újban, ez a kérdés... nos? a kérdés tabu? ildomtalanosság? ahol ösztönök manifesztálódnak, ott nincs ilyen kérdés? vagy eszükbe se jut?...

Az ókori epigráfiumokon nem ismerték az elválasztójelet s ott folytatták a latin vagy a görög szót, ahol épp abbaradt: nem fért a kővön. S most a kötőjel elhagyásának primitívizmusát világszerte holmi avantgarde „diadálnak” tüntetik fel azok, akik ebben „vívmányt”, „előrelépést” látnak. Mi felé? Merről? És merre van az előre? Szívfacsaró maradiságomban nem tudok betelni örömteli ábrázatokkal: inkább halva lássák őket, semhogy rajtaérjék a kötőjel használatán. Hanyatt-homlok rohannak abba a veszélyzónába, amely rosszabb a Bermuda-háromszögnél — mert annak a fényzedőgéppel játszadozó vizuális líra a fél fogára sem elég. Édes-mindnyájunknak a Gutenberg-galaxisba horgonyzottsága ideig-óráig való, napjaink meg vannak számlálva. Ha majd miniaturizált komputerek oldják meg a fordításproblémát és a szövegrögzítés-szövegtárolás módja merőben más lesz — nemcsak a nyomdaköltészet kerül végveszélybe, hanem maga a könyvtár. Reméljük, a komputer kieszeli a módját Homérosz átmentésének; de még a líráénak is, már amennyiben hangteste van s úgy, ahogy évezredek óta volt, a fonémán alapszik és nem a rögzítésen. És itt, mivel végső soron „egy hajóban ülünk”, elborzadok a mondottaktól. Amit az önmagukat túlél, bebalzsamozott eszmékről — a nosztalgiákról mondtam: bárcsak ne volna igaz! Bárcsak még megadtnék nekem, hogy megöleljem azt a fiatait, aki nagyszerű meta-avantgarde költészetével rám cáfol. Gázoljon el. Hajlamos volnék elpártolni a magam zsörtölődő, vénséges vén „igazától”: hátha csak az elaggás, a lelassulás,

a hormonforgalom megváltozása beszél belőlem. Töredelmesen bevallom, a Lélekharangjáték óta abból a kötetnyi új versből, amennyit írtam, a legtöbbje „konzervatív”, megírt költeményes gögicse. Fiatalok „modern” halmazverseibetűlírāja közt kiszedve kiordít ásatagságával. De hogy majd minden versszöveg megírva indul bennem, ez onnan van, hogy megcsömörültem a sorokba tördelt álversektől, elundorodtam attól a beláthatatlan versözöntől, amely — a soreltördelés ürügyén — a versdiaré morotvája alá meríti a világot. Amúgy még mindig elég nyitott vagyok s (ha zenei igénytelenségét figyelmen kívül hagyom), nagyon tudom méltányolni a rock-video balladák leleményességét és azt, hogy ez a rock-video robbanás az igaz dolgok organikus természetességével történik velünk, körülöttünk: új műfajjal kecsgetet... De igazában innen, wimbledoni remeteműhelyemből is inkább arra figyelek, hogy mi történik a Honban. Íródik-e olyan nekem való könyv, ami körülöttem, az évente remekművel jelentkező nagy olasz, francia, angol irodalmak zajgásában kiállja az összehasonlítás próbáját.

— *És végezetül: min dolgozol most? Ha azt válaszolod, dolgozol, ez is azt jelenti: hiszel az irodalom jövőjében.*

— Kérdéssel meglepsz: ez így soha fel nem merült bennem, az irodalom jövőjébe vetett hitem soha meg nem rendült. No de elsőbbit, hogy min *nem* dolgozom. Mire ezek a sorok napvilágot látnak, megjelenik új kiadványom, az Angelika kertje és A szép Palásthyné — elbeszélésválogatás öt évtized terméséből, két nagy alakú, 600 oldalas kötet. Noha ez sem igazi „Work in Progress”, mert a java kész, hamarosan nekiülök új filozófiai opuszom kiszedésének — bár a szedés olykor felér egy újraírással: tán még az idén tető alá hozom. Azután? Hogy cserbenhágy vagy újra megsarkantyúz rajtam lovagló démonom?! Ma olyan korban vagyok, amilyenben Izidor bácsi lehetett — Kner Izidor Gyomán, akinek Édesapám alkalmazottja volt a nyomdán, és akit én, hároméves csöppség a porból feltekintve, tréfás óriásnak láttam. Sokért nem adnám, ha összeakadnék vele a wimbledoni dombon és megkérdezhetném, Izidor bácsi, elég-e az a kiskevés, amennyit betakarítottam? Vagy van-e még odahaza Kínai Fal, s nekem borsóm, arra hánynivaló?

Rónay László

NOVALIS

Láthatlak ezerféle képben

*Láthatlak ezerféle képben
fölfestve szépen, Mária,
egy sem rajzolhat meg aképpen,
legjobb lelkemnek látnia.*

*Tudom, a világ bangja végre,
mint az álom, messze lebeg,
s menny foghatatlan édességre
szólítgatja érzékemet.*

Kalász Márton fordítása

CSÁNYI LÁSZLÓ

Rigoletto-parafrázis

Topográfiai adalékok a bűn fogalmához

A romantika szereti a kiélezett helyzeteket. Victor Hugo hőse, Triboulet, vagy miként Verdi operájában találkozunk vele, Rigoletto, őrjöngve borul lánya holttestére, s a viharba kiáltja, hogy betelt az átok. Itt meg is torpanunk; milyen átkot emleget Rigoletto s egyáltalában, jogos-e átokról beszélni vagy inkább a bűn és büntetés iker-tényéről van szó? Hosszú út vezetett a folyóparti tragédiához, mert amikor először találkozunk vele, a hercegi udvar ünnepezt mőkamestere, gátlástalan kegyenc, aki nemcsak teljesíti ura parancsait, hanem egyenesen elébük megy, úgy is mondhatnánk, kedvet csinál a hercegnek a bűnhöz. Nagy sor jövend utána, de rögtön hozzá kell tennünk, a személyi kultusznak az a formája, amit Rigoletto szolgál, világnézettől, politikai indítéktól is független, kedvét leli abban, amit tesz, s jellemét tekintve egyenes ági leszármazottja Shakespeare III. Richárdjának:

*Én csúfságomat magam magyarázom:
Én, mivel nem játszhatom a szerelmemt,
Hogy eltöltsem e csevegő időt —
Úgy döntöttem, hogy gazember leszek.*

(Vas István fordítása)

Shakespeare drámájában lépésről lépésre nyomon tudjuk követni ennek a sötét elhatározásnak állomásait, Victor Hugo hőse — ez is a romantika módszeréhez tartozik — egysíkú jellemként áll előttünk, akinek nem kell gonosszá válnia, mert amikor megjelenik, már kedélyes gyilkosként mutatkozik be: Ceprano gróf fővételét javasolja, amiért oly makacs féltékenységgel őrzi felesége tisztességét. Ocsúdni sincs időnk, a mulatság forgatagában már tetézi is hitványságát, gúnyt űz az agg Monteronéból, akinek lányát — feltehetően az ő közreműködésével — ura elcsábította.

De nem akarom részletesen elemezni a történetet.

Már messze vagyunk a kegyelem állapotától, itt mindent a bűn magáértvalósága jár át, mert Rigoletto hivatalából nem következnek, hogy gúnyt űzzön a megalázott aggastyánból, vagy fejét követelje a tisztességes grófnak, amitől egyébként léha gazdája is visszaretten. Ne is kövessük most a bohócot baljós útján, ülünk le a hercegi bálterem egyik zugába, s próbáljuk megrajzolni Rigoletto sorsvonalát.

A bűn bonyolult fogalom, mert cselekedet és állapot egyaránt lehet, de ennek taglalása teológusokra tartozik. Kívülről nézve kettősség, mert önmagában van, de egy folyamat

része is; Júdás például nem biztos, hogy előre látta árulásának minden következményét, ez azonban felelősségét aligha csökkenti.

Példánk, Rigoletto, a bűn állapotában jelenik meg előttünk, s nem tehetünk egyebet, ezt a tényt el kell fogadnunk. Egyszerű lenne azt mondanunk, hogy hitvány jellem; nem megyünk vele sokra. Inkább arra gondolhatunk, hogy a bűn mint ember elleni rossz egzisztál benne, tehát közvetlenül nem Isten ellen lázad, mint a pártütő angyalok, hanem a pillanat érdekétől vezetve felebarátja romlását segíti elő. De még a pillanat érdeke is vitatható. Rigolettónak nincs szüksége arra, hogy lenyakazzák Ceprano grófot, karrierjét ez nem segíti elő — ahogy a deportálások szilaj pribékje is önszántából rugdosott tisztas matrónákat, most mellőzve későbbi példákat —, mintegy önmaga előtt bizonyítja hamis hűségét. Rigoletto, mint annyian mások, hivatala részeként szereti a bűnt, következésképp lánya iránti szeretete is sötét önzés csupán, s így bukása logikus következménye egy elháríthatatlan folyamatnak.

A közelmúlt történelme számos szereplőjének kellett szembenéznie a bűn nélküli vétkeesség tényével, s ez minőségileg mindenképp más, mint amiről a vértanú-akták szólnak, amikor fennállt a választás lehetősége, elvileg mindenképp. Korunk vértanú-aktáiból éppen ez hiányzik, mert az áldozat, a deportált vagy a koncepció per vádlottja, a jó—rossz manicheus elrendelésében vergődött, feloldhatatlanul, függetlenül saját cselekedetétől.

De ez messze vezetne, mi egy állapot rajzának vonalait keressük Rigoletto sorsában. Romantikus képlet, semmi kétség, de talán jó arra, hogy néhány részleten eltöprengjünk.

Ott hagyjuk el, hogy Ceprano gróf lenyakazását javasolja, és kiröhögi az ősz Monteronét.

Rögtön feltűnik, hogy hitvány, de ugyanakkor hiányzik belőle a démoni elem; nem alvilági küldött, még csak nem is szövetségese az ördögi hatalmaknak. Goethe, Madách Mefisztója okos és ravasz, Thomas Mann ördöge kifogástalan üzletember, legföljebb küllemét tekintve van benne valami szokatlan: cingár, ujjai tömpék, szemöldöke vörösés, s Adrian Leverkühnt főleg az lepi meg, hogy vacogtató hideg árad belőle. Bornemisza ördögi kísértéseiben a megszemélyesített gonosz az emberi gyarlóságból húz hasznot, de inkább csak kellemetlenkedik, mert mindenki tudja, hogy a bűnös végül megkapja büntetését.

A démoni először a korakeresztény irodalomban jelenik meg, fondorlatosan, Krisztusnak álcázva magát, ahogy később Luca Signorelli orvietói freskóján látjuk. Euszébiosz egyháztörténetében idézi Jusztinosz hatásos beszámolóját: „Az Úr mennybemenetele után a démonok elküldtek néhány embert, akik isteneknek adták ki magukat, és akiket nemhogy nem üztetek el, de még tiszteletben is részesítettetek!” Simon mágusról beszél, aki első vezére volt minden eretnokségnek, s a Magyar Anjou-legendáriumban is szerepel: azt ígérte, hogy felmegy a mennybe, repült is, mert a démoni küldetés csodára képes, de Szent Péter imájára lezuhant. Kép is ábrázolja: Quomodo Symon magus cecidit in terra. Utóda Menandrosz volt, akiről Euszébiosz azt írja, hogy „tömegével művelte a még nagyobb csodákat”. *(Az idézeteket Baán István fordította)*

A démoni elem, mint az Istennel dacoló bűn, a Don Juan legendában új formában jelenik meg, mert a népi képzelet nem léha nőcsábászt látott benne, egyébként is ez lett volna az egyszerűbb, hanem olyan hatalmasságot, aki a halottakkal is dacolni merészel. Don Juan önhietségében áldozatát szólítja, illetve helyette képmását, a kormányzó szobrát, s amikor az valóban megjelenik, nem is csodálkozik, mert tudja, hogy rajta rontás nem fog. S talán itt jutunk el a bűnnek mint állapotnak kérdéséhez. Don Juan nem tud vétkezni, mert elátkozott léte hordozza a bűnt, átmenetileg akár kéjeleghet is gonoszságában, látva, hogy vele ül diadalt a rontás, mint Martyn Ferenc félelmetes rajzán a nyilaskereszttel jelölt, ajkát nyaló kéjittas szörny, mintegy azt jelképezve, hogy az ember esendőségében lehet bűnös, de maga a bűn, mint állapot, emberen kívüli jelenség.

Don Juannal ellentétben Rigoletto esendő bűnös, nem alvilági hatalmak szövetségese, legfőljebb eszköze, ami nagy különbség. Nagyurat szolgál és szolgává züllik, erkölcsileg egyre mélyebb körökben kering; ez minden tettének forrása.

Azt mondhatjuk, alkalmas a bűnre, mert elmés, kiváló rögtönző, aki minden helyzetben feltalálja magát, s ellentétben a Don Juan-típussal, szét tudja választani a jót a rossztól, s pontosan tudja, hogy aljasan viselkedik, amikor gúnyt űz Monteronéból vagy Ceprano fejét vétetné. S itt hangsúlyoznunk kell védettségét: jól tudja, hogy a herceg kegyét élvezi, bármit tehet, nem érheti baj. Ellentétben a bűn állapotában hősködő Don Juannal, akiben a mefisztói dac munkál, sunyi bűnöző, következképp gyáva is, alattomos zsebtolvajhoz hasonlóan csak biztosnak látszó körülmények között mer cselekedni, s ebben a felemás állapotban szeretetét is rejtegetnie kell, pedig jó apa, őszintén siratja elhunyt feleségét, s amikor rájuk gondol, szemét elönti a könny. De az ő helyzetében — s ezt nem árt hangsúlyoznunk — ennek a szeretetnek nincs erkölcsi alapja, amit már Molnár Antal is felismert szép Rigoletto-elemzésében: „Aki hatalmat és tisztaságot is óhajt: lelki nyomorék”. Weöres Sándor versében Dsingiz khán „a törtlábú kanárit” megsiratja”, amit természetesen szó szerint vehetünk, de ez már a bűn lélektanába tartozik, amikor a kényszer-jöcselekedetnek kellene közömbösítenie a jóvátehetlent, az illúzióval helyettesítve a valóságot.

Éppen ezért Rigoletto szeretete is álság, a birtoklás öröme vezeti, tulajdonának tekinti lányát, akinek a házból sem szabad kimennie, mert esetleg megpillant egy férfit. Életének feloldhatatlan kettőssége: az idillt galád tettekkel akarja megteremteni, miközben magát az idillt is kegyetlen önzése járja át, s azt hiszi, ebben a vélt időtlenségben semmi nem változhat, mert a bűnnek nincs érzékelhető távlata, a benne-levés mint magas kökerítés vesz körül mindent. Pedig Rigoletto története tulajdonképpen akkor kezdődik, amikor az utolsó jelenetben Gilda azt suttogja, hogy a mennyben anyjával együtt fog imádkozni apjáért, ami újabb kérdést vet fel: mint annyiszor, a gyanútlan ártatlanság vállalja magára a kiengesztelés végső soron mégiscsak örömteli kényszerét. De mi inkább topográfiai kérdésekre keressük a választ, térjünk is vissza a helyszínre.

A függöny legördült, s Rigoletto teljesen egyedül van a végzetes éjszakában. Megaláztatása végleges: a herceg vidáman dalol a bérgyilkos tanyáján, lánya halott. Helyzete kilátástalan, de mégiscsak kell valamit tennie, egyébként is vihar van, ömlik az eső, ő pedig bőrig ázva áll az éjszakában, lánya zsákba varrt holttestével. Először is ezt kell eltakarítania, mégpedig mellözve minden keresztényi gyakorlatot, mert a szükség ettől is megfosztja. Vállára veszi a zsákot, s elindul a folyó mentén, mert a bérgyilkos, a tapasztalt Sparafucile azt tanácsolta, hogy a háztól kissé feljebb dobja a vízbe, ahol az örvény azonnal elnyeli. Ez is megtörténik és azután? Ott áll a város szélén, pénze nincs, mert a bosszú aranyait a lehető legrosszabb üzletbe fektette. A dilemma feloldhatatlan, mert a gonosz diadalmaskodott, ő pedig itt maradt egyedül, becsapva. Ez a bűn utáni állapot első felismerése.

Szent Ágoston azt írja Vallomásaiban, „beata quippe vita est gaudium de veritate” (boldog élet az igazságból fakadó öröm), de a beata vita, a boldog élet átmenetileg kiiktathatja a Jó princípiumát. Kant kategóriája, a Reich der Zwecke, a célok birodalma, a bűn állapotában erkölcstől független fogalom, itt minden a vágy és kielégülés hálójában vergődik, s ennek nincs, nem is lehet időbeli kiterjedése, mert mindent a pillanat kizárólagossága jár át. Szent Tamás azt írja, „minden cselekedet az értelem és akarat közös tevékenységével jön létre”, de éppen ez a bűn dilemmája is, midőn a szabad választás következményével találja szemben magát. Hegel az erkölcsiségben a szabadság eszméjét ismerte fel, mert az „a szabadság fogalma, amely a létező világgá és az öntudat természetévé lett”. (Hegel kiemelései.)

De a kegyelem elvesztése utáni állapot azt is jelenti, hogy megszűnt a választás lehetősége; a gyilkos eldobhatja törét, lemoshatja kezéről a vért, a bocsánat ugyan Istené,

de a tényeken ez sem változtat. A bűnös mindig magára marad, megbízói elfordulnak tőle, s most már az önámítás sem segít, elég Rákosit idéznünk, aki végül „Péter Gábor bandájáról” beszélt, mintha a rémtettekről akkor hallott volna először. A bűnös helyzete — Hegel terminológiájával — magáértvalóan is kilátástalan, mert az abszolutizált pillanat, aminek a bűn elkövetésekor nem volt időbeli kiterjedése, most egyszerre ellenáll a mulandóságnak, s mint Arany balladájában Ágnes asszony, örökkön látja a vérfoltot, amit a futó hab nem tud elkapdosni. Kilátástalan helyzet: Júdás fölakasztja magát, más élete végéig vonszolja terhét, a tények azonban szinte beékelődtek az időbe.

De térjünk vissza példázatunk hőséhez. Rigoletto átázott ruhában áll az éjszakában, s egyelőre fel sem tudja mérni azt, ami történt, mert csak arra gondol, hogy „betelt az átok”, babonás félelme valósággá vált, s az meg sem fordul fejében, hogy maga provokálta ki balsorsát. Dante Infernójának bűnösei pontosan emlékeznek múltjukra, de tettük súlyát csak az alvilági körökben érzik igazán, miután átléptek egy olyan állapotba, amelynek körvonalai egyelőre nem is rajzolódnak ki Rigoletto előtt. Számára még minden a feltételes múlt illúziója, mert ha nem történt volna meg, aminek be kellett következnie, vígan élné világát, s aligha kételkedhetünk abban, hogy ismét vérpadra is küldene bárkit, ki útjában áll.

A magának épített beata vita illúziója szétfoszlott. Miben lehet még reménykedni? Erre ő sem tud válaszolni. A pillanat múlt örömeivel szövetkezett, s most azt kell látnia, hogy minden összeomlott. Szívébe döfhetné a kést, lánya után vethetné magát a folyóba, de tudjuk, gyáva, aki csak sunyi bűnökre képes, bár jobb, ha ezt nem firtatjuk, fontosabbak is a tények.

Abban nem lehet kétségünk, hogy a tetemet eltakarítja, mégpedig úgy, ahogy bűntársa, Sparafucile tanácsolta. S miközben a herceg, bor mellett, a szép Maddalénát ölelve, csúfondárosan dalolja, hogy az asszony ingatag, a bohóc vállára veszi a szörnyű zsákot, s elindul a folyó mentében. És azután?

Vissza kell térnünk a korábbiakhoz. Nem Don Juan, tehát nem az alvilági hatalmak szövetségese, csak áldozata. Alatta nem fog megnyílni a föld, buta bűnös csak, aki hitt a pillanat vélt maradandóságában, s nagyon jól érezte magát bűnősként, el is éldegélt volna így az idők végezetéig, akár azon is túl. De épp a bűn csalta meg, s most — nincs más választása — meg kell próbálnia, hogy kiegyezzek a sorssal. Ahogy lehet.

De előbb vissza kell bicegnie a városba. Gönce átázott, süvít a szél, fázik, talán éhes is. Amikor otthon van végre, Giovanna, ez a józan cseléd, gyorsan begyűjt, herbateát főz, előkeresi a bélelt mamuszt, mert gazdáját rázza a hideg. Talán vigasztalja is, hogy elmúlik minden, a zápor már enyhült is, csak kortyolja a forró teát, jót tesz, tapasztalatból tudja.

Űl a kályha mellett, szorosra húzza vállán a teveszőr takarót, s amikor Giovanna a holnapi ebéd felől kérdezi, azt mondja, vegyen majd egy darab marhafelsált, van még némi pénz a pohárszéken álló bögrében.

Arra is gondol, hogy új tréfákat kell kieszelnie, mert a herceg a vígságot szereti, nőket is fel kell hajtania neki, az udvarhölgyek között akad még néhány szemrevaló.

Szorosabbra húzza a teveszőr takarót, nagyokat kortyint a teából, s megállapítja, valahogy mégiscsak kell élni. Sparafucilét azért kifizettem, gondolja tárgyilagosan, s ez megnyugtatja, mert soha nem maradt adósa senkinek, erre kényes.

Makacsul maga elé mered, pedig ha egy pillanatra megfordulna, látná, hogy a küszöbön egy angyal kuporog, kezébe temeti arcát, s ujjai között csorog a könnye.

Szűz Mária és a keresztény egység

II. János Pál a Mária-évet bejelentő enciklikájában úgy mutatta be a Szűzanyát a megosztott kereszténységnek, mint az oszthatatlan egyház előképét. Csakhogy Mária személye, amennyire összeköti a keresztényeket, annyira meg is osztja. Bizonyos szempontból éppen az ő szerepének értelmezésében csapnak össze igen élesen a különböző keresztény vallási vélemények. Az *Actualité Religieuse* című katolikus folyóirat 1987. júniusi számában — az ökuménia jegyében — a katolikus álláspont mellett szót adott az ortodox, az evangélikus és a református egyház egy-egy képviselőjének: fejtsek ki, hogyan látják Máriát. A kép meglehetősen ellentmondásos. Csalódást okozhat azoknak, akik a keresztény egység szép álmát közelinek vélik. De keresztény testvéreink Máriáról vallott felfogásának megismerése bizonyosan segíteni fog azok munkájában, akik az egység kialakulását olyan folyamatnak tekintik, amely a végső egységhez vezet az üdvösségben. Ennek tanúja Mária, az egyház előképe.

Mária, az új emberiség kezdete

A görögkeleti egyház Mária-tiszteletéről Dan-Ilie Ciobotea, a bossey-i Ökumenikus Intézet (Svájc) igazgatóhelyettese nyilatkozott.

Az ortodox egyház elfogadta az efezusi zsinat (431) meghatározását: Mária — Isten anyja. Ezért nem érezte szükségét újabb Mária-dogmák alkotásának. A mariológia nem különálló fejezete az ortodox dogmatikának, hanem a krisztológia és az ekléziológia szerves része. Ez tükröződik a liturgiában és az ikonográfiában is: Máriát a megtestesülés misztériumában szemlélik.

Az ortodox egyház Máriát eszkatologikus távlatokba helyezi. Jézus Krisztus valóságos Isten és valóságos ember, az Ő személyében és életében egy gyökeresen új létrend lépett a világba. Ez az új istenfiúi élet pünkösdkor, a Szentlélek kiáradásával sokak számára valósággá lett. Vagyis a Szent Szűz méhéből született Krisztus a kezdete annak a folyamatnak, amelynek kiteljesedésekor Isten országa megvalósult és Isten lesz minden mindenben.

A középkor csodálatos Mária-himnuszai eszkatologikus távlatba helyezik Mária alakját — mindig hűségesen a Szentíráshoz és Efezus tanításához. Az egyik himnusz például Máriát a „mindenség öröme”-nek nevezi: „Az egész teremtett világ öröme vagy, ó, kegyelemmel teljes... aki által Isten megtestesült és kisgyermekké lett.” Ami tehát Máriában beteljesült a Fiúisten megtestesülése által, az az egész teremtésre vonatkozik. A megtestesülés végső célja az, hogy megszabadítson Éva átkától, hogy megújítsa az emberi természetet és a mindenséget, és helyreállítsa az ember eredeti hivatását.

Jézus szűzi fogantatása éppen azt a misztériumot fedi fel, hogy a bukott ember üdvözítésének terve egyedül Istentől indult ki. A Megváltó születése nem emberi kezdeményezés eredménye. Mária Isten megtestesült Fiának anyja lett; nem Istennel való külső egyesülés által, hanem úgy, hogy benne lakozott a Szentháromság, ő pedig a

Szentháromság jelenlétében élt. Mária titka nekünk is szól: minden ember hivatása és végső célja az, hogy Isten éljen bennünk és mi Őbenne. Az ortodox egyház Szent Atanáz nyomán ezt nevezi az ember megistenülésének a Szentlélek által. A Szent Szűz a megtestesülés pillanatától kezdve az új Krisztust hordozó emberiség első képviselője. Ezt érzékelteti az a görögkeleti templomok szentélyében lévő ikon, melyen az Istenanyát nem Gyermekével látjuk, hanem egy keblére rajzolt körrel — ez Mária belső világát jelzi —, s ebben a felnőtt Krisztus képével.

Az ortodox egyház is vallja, hogy Mária az egyház előképe: az ő szűzi anyasága a kezdete annak az újjászületésnek, mely „nem vérből, sem a test ösztönéből, sem a férfi akaratából, hanem Istenből” való (Jn 1, 13). Lelki kapcsolaton nyugvó család alakul így ki a Szentlélek erejéből: az egyház közössége. Erre utal Jézus szava: „Aki teljesíti mennyei Atyám akaratát, az mind testvérem, nővérem és anyám.” (Mt 12, 50) Isten nagy családjában Jézus az elsőszülött a testvérek között. Ez a családi otthon nyitva áll minden ember előtt, aki újjá tud születni Isten szavában és a Szentlélekben (Jn 3, 34; 1Pét 1, 23). Ennek az egyháznak előképe Mária: lelki édesanyja a gyermekek sokaságának, ahogyan azt Szent János leírja a Jelenések könyvében. Csak ennek az új, lelki anyaságnak az ismeretében érthetjük meg igazán, hogy Mária az emberiség szószólója Isten előtt, az egyház előképe, aki könyörög Istennél a világ üdvéért.

Mária tisztelete elevenen él az ortodox egyházban. Nemcsak a Mária-ünnepeken, hanem valamennyi liturgikus eseményben ünnepélyesen megnevezik a Szent Szület, Isten anyját. „Szent Anyád közbenjárása által ments meg, Uram, minket!” — ez az ima átjárja az egész ortodox liturgiát.

Kerüljük a félreértéseket

A katolikus egyház Mária-tiszteletét Bernard Sesboué jezuita hittudós elemezte.

A II. vatikáni zsinat Máriával az egyházzól szóló konstitúcióban foglalkozott. Az utóbbi években ismét erősödik a Szent Szűz tisztelete. Az egyház által hivatalosan még el nem ismert Mária-jelenések mellett ezt erősíti II. János Pál pápa áhítata is. A pápai nyilatkozatokban sajátos kettősség mutatkozik meg: egyrészt a Szentatya szeretné mindenkinek átadni személyes ragaszkodását, lengyel hódolatát Szűz Mária iránt, másrészt azonban érezhetően alárendeli ezt a törekvését az ökumenizmus követelményeinek. A Mária-évet bejelentő enciklikájában például Máriáról elsősorban olyan kifejezésekkel szól, amelyek minden hívőre vonatkozhatnak: kiválasztás, kegyelem, hit. Nem úgy látatja Mária, mint ég és föld között lebegő kiváltságos lényt, aki távol áll az üdvösség földi történetétől.

A protestánsokkal való dialógusban nehézséget okoz Mária közbenjáró szerepének értelmezése. Ez a nehézség nagyrészt félreértésen alapul és könnyen feloldható, ha elhagyjuk a zavart keltő kifejezéseket. Nem lehet azonban megkerülni azt a katolikus álláspontot, mely szerint Mária sajátos hivatása kezdettől az, hogy az emberiség nevében szabadon együttműködjék Istennel az üdvösség művében. Ennek alapja Krisztus emberiségének együttműködése az Istentől kapott üdvösségben. Karl Barth úgy fogalmazott, hogy számára a fő nehézséget a katolikus mariológiában nem annyira Mária kiváltsagai okozták, hanem az, hogy a katolikusok egy „teremtőmennynek” tulajdonítanak szerepet az üdvösség elnyerésében. Ez az, ami elfogadhatatlan az „egyedül üdvözítő hit” protestáns elve alapján.

E vitás pont a krisztológiában is megtalálható. Luther ugyanis azt vallotta, hogy az üdvösségtörténetben Krisztus embersége nem játszott szerepet; egyedül Isten ment meg bennünket Jézusban. De eltér a katolikus és a protestáns teológiai felfogás annak megítélésében is, hogy az egyház hogyan működik együtt az üdvösséggel. A katolikus

felfogás szerint az egyház intézményesen kifejezi és gyakorolja Krisztus egyetlen közvetítő szerepét.

A katolikus és protestáns felfogás különbözősége Isten és ember kapcsolatának eltérő felfogására vezethető vissza, ez pedig összefügg a hit által történő megigazulás kérdésével. A múltban ez okozta a legtöbb vitát, az ökumenikus párbeszéd azonban ma már eljutott a megoldáshoz. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az ember cselekedetei nem mérhetők Isten üdvözítő kegyelméhez. Továbbra is vitatott pont azonban, hogy Isten kezdeményezésére a kegyelemmel megajándékozott ember képes-e válaszolni. Katolikus felfogás szerint a kegyelem lehetővé teszi, hogy az ember válaszoljon Isten hívására és hathatósan együttműködjék vele. — Ezen a ponton még sok testvéri vita várható az ökumenikus párbeszédben.

A Máriával kapcsolatos ökumenikus párbeszéd eddig nem sokra jutott. Ennek oka, hogy a mariológiát mindmáig periférikus témának tekintették az egység felé vezető úton. Először fontosabb területeken — egyház, szentségek, intézmények — törekedtek megegyezésre. Sesboué véleménye szerint azonban a Máriáról folytatott ökumenikus párbeszéd segíthet megoldani az egyházzal, az embernek az üdvösséghez való viszonyával kapcsolatos nehézségeket is.

A Mária-tisztelet — felfogás kérdése

Jacques-Noël Péres evangélikus lelkész, a párizsi protestáns teológiai tanszék professzora ismertette egyházának Máriáról vallott felfogását.

Az evangélikusok nem „Máriában” hisznek, hanem Istenben. A Mária-kérdés számukra nem hitbeli, hanem felfogásbeli kérdés. A professzor véleménye szerint Mária alakja ezért nem is okozhat ellentétet a protestánsok és a katolikusok között. Csupán arról van szó, hogy másképpen vélekednek róla.

Az evangélikus egyház fontos bibliai személyiségnek tartja Máriát az üdvösség történetében betöltött szerepe miatt: ő hozta világra a Messiást. Ez a tény azonban semmit nem változtat az életén, legalábbis nem többet, mint amennyit az anyaság változtat egy asszony életében. A Biblia szerint egy názáretbeli szűznek megjelent Gábor angyal és szólt hozzá. A szűz elfogadta a mondottakat. Beleegyezésével a bizalom aktusát gyakorolta. — Ez azonban nem „érdemszerző cselekedet”; ő csupán elfogadta a kegyelmet, amelyet kapott, nem pedig „kiérdemelte”. Isten volt az, aki kiválasztotta Máriát, ő pedig passzívan elfogadta a kiválasztottságot.

Természetesen vissza is utasíthatta volna — de „igen”-je mégsem üdvösségszerző önmagában, csupán a neki adott kegyelem felismerése. Hiszen minden ember kap kegyelmet Istentől, és megvan a választási lehetősége, hogy felismeri és gyümölcsozdteti-e vagy pedig visszautasítja azt. Mária szabadsága nem volt több a miénknél; nem terjedt ki arra, hogy eldöntse: részesüljön-e a kegyelemben, hanem inkább arra a módra, ahogyan a kegyelmet megélte. Nem ő — és nem az ember — dönt a kegyelemről; az evangélikusok Luther nyomán azt vallják, hogy egyedül a hit elfogadása a lényeges. Az ember nem rendelkezik a kegyelemmel; Isten szeretete az elsődleges.

Mária semmiben sem különbözött más asszonyoktól. A megtestesülés azt jelentette, hogy Krisztusnak valóságos embernek kellett lennie, ezért kellett asszonytól születnie. Olyan asszonytól, aki nem különbözik a többitől. Mária szeplőtelen fogantatásának elve — amint azt a katolikus egyház dogmája megfogalmazza — a megtestesülés teljességének tagadása. Mária éppoly bűnös volt, mint a többi ember; Krisztus a testét ebből a bűnös emberiségből vette. Jézus Krisztus büntelensége nem természettől adott, hanem később megszerzett. Ő azért büntelen, mert ellenállt a kísértésnek, de „vétkézhetett volna”. Krisztus az az Ember, aki tökéletesen engedelmes volt Istennek.

Máriát a Biblia szerint a „Magasságbeli ereje beárnyékozta”. Ez a kifejezés a Szentlélek kiáradását jelzi; amint az Ószövetségben azt olvassuk például, hogy a prófétákra vagy a Szövetség Szekrényére Isten „árnyéka borult”. Ez a kifejezés természetesen nem a szó biológiai értelmében vett megtermékenyítést jelenti, hanem azt, hogy a gyermek, aki születik, valóban Isten Fia. Isten Mária gyermekét választotta ki, hogy benne megtestesüljön, ez a gyermek a világba jött Isten.

Az evangélikus egyház egységesen vallja, hogy Jézus az Isten Fia, aki Máriától született. Az evangélikus hívek nem Mária-ellenesek, legrosszabb esetben közömbösek ebben a kérdésben. De a többség tiszteli Máriát, mint Isten anyját. Bár talán a Krisztus anyja kifejezés szerencsésebb lenne, hiszen Mária nem az Atya anyja, hanem a Szentháromság egyik Személyének, a megtestesült Fiúnak az anyja.

Az evangélikus egyház liturgikus naptárában szerepel az angyali üdvözlötnek és Erzsébet meglátogatásának az ünnepe, de kevés hívő figyel rájuk. Kivétel, ha vasárnapra esnek, mert ilyenkor rövid imádsággal emlékeznek meg az ünnepekről. Advent negyedik vasárnapjának imádsága jól összefoglalja az evangélikus felfogást Mária szerepéről: „Urunk Jézus, mutasd meg hatalmadat és jöjj el! Készítsd elő egyházadat a te fogadásodra! (Ebbe beleérthetjük: ahogyan Mária fogadott téged.) Adj mindnyájunknak segítő erődből! Semmisítsd meg a bűneink okozta akadályokat (ahogy Máriánál megtetted), és siettesd országod eljövetelét. Aki élzs és uralkodik az Atyával és a Szentlélekkel együtt, Isten, örökkön-örökké.”

Sem érdem, sem elsőbbség nem illeti Máriát

A református álláspontot Claudette Marquet, a francia Protestáns Hivatalos Közlöny szerkesztője és az Actualité Religieuse szerkesztőségi tagja ismertette.

Mária a református teológiában és áhitatban úgyszólván semmilyen szerepet nem tölt be. Ez a tény természetesen nem feledteti a nagy alapítók Mária-tiszteletét. Luther felesége Magnificat-kommentárja ma is kincse a református egyháznak. Kálvin pedig úgy beszél Máriáról, mint „Urunk anyja”-ról. Az efezusi zsinat meghatározása azonban — református értelmezés szerint — elsősorban a Fiúra vonatkozott. Az „Isten anyja” kifejezéssel azt akarták hangsúlyozni, hogy Krisztus „valóságos ember és valóságos Isten” egy személyben — szemben azokkal a tanokkal, amelyek Jézust csak embernek tekintették.

A református teológusok, Karl Barthot is beleértve, elutasítanak minden tanítást, amely Jézus egyedülálló szerepét gyengítheti. Hangsúlyozzák, hogy egyedül az Isten Fia, az Istenember áll különleges kapcsolatban Istennel. Ő az egyetlen közvetítő Isten és az emberiség között; az egyetlen közbenjáró, az egyetlen pártfogó, az egyetlen bíró, az egyetlen út. Mindenki más: Ábrahám, Izsák, Jákob, a próféták, Mária, Péter vagy Pál — tanúja Istennek, csodálatos, megrázó „óriása a hitnek”, de csak tanúk.

A katolikus tanítás szerint Mária több mint egyszerű tanú. Az ő „igen”-je az egész emberiség nevében való hozzájárulás Isten üdvözítő tervéhez. A református tanítás ezt nem fogadja el. Ha ugyanis bármily csekély módon teret adunk az emberi érdemnek az üdvösség történetében, még ha Jézus anyjáról van is szó, akkor tévútra jutunk. Mária „igen”-je elvezet a szeplőtelen fogantatáshoz, majd a mennybevitelhez — és ezzel az embert, ha nem is tettük egyenlővé Krisztussal, de legalábbis az utána következő második helyre emeltük. Miért lenne Mária „igen”-je erősebb, mint Ábrahámé, aki elhagyta szülőföldjét? Mint Pálé Damaszkusznál? A Biblia többször ismétli, hogy nincsen semmi érdemünk, hogy egyedül Isten ingyenes kegyelméből üdvözülhetünk. Még Isten anyja is — mint minden hívő — csak az Ország kapujában áll, minden külön érdem és elsőbbség nélkül, és csak Jézus nyomán léphet be oda — összegezte a református álláspontot Claudette Marquet.

(Juth Lenke fordítása)

A rend lelke és a lélek rendje

„Rend van, „rendes vagy”, „rendes ház”, „rendesen viselkedik” — hányszor mondjuk és halljuk! De tudjuk-e, mi az igazi rend? „Hű, micsoda rendtelenség!”, állapítjuk meg az egyik helyen. „Hű, micsoda rend!”, a másikon, s mind a két helyet nyomasztónak érezzük. El lehet azzal intézni, hogy van rossz (mert formális, öncélú, erőszakolt) rend — és jó (mert bohém, művészi, szabadságot jelentő) rendtelenség? Erről folyik a vita abban a kisközösségben, amelyikben eddig „minden rendben volt”.

— A percenként elhangzó „rendben van” visszaélés a Renddel.

— És sok esetben csak azt jelenti, hogy minden „megy a megszokott módon”.

— Azért gondoljatok bele, mi lenne, ha most egyszerre három-négy dolog nem menne a megszokott módon?

— Rendtelenség. Ezt egyébként könnyebben lehet meghatározni: strukturális vagy funkcionális zavar. Rendtelenség a betegség, a távlatnélküliség, a következtelenség, az ide-oda igazodás, a kapkodó próbálgatás.

— Vagyis, amikor felbomlik a harmónia.

— Rengeteg az álharmónia, az illedelmes illetlenség, a sok „rendben van”.

— Számomra létszükséglet, hogy megnyugtassanak, van Rend, törvény, igazság.

— Arra sosem gondoltál, milyen jogon áztatnak azzal, hogy „rendben van”, amikor annyi minden nincsen rendben körülöttünk, bennünk?

— Mi másra hivatkozhatna a bennünk lévő ösbizalom, a „rendben van” érzése, mint a nagy Rendre?

— Értelmes rendre mindnyájunknak szüksége van, de az öncélú, formális rend gúzsba köt és megtéveszt. Soroljuk fel, mi nem igazi rend azok közül, amit annak nevezünk!

— A kínosan feszes, öncélú rendszeresség könnyen lélektelelné, néha lélekölővé válik.

— A rendszeres tudás is kevés, ha nem tudok veled értelmesen élni.

— Nem rend a megszokás, az egyformaság sem. Mindent összevetve: nem a „hogyan” a rend lelke, hanem a „miért”.

— Amire nem tudhatjuk a pontos választ.

— Ki mondta, hogy a téridőben található meg a rend lelkét? Az életben legalább akkora a káosz, mint a kozmosz!

— Engem inkább az érdekelné, hogy tudnánk rendbe tenni magunkat, vagyis nem a rend lelke, hanem a lelkünk rendje. Mikor lesz hiteles az általunk kimondott „rendben van”?

— „Jöjj el szabadság! Te szülsz nekem rendet, jó szóval oktasd, játszani is engedj szép, komoly fiadat!” A szabadság, jóság, szépség, okosság és rend egy töről fakad. A rendtelenség a semmi felé vezető út, s csak rendes ember lehet egészséges.

— Hogyan juthatok közelebb a Rendhez? Rendrakással?

— El lehet kezdeni alapos önvizsgálattal, lelki nagytakarítással, de még egy valódi nagytakarítással, szekrényrámolással, fiókrendezéssel is, ha közben a Rendre gondolunk, s arra, hogy ezzel is azt szolgáljuk.

— S ha nem sikerül tartósan rendet tartani, ha előbb-utóbb minden elromlik, kicsorbul, összetörik, ha minden rend szétzilálódik — miben bízhatom még? Hogy van egy rendező elv a mi rendjeinken kívül?

Rend a lelke mindennek — nélküle nem létezhet semmi. Ami van, annak rendben kell lennie, különben eltorzul, elromlik, elpusztul. A létet a rend tartja össze. Az ember pedig hol kíváncsian, hol riadtan keresi ezt a rendet: saját életének külső és belső rendjét, szűkebb környezetének és a mindenségnek a rendjét. De túl is pillant a közvetlenül észlelhető világon, s kutatja azt az isteni rendet, amely a háttere és biztosítéka a világnak, az emberi élet rendjének. Már a legősibb mítoszok is azt írják le, hogyan lett a káoszból, a gomolygó és bizonytalan zürzavarból kozmosz, rend. Ez a „szent kezdet”, a „hierarchia” szabta meg számukra a világ és az élet rendjét, s fejtette meg az élet értelmének titkát: tart-e valamerre a világ, van-e célja, beteljesedése, s ha igen, merre található, hogyan érhető el?

Az ilyesféle kérdések mögött néha ijedtség bujkál: félünk a káosztól, a váratlan katasztrófáktól, a balesetektől, a zürzavartól, a pusztulástól. Máskor viszont az alkotás vágya hajt: rend fogja össze a teret és az időt, a makrokozmoszt és a mikrokozmoszt. Ha fokozatosan feltárjuk a természet rendjét, akkor arra támaszkodva, annak felhasználásával tágíthatjuk életterünket, egyre nagyobb területeken lehetünk úrrá, egyre szabadabbá és hatalmasabbá lehetünk — feltéve, ha egymással is rendezett kapcsolatokat tudunk kialakítani ezen az egyre szűkebbnek bizonyuló földgolyón.

A Biblia a teremtés történetével tanít meg arra, hogy a világ rendje nem bonyolult, de személytelen harmónia, értelmes, tehát megoldható keresztrejtvény, tudatosan felépített labirintus. A Teremtő Isten nem a káoszból, hanem a semmiből alkotta meg a mindenséget, s ebbe a célirányosan elrendezett világba helyezte bele az embert. Megszabta benne az idők folyását és a fejlődés rendjét is: mindent úgy rendezett el az emberben és körülötte, hogy egy végső boldogság felé irányítsa őt.

Az ember egyetlen feladata lehet a világgal és önmagával: a természetben s a szellem világában, a logikában és az etikában adott rendhez, a fejlődés és az igazi boldogságra törekvési törvényeihez igazodva kialakítani a helyes rendet a természetben, a társadalomban és saját életében. Játszani sem lehet elfogadott, használható és értelmes játékszabályok nélkül.

A rend mégis gyakran kártékony, sőt pusztító hatalomnak látszik, néha annak is bizonyul. Elítéljük — joggal — a túlzott pedantériát, az intézményesített bürokráciát, a rendnek kikialtott törvénytelenégeket. Változtatni, újítani, jobbítani akarunk. Mi áll a renddel szembe forduló indulatok mögött? A dackorszakból visszamaradt kamasz-én lázadása, zsarnok és anarchiába torkolló úrhatnamság, amely a maga szeszélyét akarja érvényre juttatni minden áron? Vagy pedig a változtatás, a jobbítás, a fejlődés jogos vágya?

Minden lázadásnak, újításnak csak akkor van értelme, ha értelmes célra, új, de tökéletesebb rendre törekszik. A rendet csak egy okosabb, fejlettebb, igazságosabb, elevenebb renddel lehet felülmúlni — a rendetlenség, az önkény, az igazságtalanság pusztuláshoz vezet. A fejlődés útja a káoszból a kozmosz, a zürzavarból vagy kezdetlegesebb rendből a teljesebb és tágasabb rend felé vezet.

De ki szabja meg a rend rendjét? Van-e olyan végső rendező elv, amely tágas és erős, élő és életadó — s ha igen, hol találhatunk rá? A természet rendje? Végső és legfontosabb kérdéseinkre nem ad választ. Társadalmi szerződés, közmegegyezés? Történelmünk próbálkozásokkal és kudarcokkal teli. Még a természet törvényeire, az emberi természet-re hivatkozó etikai rend is megalapozatlannak bizonyul, s adós marad a válasszal: mi végre vagyunk a világon?

A Szentírás merész fordulattal a Szeretet Lelkét mondja minden rend ősforrásának, életetjének és végcéljának. A teremtett világ és annak rendje — a Szeretet harmóniájából származik. Isten céltudatos szeretettel alkotta meg a világot — s a szeretet tökéletesen szabad és rendezett egységére hívta meg.

Irodalom

Jorge Luis Borges: Az idő újabb cáfolata

„Huszonkét alapbetű: Isten lerajzolta, bevészte, összekapcsolta, megnézte, cserélgette őket, s velük alkotott meg mindent, ami létezik, s ami létezni fog” — idézi Borges most megjelent esszéjében a Keletkezés könyvét (Széfer Jecirach), majd befejezésül ezt írja: „Mallarmé szerint a világ célja csak egy könyv; Bloy szerint egy mágikus könyv szakaszai, szavai, betűi vagyunk, s a világon csupán eme folytonos könyv létezik: helyesebben ez maga a világ.” (A könyvkultuszról.) Összes írásának háttere ez, írásain keresztül *áttűnik* az a láthatatlan, megfejthetetlen könyv-labirintus, amely számára maga a lét. Ez a Könyv (vagy Könyvtár) magába foglal minden megtörténtet és megtörtéendő, minden tudottat és megtudhatót — az okoktól és céloktól (látszólag?) függetlenül. Az elfelejtett, az emberiség emlékezetéből kitorölt számkivetett szerzők, hasznavehetetlen rendszerek, enciklopédiák, nyelvek, szótárak éppen olyan fontosságú *helyet* foglalnak el Borges esszéiben (láthatatlan könyvnevek újabb részleteiben), mint bármely adott korszak diadalmasan egyedül üdvözítőnek vélt célracionális kultúrája.

„Képzeli hozzá... hogy Isten szóról szóra lediktálja a mondanivalóját. Ebből a premiszaból... az következik, hogy az Írás abszolút értékű szöveg, melyben a véletlen szerepe nullára tehető.” — írja Borges a „Kabbala védelmében”. Mégis, novelláiban, esszéiben sokszor lételemleti kudarcokat, látszólagos esetlegeseket halmaz fel. Írásai gúnyos, egyszerű-mind elfogódott polémiák az emberi megismeréssel, az idővel, a térrel, s a mögöttük felbukkanó és rögtön eltűnő egyetlen „realitással”: Istennel. Olvasatuk során felmerül: nem folyamatos kudarc-e a történelem, és nem bukkant kísérletként értelmeződik a történelem ideje során felhalmozott, egymásra épülő és

egymást elfedő, az adott körülmények „racionálisának” megfelelő emberi tudás? De idézi az ismeretlen filozófust, Philip Batzot is, aki szerint „mindannyian annak az Istennek a szilánkjai vagyunk, aki a nemlétre vágván, elpusztította magát az idők kezdetén.”

Az *idő*. Borges Platón *Timaios*szából kiindulva — az idő mint az örökkévalóság mozgó képe — nagyszerű összefoglalások, elemzések, kételkedések és rejtélyek sorozatát indítja el. „Nem tudjuk pontosan meghatározni az idő irányát” — írja. Felidézi az eleai mozgásapóriát, a végtelen oszthatóságú *rövidebb* időt; a keresztény örökkévalóságot, ahol „az idők első pillanata egybeesik a Teremtés első pillanatával — ez a tény megkímél bennünket egy Isten nélküli világ elképzelésétől”, és kajánul hozzátesszi: „amelyben meddő századok peregnék le az -előző- örökkévalóságban.” Felidézi a világ örök körforgásának hagyományával kapcsolatban Szent Ágostont és mindenekelőtt az „örök visszatérés” Nietzschejét; a világtörténelem ciklikusságának elméleteit, és megjegyzi: „Ha titokzatos módon egybeesik Edgar Allan Poe, néhány viking, Iskarióti Júdás és az olvasóm sorsa — lévén, hogy csak egyetlen lehetséges sors van —, akkor a világtörténelem valójában egyetlen ember élete.” Az „idő újabb cáfolataként” pedig felvonultat idealista gondolkodókat Berkeley-től Schopenhauerig és így ír: „a két egybeeső pillanat vajon nem egy és ugyanaz a pillanat? vajon nem elegendő-e *egyetlen megismételt elem*, hogy felboruljon és összekuszálódjék a világtörténelem és kiderüljön, nincs történelem?” De nem kevésbé látványosan illusztrálja Borges gondolkodását (és munkamódszerét), ahogy bemutatja, hogyan olvad össze két, különböző időben élő ember munkája egyetlen művé, a *Rubáijáttá* (Edward Fitzgerald rejtélye).

„Azt álmodtam, hogy felocsúdom egy viharos, szörnyűségekkel teli, másik álomból, s egy ismeretlen szobában térek magamhoz. ... Eltűnődtem félve, vajon *bol vagyok?*, s rájöttem, hogy nem tudom. Eltűnődtem, vajon *ki vagyok?*, s nem ismertem fel magam. ... Eltűnődtem: ez a vigasztalan virrasztás már maga a Pokol, az a céltalan virrasztás az én örökkévalóságom. Ekkor valóban felébredtem: reszkettem.” Mintha ez az ébredés is újabb álom lenne; mintha nem létez-

ne ez az írás és olvasója is álomkép csupán; csak rajtuk kívül, az időn és téren kívül olvasandó, érthetetlen (vagy mindig *más* olvasatú) nyitott Könyv, amelyben minden oldal a „megfoghatatlan közepső lap” felé vezet. És mögötte ott ül

örökre elfedve és elfeledve egyetlen olvasója, az a vak ember, akinek számára ez az álom már *véglegesen* olyan ébredés, amelyben újra lát és kibetűzheti Isten elrejtett szavát. (*Gondolat*)

Kelényi Béla

Színház

Csurka István: Vizgák és fegyelmik

A Pesti Színház előadása

Az új Csurka-darab, röviden és egyszerűsítve, az értelmiségről szól. Arról a sajátságos viszonyról, amely az értelmiség és a hatalom között van; a furcsa, skizofrén társadalmi mechanizmusról, amely ennek a viszonynak a működését szabályozza. Csurka színpadi parabolát, ha úgy tetszik, allegóriát alkotott: a színen egy „Ki mit tud?”-döntő zsűrije jelenik meg, hogy felülvizsgálják döntésüket — amelyet „fent” nem fogadtak el. Jellegzetes típusok vonulnak fel: a részeges „narodnyik”, a túlbuzgó karrierista, akinek egyetlen célja, hogy valamiképpen megfeleljen a „fentiek” elvárásának; a primitív, ám vakbuzgó és szemellenzős idős elvtársnő; a rezignált, fáradt tudós és a még illúziókat őrző, lelkes, a feladatot komolyan vevő fiatalember.

A vadászházba (itt zajlanak ugyanis az események) megérkeznek az elvtársak; s az országos, a megyei és a járási szerv nevében megkezdik az „ügy” kivizsgálását. A döntését visszavonni kényszerített zsűriről kiderül, hogy voltaképpen ő a bűnös a titokzatos „félreértésben”. Hogy nyugodt körülmények között „lelkiismeret-vizsgálatot” tarthassanak, s ne érintkezhessenek a „mezőnyel”, még be is zárják őket néhány órára. Végül aztán a „mezőny” maga veszi kézbe a sorsát — kihirdetik az eredményt, népünnepelet rendeznek — s az újonnan kinevezett zsűri pedig továbbutazik, újabb Ki mit tud?-okra.

Az első részben még viszonylag sikerül egyensúlyban tartani az allegorikus játék érzékeny gépezetét. (Voltaképp „jelentő” és „jelentett” viszonyáról van itt szó; a jelentő a konkrét, közvetlenül látható-hallható színpadi valóság; a

jelentett pedig az ebből kódolható, általános, elvont jelentés.) Szellemes és szórakoztató a parodista lányok rögtönzött jelenete, mellyel a zsűrit arról akarják meggyőzni, hogy ők a legjobbak; érdekfeszítően bontakozik ki a konkrét helyzet (tehát: a ki-mit-tud téma), azaz, a parabola jól működik. Szellemes a „fentről érkezett” elvtársak belépője — különösen a „rendezőségi főelőadó”, Szombathy Gyula karikírozó képességének köszönhetően. Fény derül a szavak: a hivatali-mozgalmi zsargon frázisainak teljes kiüresedésére, s egy új, ám csak bizonytalanul körvonalazott jelentéssel való feltöltődésére. Épp itt van a különféle „félreértések” bőségesen buzgó forrása: a szereplők óvatosan és bizonytalanul mozognak abban a szemantikai közegben, ahol bármilyen szó vagy gesztus jelenthet valamit; illetve ahol ugyanaz a szó többfélét is jelenthet. Frappáns példa az *ezek* — látszólag ártatlan szó — felvett jelentése; amivel ugyanis a zsűrit illetik a rendezőségi elvtársak. Ebből a szóból tudják meg az érintettek, hogy immár kegyvesztettek lettek; „használatatlanok”.

A második résztől kezdve felbillen a parabola két oldalának egyensúlya: az alapsituáció, (a *jelentő* oldala) dramaturgiaiilag egyre kevésbé funkcionál, elvont tézissé válik, s mint „munkahipotézis” van csak jelen. Ennek megfelelően itt kísért a legerősebben az elvont tándráma veszőlye — főként a „szavazási” jelenetben; itt érezhető leginkább a helyzet átvitt értelmű tartalmait és tanulságait mindenáron kifejtteni, kiaknázni akaró, moralizáló írói szándék. Nem segít ezen az sem, hogy a szereplők önvizsgálatuk során némi történelmi dimenziót nyernek; történelmi sorsuk nem lép túl ezeken a — Csurka és mások által is gyakran megírt — sztereotípiákon, melyekkel a közép-európai értelmiségi sors típusait szokás körülírni. E jelenetben Örkény *Forgatókönyvének* visszfényei sejlének fel — s ezt a benyomást erősíti Vallai Péter alakítása is, aki a veszprémi Forgatókönyv-előadásán Barabást játszotta, a történelmi szerepvállalás lehetetlenségeit és abszurditását érzékeltetve. Gesztusai most is szenvedélyesek, alakítása meggyőző. Nem iga-

zán sikerül visszaállítani a dramaturgiai egyensúlyt a „mezőny” látványos színpadra vitelével sem; a vándorcirkuszszerű jelenetsor üdítő ugyan a szemnek és a fülnek, ám szervesen illeszkedik a kontextushoz. A jelenet annak illusztrálását szolgálja, hogy „a zsűri elszakadt a mezőnytől” — a régi és új zsűrik, a fentről jöttek, a rendezőségi munkatársak pozícióharcai, vérrre menő presztízsküzdelmek tulajdonképpen légüres térben zajlanak; a „mezőnyt” már nem érdekli az egész. El is tűnik, egy jókor időzített rövidzárlat jótékony sötétsége alatt, s a zsűri magára marad. Áni hátravan még a „fekete leves”: ki marad a pikszisben? Az új zsűrielnöknek nem kell sem a buzgó karrierista Forgács Géza zsűrielnök (Balázs Péter) — aki pedig a hithű, de buta Olasznéval (Tábori Nóra) együtt mindent megtett a cél érdekében: jelent és feljelent, denunciót és bármi bünt magára vállal — s mindezt persze a „többiek érdekében”. De éppígy elejt a okos és cinikus népi kádert is, Képiró Sándort (Vallai Péter), aki meg van győződve arról, hogy eszére az új zsűriben is szükség lesz. A rezignált értelmiségi (Tahi Tóth László megformálásában) szóba se jöhet. Az elnök figyelme a fiatal, lelkes, pénztelen, őszinte, s még nem romlott erkölcsű Csontos Tibor felé fordul; övé a jövő, mert „szót tud érteni a mezőnnyel is”. Csontos vála-

sza azonban: „csak hát”... S marad számára az autóstóp, a szegénység — de a parodista lányok (Eszényi Enikő és Pap Vera temperamentumos alakítása) rokonszenve és barátsága is. A narodnyikot tökrészen viszik el, s a végszót a rezignált szemüveges mondja ki — kérdés formájában: „értelmiség”?

Vannak az előadásnak olyan részletei, amikor a játék az abszurd felé hajlik; ilyen elsősorban a bezártság mint situáció — mely tipikusan az abszurd drámák alaphelyzete, s amely végképp nem kódolható már a konkrét történet szintjén. Logikus dramaturgiai következményeinek (dörömbölés, kiszabadulásra tett kísérletek) metaforikus jelentése is jól kiaknázható a darabban. A másik véglét: a kabarészerű közvetlenség, az „egy az egyben” ható, aktuális, mindig kitűnően csattanó — s a közönségnél is nagy tetszésre találó — poének. E két, ellentétesen ható tendenciát a rendezés (Horváth István munkája) sem tudta összehétközíteni, s inkább a közvetlen hatás lehetőségeit igyekezett kihasználni.

A közönség — értelmiségiek és nem értelmiségiek — így hát jól szórakozott ezen a „szánalmas komédián”, ahogyan a szerző nevezi darabját — s a felhőtlen élvezetben talán csak néha-néha zavarta meg a tudat, hogy a mese — róla is szól.

Erdődy Edit

Kiállítás

Szvetnik Joachim ötvösművész-restaurátor kiállítása az Iparművészeti Múzeumban

Különleges kiállítást rendeztek az Iparművészeti Múzeumban. Nemcsak egy híres főúri kincstár darabjai, különösen szép és értékes ötvöstárgyak láthatók, hanem egy ötvösművész-restaurátor életművének töredéke is feltáru a néző előtt.

A mester „újraalkotásai” közül azokat a tárgyakat választották ki, melyek a híres Esterházy-gyűjtemény kincsei közé tartoznak. A gyűjtemény a magyar művészettörténet igazi kincse: nemcsak gazdagsága, értéke miatt fontos, ha-

nem azért is, mert ez az egyetlen, bár csonkán s jórészt roncs állapotban megmaradt 17–18. századi magyar főúri kincstár. Segítségével képet alkothatunk azokról a korabeli műtárgygyűjtésekről, melyek az idők során széthullottak.

A kincstárról két nagy leltár maradt fenn: 1645-ből és 1725-ből. Néhány apró törmelékű eltekintve 10 700 darabot számlált, köztük mintegy 300 ötvösművet. A gyűjtemény anyagát a 19. század végéig nem ismerhette a nagyközönség. 1923-ban akkori tulajdonosa letétbe helyezte az Iparművészeti Múzeumban; innen a II. világháború vége felé Esterházy Pál herceg elszállíttatta, és Tárnok utcai palotájában helyeztette el. Az épületet bombatalálat érte, s a romok alól a szinte teljesen ronccsá vált műkincseket csak 1949-ben emelték ki. Ekkor kerültek vissza a múzeumba. Azóta folyik — mégpedig áldozatos, igen nehéz munkával — a tárgyak restaurálása.

Elvezetőbbé teszik a kiállítást a vitrinek között felállított paravánok, melyeken a kiállított tárgyak „ép korából” származó archív fotók

(ezek segítették a restaurátor munkáját), illetve a roncs állapotukról készült fényképeket láthatjuk. Ilyesformán halvány sejtelmünk lehet arról, mekkora szakértelmet és türelmet kívánt a műtárgyak restaurálása. Bizony, sokszor könnyebb lett volna újra elkészíteni némelyiket, mint visszaállítani régi állapotukat. Ezt bizonyítják a videofelvételek is, melyeket a tárlattal szomszédos helyiségben tekinthetnek meg a látogatók. Ezekon a mester munka közben magyarázza el és mutatja meg az egy-egy tárgy helyreállításakor alkalmazott eljárásokat, ötleteket. A kiállításnak külön értéke ez, hiszen a restaurátorok tevékenységébe vajmi ritkán pillantathatunk be.

A kiállítás az Esterházy-gyűjtemény anyaga mellett Szvetnik Joachim önálló művészi tevékenységét is felvillantja, és így teljes képet kapunk sokoldalú tehetségéről. Önálló alkotásai között nemcsak vázlatot, rajzot láthatunk, ha-

nem plaketteket, sőt egy csaknem tíz év munkáját dicsérő rendkívül finom művű domborítást is. Megcsodálhatjuk két portréját, melyek a mellszobor műfajában szokatlan eljárással: rézdomborítással készültek.

Úttörőnek mondhatjuk e kiállítást, hiszen módot ad arra, hogy ne csak művészek, hanem restaurátorok alkotásait, tevékenységét is megismerhessük. Ki tudja, miért, az ő működésük homályban marad. Pedig ezúttal is bebizonyosodott, hogy munkájuk ugyancsak értékes, éppúgy „kirakatba való”, mint a művészeké, csak éppen más jellegű. Az Iparművészeti Múzeumban megrendezett kiállítás szemlélője mindenesetre úgy érzi: mégis igazi művészt ismerhetett meg, emberi közelségből, úgy feltárulkozva, úgy megnyílván, ahogy az igazán jelentékenyek: rejtőzködve, alázatosan, a tehetség, elhivatottság hitelével.

Fábrý Eszter

Teológia

Új egyházi kiadványok

Basil Hume: A vándor útja

A szerző egy észak-angliai bencés kolostor apátjából lett westminsteri érsek, bíboros, az angol katolikus egyház feje. Írásai — mint egyénisége és egész tevékenysége is — megejtően egyszerűek, s éppen ezért annyira hatásosak. „Lelki jegyzetfüzet”-nek nevezi művét, s az írások többsége valóban a főpásztor egy-egy beszédére, előadására, tanulmányára épül, vagy a körülötte zajló életre utaló reflexióját tartalmazza. A könyvből mégis határozottan kirajzolódik egy sajátos és rokonszenves lelkiség: a püspök vándornak érzi önmagát, és — felhasználva az ősi hasonlatot — vándorútnak tartja a keresztény ember életét. Az örök élet vándorútján a 20. században járó zárándok jegyzetei ezek. Zárándoktársunk tehát az égi haza felé — s úti jegyzetei minket is megerősíthetnek a magunk útján. — Az utóbbi időkben egyre több püspök nevét ismeri a világ könyvein nyomán. A könyv-

nyomtatás korában természetesnek kell tartanunk, hogy a tanításra szentségi felhatalmazást kapott püspök az írott szó segítségével is irányítsa híveit. Ilyen Basil Hume, bár ő nem teológiai szakkönyvet ad a kezünkbe, hanem egy mélyen hívő és gondolkodó ember reflexióit a keresztény élet hétköznapjairól. (OMC)

Ezt tudnillik tudni illik!

A „kereső felnötteknek” szóló katekizmus eredetije jól ismert francia folyóirat, a *Faites et Saisons* különszámaként jelent meg. Mint a kiadó előszava megjegyzi, a katolikus hittel ismerkedőknek szánták ezt a kis összefoglalást, amely csak a legszükségesebb tájékoztatást, a hit ábécéjét tartalmazza. Mindezt a régi katekizmusok kérdés-felelet formájában. A 150 kérdés-válasz sorát néhány szentírási idézet és vers szakítja meg.

A kérdések ügyesen foglalják össze a legfontosabb tudnivalókat: a keresztények, a Biblia, Isten, Jézus, a Szentlélek, az egyház, a szentségek, a keresztény erkölcs.

A könyvecske olvasásakor mégis súlyos kétségeink támadnak. Amolyan „gyorstalpaló tanfolyam” ez azok számára, akik néhány órás előkészület után valamelyik szentséget kívánják fölvenni. Kellő előkészület (tehát tudás, szándék és hit) nélkül nem szabad fölvenni a szentségeket. De vajon elegendő előkészületnek mond-

hatjuk-e, ha valaki ennyit megtud a katolikus hitről? Kérdéseink tovább szaporodnak, ha a részletekben elmélyedünk. A könyvecske ugyanis néhány lényeges pontban leegyszerűsíti, „lekerékíti”, a divathoz alkalmazza a katolikus hitet. Elképzelhető, hogy így kevesebb ellenállásra talál a nem hívők között — ennek érdekében azonban nem szabad elhallgatnunk egyet sem a hit alapigazságai közül. Hogy csak két példát említsék: tizenegy válaszban ismerjük meg Jézust — de alig esik szó arról, hogy feltámadt s Isten Fiának bizonyult; erről nem szól a szentmisével kapcsolatban sem, amint nem említi a mise áldozatjellegét sem. A kiadó néhány kényes ponton szerencsés kézzel igazított az eredeti, a hitigazságokat még lazábban előadó szövegen — sajnos nem eleget. (Egy javított, második kiadásban akadhatnak más, kisebb igazítanivalók is. Megéri-e a címmel magával átlépni a magyar helyesírás szabályain? Nem kellene-e a világvallásokat a francia helyett a magyar ábécé sorrendjében közölni? (OMC)

Agostino Trapé: Szent Ágoston

Szent Ágoston az egyház legnagyobb egyéniségei és legnagyobb hatású szentjei közé tartozik. Életútja valóban a kegyelem csodája — Vallomásai pedig felülmúlhatatlanul tárják eléink a tévelygő, Istent kereső, majd megtaláló ember küzdelmeit és boldogságát. Agostino Trapé nem egyszerűen életrajzot ír, de távol áll tőle a szentek életíróiba oly sokáig beidegződött jámbor, édeskés hangnem is. Amint előszavában írja, Ágostont, az embert, a lelkipásztort és a misztikust kívánja bemutatni. Hozzátehetjük: és a teológust, az eretnekekkel szemben a katolikus hitet védelmező egyháztanítót. Történelmi korfordulóban él Ágoston — nem könnyű feladatra vállalkozik, aki hitelesen kívánja bemutatni a kort, annak politikai, egyházpolitikai és teológiai küzdelmeit. Trapé hatalmas ismeretanyagot tár eléink — mondanivalója azonban annyira világosan rendezett és fogalmazott, hogy eligazodik benne az is, aki most ismerkedik ezekkel az eszmékkel és eseményekkel. Csak hálásak lehetünk a könyv megjelentetéséért mind a fordítónak, mind a kiadónak. Egyetlen konkrét javaslatunk lenne: rendet kellene tenni az egyházi nyelvben használatos sza-

vak helyesírásában. Hogyan írjuk: Szt. vagy Szent Ágoston? A könyvben három lapon ugyanannak a szónak négyféle írásformájával találkozunk: pelágianusok, pelágianusok, pelágiánusok, pelagiánusok. Az egész magyar nyelvművelés javára válna, ha megszületnék az egységes egyházi helyesírási szabályzat, a legújabb helyesírási szabályzat kiegészítőjeként. (S mekkora eredmény volna, ha ezt ökumenikus összefogással dolgoznák ki és fogadnák el!?) (Szent István Társulat)

Romano Guardini: Az imádság iskolájában
Guardini századunk méltánytalanul elfelejtett nagy teológusai közé tartozik. 1985-ben, születésének századik évfordulóján tanulmányok, könyvek idézték fel alakját, főleg hazájában, Németországban, s több könyvét is újra kiadták. Gazdag és sok tekintetben új utakat fölfedező életműve azonban nem talált igazi fogadtatásra és folytatásra. Ennek oka részben a világháború, részben pedig az, hogy a II. Vatikáni zsinattal megújuló teológia már túllépett Guardininak a maga korában igazán újszerű szemléletén is.

A zsinat egyik leglátványosabb reformja a liturgia megújítása volt. Ezt azonban a húszas években kezdődött liturgikus reform készítette elő. A munkába Guardini is bekapcsolódott, s két könyvecskéje egyszerű nyelven, mély érzékkel tárta fel a liturgia szimbólumrendszerét, misztikáját. Ez a kötet A liturgia szelleme című könyvecskét tartalmazza, amely 1940-ben magyar nyelven is elsőként kezdte formálni az új liturgikus szemléletet. A kötet című szolgáló könyv nyomtatásban most jelenik meg először magyarul. Guardini hosszú éveken át a keresztény világnézet és vallásfilozófia professzora volt a müncheni egyetemen. Számos könyve azonban a keresztény élet gyakorlatához ad útmutatást. Az imádság Guardini szerint kegyelem és szükségszerűség, de egyben fáradtságos kötelesség is. Nem érhetjük be tehát az ajándékba kapott élménnyel, végig kell járnunk az imádság előiskoláját is: tanulnunk is kell imádkozni. — A kötetet jól egészíti ki a Miatyánkról szóló füzet: bensőséges elmélkedés arról az imáról, amelyre Jézus tanított meg bennünket. — A könyv „kötelező olvasmánya” lehetne mindazoknak, akik igényesebb lelki életre törekcsenek. (Szent István Társulat)

A hónap krónikája

Szokás szerint izgalmas, vitára serkentő olvasmányokat tartalmaznak a *Mérleg* múlt esztendei számai. A 3. számban nagyobb írás foglalkozik a fiatalok és az értékek nyugat-európai konfrontálódásának jeleivel és tapasztalataival. Sajnálatosan időszerű témát dolgoz fel a Times-ban megjelent kis írásában Basil Hume westminsteri érsek. Cikkének címe: AIDS — Itt az idő erkölcsi újjászületésre. A Pro és Kontra rovatban kiváló összefoglalást olvashatunk a Donum Vitae kezdetű vatikáni megnyilatkozás nyomán kialakult széles körű, olykor szenvedélyes eszmecsereéről, melynek kapcsán genetikusok éppúgy hallatják véleményüket, mint teológusok. A gyakran egymással szögesen ellenkező megnyilatkozásoknak józan, higgadt, továbbgondolásra mindenképp serkentő összefoglalását Edouard Boné A genetika tudománya. Meddig szabad elmenni? című elemzése egészíti ki. Külön örömmel olvashatjuk a folyóirat bevezetésében a Paskai László érseksprimást bemutató, méltató sorokat. — A 4. szám középpontjában egy ugyancsak sokfelől vitatott kérdést fejt ki a Christ in der Gegenwartból átvett tanulmány, melynek címe: Isten országáért — Gondolatok a cölibátusról. A Szemle rovatban ezúttal a teológiai könyvüjdonságok kiváló, tömör összefoglalását olvashatjuk. Törekvéseikről, legfontosabb jellemzőikről alighanem elárul egyet-mást az összefoglalás címe: „Módszer és igazság a mai teológiában — A teológia új korszaka felé?”.

Rendkívül időszerű nevelési téma köré csoportosította színvonalas anyagát a *Szolgálat* 76. száma. A világban megfigyelhető értékválság nagy nyomatékkal irányította a figyelmet a nevelési módszerek és általában a nevelői szemlélet megújításának szükséges, elodázhatatlan voltára. E vonatkozásban igen tanulságos Teleki Béla Nevelési módszerek keresztény szemmel című tanulmánya. Amint a Szentanya mondta el a Katolikus Nevelés Nemzetközi Hivatalához intézett levelében — melyet teljes terjedelmében közöl a folyóirat —: a mai pluralista társadalomban a keresztény családok körében is bizonyos fokú tanácstalanság tapasztalható, s ebben a helyzetben nemcsak a keresztény szellemű nevelés szilárdsága adhat biztonságos ala-

pot, hanem a keresztény intézményekben, az iskolákban végzett, a katolikus szellemiséget hangsúlyozottan érvényre juttató nevelői és oktatói tevékenység is.

Éppen ebben a pluralista szemléletű világban, a belőle fiataljainkat érő sokféle hatás közötti egészséges és higgadt válogatás munkájában lehet segítségünkre az OMC bécsi könyvkiadó néhány magyar nyelvű könyvüjdonsága. *Joseph Moore* munkája, az *Így lesz barátom Jézus* eredetileg az Egyesült Államokban jelent meg, s ott ezt az alcímet adták neki: „Bevezetés a lelki életbe, fiatalok számára.” A könyvecske fejezetcímei (Velem kezdődik, Ki a te Istened?, Jézus a te testvéred, Hogyan imádkozunk személyes módon?, Jézus vonzásában, A ma kihívása, Lépj túl önmagadon) okos pedagógiai felépítésről, fokozatosságról és korszerűségről árulkodnak, melyek hasznos eligazító olvasmánnyá avatják a művet. *Gerard Rossé A szent plébános* címmel Vianney Szent János életét, gondolatait foglalja össze, néhány prédikációs szemelvényt gazdagítva az érzékletes portrét. — Az újvidéki Agapé Kiadó egy másik népszerű szent életrajzát adta ki. *Jo Lemoine Szent Rita* című regényes életrajzát Sinkó Ferenc fordította.

Küldetés címmel negyedévi folyóiratot indított a Magyarországi Szabadegyházak Tanácsa. Az első szám beköszöntőjét még az azóta tragikus-hirtelenül elhunyt Szakács József írta alá felelős szerkesztőként. „Isten nevében” indítják útjára lapjukat, amellyel mindenkit szeretnének megszólítani: felnőtteket, szülőket, gyermekeket, célját tévesztett fiatalokat, szenvedőket. Ennek a széles olvasókörenek megfelelően igen széles skálán mozognak a beköszöntő szám írásai is. A legnagyobb érdeklődésre talán a már nálunk is híressé lett béna fiatalasszonnyal, Jonival készült interjú számíthat.

Idén ünnepli fennállásának 350. évfordulóját a *Pápai Pálos*, majd Királyi Katolikus, aztán Bencés, jelenleg Türr István Állami *Gimnázium*. A jubileumra *Gaál Zoltán* saját kiadásában jelentette meg könyvét, amely nem csupán egyszerű iskolatörténet. A pápai volt bencés gimnázium egykori növendéke könyvében bemutatja a pápai pálos bencés templom és rendház történetét is, valamint számos dokumentumot, levéltári anyagot, fotót tesz közzé.

1988
ANNÉE LIII.

vigilia

MAI
MAI—MAY

Revue mensuelle — Monatschrift — Rédacteur en chef — Chefredacteur: LÁSZLÓ LUKÁCS
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr 25 US dollar

RÉSUMÉ

La partie la plus importante de ce numéro est consacrée à la vénération de la Sainte Vierge. L'étude de Huba Rózsa traite des bases bibliques, celle de Béla Fila l'évolution des dogmes de la Vierge. Lajos Kada écrit des rapports hongrois de la fête de l'Immaculée Conception. Gábor Barna présente les lieux de pèlerinage des portraits de Vierge en larmes. Le thème est complété par des parties plus méditatives: un article de Endre Gyulay, une prière apocryphe de Anna Jókai, une prédication calviniste de Endre Gyökössy sur le Magnificat. Du legs poétique de József Berda nous publions des poèmes de la Vierge Marie, inédits. La rubrique littéraire contient une prose de Gábor Czákó, une étude de László Rónay sur et Mihály Szegedy-Maszák, Sándor Márai. Lóránt Kabdebó rend compte d'un roman oublié de Győző Határ (Londres), intitulé: Heliane, ce compte rendu est la suite d'une interview fait avec ce romancier. L'essai de György Tatár est à noter: À la porte de Hadès; ainsi que l'essai de László Csányi (Méditations d'aujourd'hui), intitulé: Une paraphrase de Rigoletto, qui porte le sous-titre: notes topographiques à la notion du péché.

INHALT

Der Hauptteil unserer Mai-Nummer ist der Marien-Verehrung gewidmet. Ein Essay von Huba Rózsa befasst sich mit den biblischen Grundlagen und der von Béla Fila mit der Entwicklung der Marien-Dogmen. Lajos Kada schreibt über die Geschichte der Feier der unbefleckten Empfängnis. Gábor Barna präsentiert die Gnadenstätten der tränenden Madonna Bilder in Ungarn. Ein Beitrag von Endre Gyulay, ein Apokrif-Gebet von Anna Jókai, sowie eine reformierte Predigt von Endre Gyökössy über den Magnificat ergänzen meditativ das Thema. Wir publizieren unbekannt Mariengedichte aus dem Nachlass des Dichters József Berda. Im Literaturteil wird eine Prosaschrift von Gábor Czákó und zwei Studien — von László Rónay und Mihály Szegedy-Maszák — über Sándor Márai veröffentlicht. Lóránt Kabdebó bespricht den in Vergessenheit geratenen Roman, betitelt Heliane, des in London lebenden ungarischen Schriftstellers Győző Határ, und ergänzt damit das Vigilia-Gespräch das diesmal mit Győző Határ geführt wurde. Beachtung verdient ein Schreiben von László Csányi in der Spalte Heutige Meditationen, betitelt Rigoletto-Paraphrase, mit dem Untertitel Topographische Beiträge zum Sündenbegriff.

CONTENTS

The principal part of our May number is devoted to the veneration of the Blessed Virgin Mary. A study by Huba Rózsa points out the biblical foundations of the dogmas concerning the Holy Virgin and Béla Fila describes the development of these dogmas. Lajos Kada writes about the Hungarian aspects of the feast of the Immaculate Conception. Gábor Barna describes the Hungarian places of pilgrimage devoted to the weeping images of the Blessed Virgin. The writing of Endre Gyulay and a prayer of Anna Jókai, as well as the Protestant sermon by Endre Gyökössy about the Magnificat, are additions to this sublime theme. We also publish an unknown poem to the Virgin Mary by József Berda, found among his posthumous papers. In our literary part we publish some prose by Gábor Czákó and an analysis of Sándor Márai's oeuvre by László Rónay and Mihály Szegedy-Maszák. Lóránt Kabdebó writes an appreciation of *Héliane*, a forgotten novel by Győző Határ, a Hungarian writer who is living in London. This is, at the same time, a complement to the interview with Győző Határ. The essay by László Csányi is published in our Meditation column with the title: A Rigoletto paraphrase, the subtitle of which is: topographic contributions to the concept of sin.

